

MAKEDONYA SORUNU
(1878-1913)

Zafer KOYLU
(Doktora Tezi)

Eskişehir 1997

TC
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MAKEDONYA SORUNU
(1878-1913)

Zafer KOYLU
(Doktora Tezi)

Danışman : Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ /

Eskişehir
Haziran 1997

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MİLLÎ KÜTÜPHANE

ÖZET

XV. yy.dan itibaren Balkanlara girmeye başlayan Türk akıncı gruplarını ilerki yıllarda geniş çaplı seferler izledi. Balkanların ekonomik, siyasi ve dinsel çatışmalar içinde olması, buraya gelen Türk gruplarının büyük bir engelle karşılaşmadan bölgeye nüfuz etmelerine olanak sağladı.

1371 yılından sonra Sultan Murat, Balkanlara yöneldi. 1382'de Manastır ve Filibe, 1385'de Sofya, 1386'da Niş'in alınmasıyla geniş anlamda Makedonya Osmanlı egemenliğine geçti. Makedonya'nın fethi, Balkan yarımadasının geri kalan kısımlarının da alınması için adeta birer üst oldu.

Fethedilen bölgelerde izlenen eşitlikçi politika bölge haklarını Osmanlı İmparatorluğuna yaklaştırdı. Dinsel serbestinin yanında getirilen iktisadi, ticari ve arazi serbestileri, bölgenin ekonomik durumunu canlandırdı. Bundan memnun olan Balkanlı uluslar, bu süre zarfında Osmanlı İmparatorluğuna bağlılıklarını pekiştirdiler.

Avrupa ise XV. yy. ortalarından XVI. yy. sonlarına değin Ortaçağın son izleri de silindi, askeri, coğraf, iktisadi, düşünsel, dinsel ve siyasi alanlarda büyük değişiklikler oldu. Gelişen ticaret burjuvazisinin zorlamasıyla imparatorluktan ulusal devlete geçiş süreci başladı.

Avrupa, bölgesine, hızlı gelişme içerisindeyken Osmanlı İmparatorluğu XVI. yy. dan itibaren iç ve dış nedenlerden dolayı gerilemeye başladı. Devletin kötü gidişatını durdurmak için XVII. yy. başlarında "Islahat = yenilik"lere girişildi, fakat başarılı olunamadı. XVIII. yy. da gerçek anlamda reformlar yapılmasına rağmen çöküş durdurulamadı. Bunda, 1789 Fransız devriminin ortaya attığı "ulusculuk"düşüncesinin Balkanlarda yoğun bir ilgi görmesinin de payı vardır. Sanayi devriminden sonra teknik ve ekonomik açıdan büyük bir atılım gerçekleştiren Avrupalı büyük devletlerin Balkanlardaki etnik, dinsel ve siyasi kışkırtmaları bölgeyi tam bir kaosa sürükledi.

Rusya'nın Balkanlara yönelik "ya otonomi ya anatomi" düşüncesi, Panslavist tahriklerle birleşince 1875 de Hersek isyanı çıktı. Buna 1876 Bulgar isyanı da eklenince bölge tam anlamıyla birbirine girdi. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Bulgaristan'a verilen Makedonya topraklarının Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğuna geri verilmesi, Balkan sorununu Makedonya sorununa dönüştürdü.

Bulgaristan, Ayastefanos'la kendisine verilen Makedonya'yı topraklarına katmak için girişimlere başladı. İlk aşamada Doğu Rumeli topraklarını ilhak etti. 1890'da Sofya'da Makedonya'dan gelen muhacirlere yardım amacıyla "Merkezi Edirne-Makedonya Komite"ni 1893 de de daha sonraları adından sıkça söz ettirilecek olan "Makedonya Komitesi" kurdu. Bu komiteler, Konsoloshaneler ve Ruhani önderler tarafından yönlendirilerek Makedonya'da Bulgar etkinliğini arttırmaya çalıştılar.

Bulgarların bu faaliyetleri Rum, Sırp, Ulah v.s. gibi diğer bölge unsurlarının tepkisine yol açtı. Onlarda çeteler kurarak Makedonya'da etnografik demografik ve siyasal üstünlüğü ele geçirme mücadelesine giriştiler.

Makedonya 'nın bu durumu karşısında Sultan II. Abdülhamit, farklı unsurlar, arasında dengeyi sağlayarak Balkan topraklarını koruma yolunu seçti.

II. Meşrutiyet'in ilanı günlerinde çeteler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında büyük bir barış havası esmeye başladı. Anayasal düzenin getirdiği özgürlükçü ortamdan yararlanan çeteler adlarını "Meşrutiyet Kulüpleri" ne çevirerek, yasal nitelik kazandılar. Ancak bu barış havası kısa sürdü. Hükümetin girişimiyle çıkarılan "Çeteler Kanunu" Babıali ile Meşrutiyet Kulüpleri arasında havayı gerginleştirdi. Çünkü çeteler meşrutiyet'in ilanıla silahlarını hükümete değil, kendi örgütlerine teslim etmişlerdi. Bu nedenle 1908 sonrasında Makedonya sorunu büyük bir ivme kazandı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamaya koyduğu reformlar, Balkanlı ulusları tatmin etmiyor ve onlar bu girişimleri bağımsızlığa giden yolda engel olarak görüyorlardı. Bu nedenle her reform girişiminden sonra Avrupa müdahalesi ve bu müdahalenin arkasından oda çete faaliyetleri artmaktaydı.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu Meşruti sistemle yönetiliyordu. Seçimler yapılmış Osmanlı Meclis-i Mebusanı açılmıştı. Hükümet Makedonya sorununun Meclis-i Mebusuna taşıdı. Bölge Mebuslarıyla birlikte çeşitli yönleriyle Makedonya sorunu tartışılarak: "Kilise ve Okullar Kanunu" adıyla yeni bir kanun çıkarıldı. Bu kanun ile Balkanlı ulusların o zamana kadar birbirleriyle mücadelelerine neden olan sorun da ortadan kaldırılmış oldu.

1910 yılına kadar birbirleriyle kıyasıya mücadele eden Balkanlı uluslar arasındaki anlaşmazlık büyük ölçüde Kilise ve Okulların paylaşılmasıyla giderildi ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı aralarında dayanışmanın tohumları atıldı. Nitekim Rusya'nın yönlendirmesiyle Balkanlı Devletler birbirleriyle Osmanlı İmparatorluğuna karşı ikili anlaşmalar yaptılar. Trablusgarp savaşının yarattığı ortamdan da yararlanarak Osmanlı İmparatorluğuna karşı topluca saldırıya geçtiler. Makedonya'yı kendi aralarında paylaştılar ve Osmanlı Devletini Edirne'nin doğusuna kadar geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Fakat Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan Makedonya'nın paylaşımından kendilerine düşen paydan memnun olmadılar ve kendi aralarında yeni bir savaşa giriştiler. Fırsattan yararlanan Osmanlı ordusu ileri harekete geçerek Edirne'yi kurtardı. Barış Avrupa devletlerinin araya girmesiyle gerçekleşti ve Makedonya toprakları Balkanlı devletler arasında paylaştırıldı. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardaki son topraklarını da kaybetti.

Günümüzde ise Balkanlardaki karışıklığın temelinde geçmişten kaynaklanan ihtiraslar yatmaktadır. İşte bu ihtiraslardan vazgeçilmediği sürece Balkanlara barış gelmeyecektir.

ABSTRACT

In the future wide bore occurrences followed the undertakings of Turkish raiders, who intended to enter into Balkans from the 15th century. The fact that there were economic, political and religious conflicts in Balkans enabled Turkish groups to penetrate into the area without being hindered.

After 1371 Sultan Murat turned towards Balkans. Resulting from the conquests of Monastir, and Philippe in 1386, Sofia in 1385 and Nicopolis in 1386 Ottoman Empire began to dominate nearly all over the Macedonia. The conquest of Macedonia formed a step for the conquest of the rest of Balkan peninsula.

The egalitarian politics followed in the conquered areas caused local people bring near the Ottoman Empire. The religious, commercial, and territorial freedom vitalized the economic situation of the area. For this reason the nations in Balkans were pleased and they strengthened their dependence to the Ottoman Empire during this period.

In Europe from the middle of the 15th century to the end of the 16th century the last traces of the Middle Ages were wiped. Geographic, economic, intellectual, religious and political changes happened. With the force of developing commercial bourgeoisie the transition period from the Empire to the national government began.

While Europe was in such a great development period Ottoman Empire was beginning to regress because of inner and outer causes from the 16th century. In order to stop this bad conduct of the government 'improvements = reforms' were undertaken from the 17th century. But it wasn't successful. Although real reforms were realised in the 18th century the collapse couldn't be stopped. One of its reasons was the fact that the nationalism idea resulting from French Revolution drew attention densely in Balkans. The ethical, religious, and politic provocation of European big countries, which advanced in technical and economic terms after the industrial revolutions, in Balkans lead into a real chaos. When the Russian idea of 'either autonomy or anatomy' united with Pan-Slovak provocations, the Bosnia-Herzegovina rebellion started in 1875. When the Bulgarian revolt was added to it the region became completely disordered.

The fact that the return of Macedonian land, which had been given to Bulgaria with San Stefanos contract signed after Ottoman-Russian war to Ottoman Empire with the Berlin contract transformed Balkan Questions to the Macedonian question.

In order to annex the Macedonian land, which was given to it with the San-Stefanos contract, Bulgaria began to endeavour. In the first step it annexed East Roumelian land and then it formed the Central Adrianople-Macedonian Committee in order to help the refugees in Sofia who came from Macedonia. After that 'The Macedonian Committee', which would be talked about continuously, was found in Salonica in 1893.

These committees tried to increase the Bulgarian efficiency in the area by orientations of consulates and spiritual leaders. This Bulgarian activity caused reaction of the other components in the area such as Byzantine Greek, Serbian, and Wallachian components. They also began to try to get control of ethnographical, demographic and political superiority by establishing bands of brigands. In this

situation of Macedonia Sultan Abdulhamid II preferred to keep Balkans by providing balance between different components at first.

The peace spirit began to be felt between Ottoman Empire and bands of brigands during the days the 2nd Constitutional Period was announced. The bands of brigands got legal identities by changing their names into constitutional clubs by making use of the liberal atmosphere resulting from constitutional order. But it continued for a very short time. 'The Law of Bands of Brigands' legalized by the initiative of the government changed the peace spiritual between the Ottoman Government and constitutional clubs, and caused tension because the bands of brigands had delivered their guns not to the government but to their organizations.

For this reason the speed of Macedonian problem increased after 1908. The reforms of Ottoman Empire to hinder the European interference did not satisfy nations in Balkans and they accepted these initiatives as an obstacle on the road to the freedom. Because of this, after every reform undertaking, the European interference increased and, the activities of bands of brigands followed. In this period The Ottoman Empire was governed by the constitutional system

The elections were made and the Ottoman Parliament was opened. The government brought the Macedonian question to the Parliament. A new law called Church and Schools Law was promulgated after the discussions about Macedonian question in different terms between local members of Parliament.

With this law promulgated after long discussions, the question which caused the struggle of the nations in Balkans with each other was abolished. The disagreement between the nations in Balkans, which had fought mercilessly each other until 1910, was eliminated by the share of church and schools. So the seeds of mutual aid towards the Ottoman Empire were scattered. Thus, the governments in Balkans signed bilateral agreements among them against the Ottoman Empire by the help of Russian direction.

Then, they began to attack the Ottoman Empire collectively using the atmosphere created by Tripoli War. The nations in Balkans shared Macedonia among them by making use of the bad situation of the Ottoman Army. The Ottoman Empire had to withdraw until the East of Adrianople. However, Greece, Serbia and Bulgaria were not pleased about their shares of Macedonia. This time they began to fight with each other. The Ottoman Empire rescued Adrianople by seizing this opportunity.

Peace was realized by the help of European states. The land of Macedonia was shared among the governments in Balkans. So, the Ottoman Empire lost its last lands in Balkans.

In today's world, the base of the tumult in Balkans is the greeds resulting from the past. Unless these greeds are given up, the realization of the peace in Balkans will be difficult.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreci içine girişiyle başlayan Makedonya sorunu, Fransız devrimi sonrasında Patriatizm şeklinde kendini göstermiştir. Endüstri devrimi ise Balkanlar da Avrupa yayılmasını kolaylaştıran siyasi, dinsel ve etnik mücadelenin gerekçesini oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde sadık bir teb'a olan Balkanlı uluslar, çöküş sürecinde bağımsızlıklarını elde etmeye çalışan birer ulus biçimine dönüşmüşlerdir.

1875 yılında Bosna-Hersek isyanıyla patlak veren Balkan Sorunu 1876 yılında Bulgar isyanıyla hız kazandı ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla Makedonya sorununa dönüştü. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a verilen Makedonya topraklarının Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmesi, Makedonya sorununun özünü oluşturmuştur.

Balkan devletlerinin büyüme politikası ve adı geçen bölgede Avrupalı devletlerin denetiminde reform önerileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını koruma çabası ve Avrupa devletlerinin Berlin Antlaşmasıyla oluşturdukları status-quo'yu sürdürme istekleri Makedonya sorununun yoğunlaşmasına ve elden çıkmasına yol açmıştır.

Günümüz Balkanlardaki yayılcı, etnik ve dinsel problemlerin temelinde de geçmişten kaynaklanan tarihsel önyargılar yatmaktadır. İşte bu önyargılar giderilmediği müddetce Balkanlarda barışın sağlanması olanaklı değildir.

Beni böylesine hala güncelliğini koruyan ve gelecek zamanlarda da önemini koruyacak olan genelinde Balkanlar özelinde ise Makedonya sorunu gibi Osmanlı tarihinin çalışılmamış bir alanına yönelen, ve çalışmamızda defalarca okumaktan yılmayan Lisans eğitimimden bu yana öğrencisi olmaktan gurur duyduğum danışman hocam **Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ**'e teşekkür borçluyum. Ayrıca Anadolu Üniversitesi'nin bir Asistanı olarak başlayıp Osmangazi Üniversitesi'nin Öğretim Görevlisi olarak sürdürdüğüm çalışmalarım esnasında, çalıştığımız sürece izin konusunda büyük kolaylıklar gösteren bölüm başkanımız **Yrd.Doç.Dr.Selahattin ÖNDER**'e; Arşiv belgeleri konusunda ortaya çıkan sıkıntıları gidermede büyük yardımlarını gördüğüm **Öğr.Gör.Mehmet TOPAL**'a İngilizce belgelerin çeviriminde yardımlarını esirgemeyen bölüm Asistanımız **Numan ELİBOL** ve kendi kaynaklarını ve çevirilerini tereddütsüzce veren **Öğr.Gör.Kamil ÇOLAK**'a da teşekkür ediyorum.

Özellikle çalışmalarımın sonuna doğru, sıkıntılı anlarımda bir psikolog gibi beni rahatlatan, materyal ve teknik açıdan Fakültesinin olanaklarından yararlanmamı sağlayan, kendisinden bilimsel ve sosyal olarak çok şey öğrendiğim, kendisini örnek aldığım değerli insan gerçek yönetici, ve iletişim Bilimleri Fakültesi Dekanı **Prof.Dr.Dursun GÖKDAĞ**'a şükran borçluyum.

Son olarak tezin son haline getirilmesi sırasında; yoğun işlerine rağmen yeniden yazarcasına büyük bir titizlikle ve sabırla düzeltmelerini yapan **Nurcan CANAVAR**'a; Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgisayar Laboratuvarı Teknisyenlerine ve Anadolu Üniversitesi Kütüphane personeline teşekkürü borç bilirim.

Eskişehir Haziran 1997

Zafer KOYLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖNSÖZ -----	VIII
GİRİŞ -----	1
A - OSMANLI ÖNCESİNDE BALKANLAR -----	1
1 - SİYASİ YAPI -----	1
2 - DİNSEL YAPI -----	3
3 - EKONOMİK YAPI -----	5
B - MAKEDONYA'NIN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ -----	7
C - MAKEDONYA VE HİTERLANDINDA İZLENEN OSMANLI POLİTİKASI -----	10
D - OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞ SÜRECİNDE MAKEDONYA ---	13
I. BÖLÜM -----	18
MAKEDONYA SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI -----	18
A - MAKEDONYA'NIN YAPISI -----	18
1 - ETNOGRAFİK YAPI -----	19
2 - DEMOGRAFİK YAPI -----	21
3 - EKONOMİK YAPI -----	28
B - 1877-78 OSMANLI RUS SAVAŞINA KADAR OLAN DÖNEMDE DURUM -----	31
1 - OSMANLI İMPARATORLUĞU -----	31

2 - PRUSYA (ALMANYA) -----	34
3 - AVUSTURYA - MACARİSTAN -----	36
4 - FRANSA -----	37
C - MAKEDONYA SORUNU -----	37
1 - 1877-78 OSMANLI - RUS SAVAŞI -----	37
2 - SAN STEFANO / AYASTEFANOS ANDLAŞMASI -----	42
II. BÖLÜM -----	47
MAKEDONYA SORUNUNUN GÜNCELLEŞTİRİLMESİ -----	47
A - KİLİSELERİN AYRIŞTIRILMASI -----	47
B - BULGARİSTAN'IN BÜYÜMEYE BAŞLAMASI -----	48
1 - ŞARKİ RUMELİ'NİN İLHAKI -----	48
2 - İLK BULGAR KOMİTESİNİN KURULMASI -----	51
3 - MAKEDONYA'DA BULGAR ETKİSİNİN ARTMASI -----	52
4 - MAKEDONYA' DAKİ ÇIKAR ÇATIŞMALARI -----	55
C - YÖNETİME KARŞI İSYAN HAREKETİNİN BAŞLAMASI -----	57
III. BÖLÜM -----	62
AVRUPALI DEVLETLERİN MAKEDONYA SORUNUNA MÜDAHALESİ VE ETNİK MÜCADELENİN HIZLANMASI -----	62
A - OSMANLI REFORM PLANLARI VE AVRUPA MÜDAHALESİ ---	62
1 - OSMANLI DEVLETİ'NİN REFORM GİRİŞİMLERİ	
2 - AVRUPA DEVLETLERİ'NİN REFORMLARA MÜDAHALESİ	65
B - İLİNDEN AYAKLANMASI VE REFORMLARIN KAPSAMININ GENİŞLETİLMESİ -----	70
1 - EKONOMİK ÖNLEMLER -----	75
2 - ASKERİ ÖNLEMLER -----	77
C - MAKEDONYA'DA ETNİK MÜCADELE -----	79

1 - KOMİTELERİN VE ÇETELERİN OLUŞMASI -----	79
2 - BULGARLAR VE MAKEDONYA -----	87
3 - RUMLAR VE MAKEDONYA -----	89
4 - SIRPLAR VE MAKEDONYA -----	92
5 - ARNAVUTLAR VE MAKEDONYA -----	94
6 - ULAHLAR VE MAKEDONYA -----	96
D - ETNİK MÜCADELE KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN TUTUM VE DAVRANIŞI -----	98
IV. BÖLÜM -----	101
II. MEŞRUTİYET SÜRECİNDE MAKEDONYA SORUNU -----	101
A - MEŞRUTİYET'İN İLANI ÖNCESİNDE MAKEDONYA'DA DURUM	101
B - 1908'DEN SONRAKİ DÖNEMDE MAKEDONYA -----	107
1 - YASADIŞI KURULUŞLARIN YASAL KİMLİK KAZANMASI	112
a - Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri -----	113
b - Sırp Demokratik Birliği -----	114
c - Rum Meşrutiyet Kulüpleri -----	115
d - Arnavut Meşrutiyet Kulüpleri -----	117
e - Ulah Meşrutiyet Kulüpleri -----	118
C - MECLİS-İ MEBUSAN VE MAKEDONYA SORUNU -----	119
1 - ÇETELER SORUNU -----	119
2 - KİLİSELER SORUNU -----	123
V. BÖLÜM -----	139
MAKEDONYA'NIN OSMANLI EGEMENLİĞİNDEN ÇIKMASI -----	139
A - BALKAN SAVAŞI VE MAKEDONYA'NIN PAYLAŞILMASI -----	139
1 - SAVAŞ ÖNCESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE BALKANLAR -----	139
a - Osmanlı İmparatorluğu -----	139
b - Balkan Devletleri -----	143

B - I. BALKAN SAVAŞI VE LONDRA KONFERANSI -----	147
C - II. BALKAN SAVAŞI VE MAKEDONYA'NIN ELDEN ÇIKMASI. ---	154
SONUÇ -----	157
BİBLİYOGRAFYA -----	163
EKLER -----	184

GİRİŞ

A - OSMANLI ÖNCESİNDE BALKANLAR

1 - SİYASİ YAPI

Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Anadoludaki egemenliği 900'lü yıllardan başlamıştır¹ ve Haçlı seferleri dolayısıyla Latinlerin İstanbul'u işgal etmeleriyle son bulmuştur (1204).² Bizans Devleti 1261'de Paleologos hanedanı tarafından tekrar kurulmuş olmasına rağmen otorite boşluğu nedeniyle çeşitli feodal devletlere ayrılmış Bizans İmparatorluğunun parçalarını tekrar bir araya getiremedi. Yunan ve Slav kökenli olan yerli halkın büyük bir kısmı, bu feodal devletler tarafından paylaşıldı. Türklerin Balkanlara geçmesine kadar onların egemenliği altında kaldı.³

¹ Bkz. Robert D. Clary, *İstanbul'un Zabtu (1204)*, (Çev: Beynun Akyavaş), Ankara: TTK, 1994.

² Bizans egemenliğinin son bulması ile ilgili bkz. M. Ali Kılıçbay, "İstanbul'un Latinler Tarafından Zabtu," *Tarih ve Toplum*, c. 3, S.18, 18 Haziran 1985, ss. 31-36.

³ Kemal H. Karpat, "Balkanlar," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1992, c.V., s.29; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, (4. Baskı), Ankara: TTK, 1982, s.129.

XIV. yy. ortalarında küçük gruplar halinde ilk türk akıncıları kargaşalık ve otorite boşluğu içerisinde Bizans topraklarına girmeye başlamışlardı. Bu öncü gurupların girişimlerini, büyük seferler izledi. Elde edilen topraklara Selçuklu sistemi yerleştirildi.⁴

Osmanlılar, XIV. yy. ikinci yarısında Balkanlarda yerleşmeye başladıklarında Doğu Trakya'nın bir kısmı, Selanik bölgesi bazı sahilleri hariç olmak üzere Mora Yarımadası, Ege Adalarının bir kısmı ve Güney Epir Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içindeydi. Balkanların kuzeydoğu kısmı Bulgarların, Yukarı Sırbistan ile Serez ve Drama bölgeleri Sırpların elindeydi. Epir'in kuzeyinde ise Sırp-Arnauvud veya Arnauvud prenslikleri vardı. Bu prenslikler, Venedik Cumhuriyeti ile Napoli krallığının nüfuzu altındaydı. Balkan yarımadasının kuzey batısındaki Bosna krallığı, Mora'ya tâbi idi. Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Dobruca bölgesinde Bulgar Prensi tarafından yönetilen başka bir prenslik vardı.⁵

Bu zayıf ve küçük devletlerde toprak yönetimi; senyörlerin keyfi idaresi altında merkezi kontrolden çıkmıştı. Mahalli senyörlerin toprak üzerindeki otoritesi ile merkezin mücadelesi, Balkan tarihinin temel problemi olarak gözüküyordu.⁶

İki güç arasında kalıp, hakkını istemekten dahi yoksun olan toprağa bağlı köylüler; mahsul vergisinden başka senyör için iki veya üç gün ağır işlerde çalışmak zorundaydılar.⁷ Balkan Yarımadasında yaşayan milletler

⁴ Paul Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zabtına (1402-1455)," (Çev. Halil İnalçık), *Belleter*, c. VII, S. 2, Ankara: 1943, s.561.

⁵ Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Ankara :1993, s. 59.

⁶ Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s.182.

⁷ Bu ve buna benzer, feodal nitelikleri Osmanlı Devleti'nde de görmekteyiz. Örneğin "Yedi Kulluk" vergisi, sürgün kızının sürgüne nikah edilmesi, Çiftbozan akçesi, gerdek Resmi (Resmîarus=arusane) vb. Osmanlı devleti düzeninin feodal olup olmadığı tartışmaları için ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Feodal düzen ve Osmanlı Timarı," *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara: 1975; Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri ve Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış*, İstanbul: 1977. Selçuk Özçelik, "Avrupa Feodalitesi ile Türk Timar Teşkilatının Mukayesesi," *I.Ü.Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. XVII(1951), s.3-4; Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli-Vize:1981; Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara: 1978; Taner TİMUR;

arasındaki kin ve nefret; Venedik ve Cenevizliler arasındaki rekabet, Kilise ihtilafları, Kuzeyden gelen Katolik baskısı, toplumsal huzursuzlukları iyice artırmaktaydı.⁸

1416-1429 yılları arasında Selanik Baş Psikopos'u olan Simeon'a göre "Selanik halkının çoğunluğu, büyük sıkıntılar içindeydi. Bizans İmparatoru II. Manuel'in oğlu Despot Andronikos ve kentin ileri gelenlerinin baskıcı ve keyfi yönetimlerinden yakınmaktaydı." Bunun doğal sonucu olarak halk, Selaniği karşı koymaksızın Türklere teslim etmeyi düşünmüş⁹ ve "Papanın tacındansa Sultanın sarığını tercih ederiz" sözünü dile getirmişti.¹⁰

İşte, bu şartlar, Osmanlı Devletinin "Merkeziyetçi idaresini" Balkanlara yerleştirmede etkili olmuştu. Buradaki halklarla iyi ilişkiler kurarak, Osmanlı hakimiyetini kabul ettirmişti. Çünkü, Osmanlılar Balkanlarda ilerlerken, onları durduracak organize bir güç yoktu. Sırp Çarı Stephan Düşan ölmüş (1354), Makedonya'dan Tuna'ya kadar olan topraklar küçük devletler ve senyörlükler arasında parçalanmıştı.¹¹ Bütün bu gelişmelerden, gerçekten yararlanacak olanlar ise öncelikle Balkanlardaki Slav devletleri, sonrada daha uzun vadede Türkler olacaktı.¹²

2 - DİNSEL YAPI

Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğünde Balkanlar, Doğu Roma'nın yani Bizans'ın kontrolünde kaldı. Konstantinapolis kentinin dini ve ekonomikaçından Roma'nın yerini

Osmanlı Çalışmaları. Ankara:1989; Asaf Savaş Akad;"Tarihi Maddecilik ve Kapitalizm Öncesi Toplumsal: Asya Toplumu, Feodalite Tartışmasına yeni bir yaklaşım" *Toplum ve Bilim* S.1, (Bahar 1977).

⁸ Orhan Koloğlu, "Tarihte Balkanlar," *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, İstanbul: 1993,s.50; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, Ankara: 1982 s.139.

⁹ Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması," *Bellekten*, c. LI, S.199, s.77.

¹⁰ Koloğlu, a.g.y., s.50; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi [14- 20. Yüzyıl]*, (Ayşegül Yaraman Başbuğu), İstanbul: 1993, s.39.

¹¹ Halil İncancık, "Türkler ve Balkanlar," *Balkanlar*,OBİV, s 12.

¹² Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş (II. Ortaçağ)*, İstanbul: 1986, s.368.

alması, Balkanları da ona bağımlı hale getirdi. Bunun sonucu olarak Venedik, İtalya Yarımadası ve Balkanlarda Bizanslılaşma büyük bir ivme kazandı.

Roma'nın sadece dinsel açıdan devam eden etkisi, Papa ile Konstantinapolis Patrikliği arasında XI. yy. da su yüzüne çıkan yetki çatışması sonucunda hayli zayıfladı. Çıkan egemenlik mücadelesinde Batı ve Kuzey Balkanlarla, Venedik ve Ceneviz işgali dışında kalan Balkanların büyük bir kısmı; Ortodoks Kilisesine bağlandı. Bu arada Sırp ve Bulgar kiliselerinin özerkliğinin (Autocephalia) kabulü ve ibadetin Yunancadan başka dillerde yapılması, Katolik kilisesine ödün vermez tavrı, Ortodoks kilisesini Balkanlarda Bizanslılaşmanın itici gücü haline getirdi.¹³ Bu durum IV. Haçlı Seferine kadar sürdü. 1204 tarihinde Katoliklerin işgaline uğrayan Bizans, bir daha belini doğrultamadı.¹⁴

Osmanlılar, Rumeli'ye geçtiklerinde, siyasi istikrarsızlığın yanında, bölge halklarının dinsel bir çekişme içinde olduğunu da gördüler. Merkezi otoritenin yokluğu ve iç savaşlar; eyaletlerde senyörlerin toprak ve köylü üzerinde daha amansız keyfi tasarruf baskısının yerleşmesine yol açmaktaydı.¹⁵

Tüm bunlara ek olarak, yavaş yavaş para ekonomisine geçerek gücünü artıran ve Avrupa üzerinden gelen Katolik baskısının da Osmanlıların Balkanlarda ilerlelerinde önemli bir payı vardı.¹⁶ Ayrıca Osmanlıların eline geçen Marmara ve çevresine bölge halkının ekonomik bağımlılığı, feodalite ile gelen angaryalar ve keyfi vergilerin yerine kanunnâmelerle belirlenmiş bir verginin getirilmesi Osmanlı düzeninin yerleşmesini kolaylaştırdı.¹⁷

¹³ Koloğlu, a.g.m., s.49-50.

¹⁴ Koloğlu, a.g.m., s.50;Castellan,a.g.e.,s.39.

¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s.183.

¹⁶ Tanilli. a.g.e.,c.II, s.415-441.

¹⁷ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti," *Bellefen*, c.XIII/51, s.506-508.

Ortodoks Kilisesinin tam anlamıyla egemen olduğu dönemlerde bile bölgede Katolikler, Protestanlar, Bogomoliler¹⁸ ve Unitariyenler de varlıklarını sürdürebilmişlerdi. Değişik dil, din ve etnik temeldeki grupların çoğu, Osmanlı barışı gelmeden önce birbirleriyle kanlı bıçaklı olan zümrelerdi. İşte fetih amacıyla gelip bu müthiş çeşitlilikle karşılaşanlar iki seçenek arasında tercih yapmak zorundaydı: Ya herkesi kılıç zoruyla kendi çizgisine getirmeye çalışacaklar, yada kanunla belirlenmiş kurallara uymak şartıyla onların özelliklerini korumalarına izin vereceklerdi. Osmanlılar da ikinci yolu tercih etti.¹⁹

Osmanlı Sultanları, Ruhban sınıfının dahi halkı sömürmesi ve ezmesine izin vermedi. Halk, patriklerinden şikayetçi olduklarında sultana arz ediyor o da reayasının gönlünü hoş ederek yenisini atıyordu. İşte bu akla dayalı politika söz konusu bölgelerin islamlaşmasında ve toplu ihtidaların (doğru yola girme, islam dinini kabul etme, müslüman olma) oluşmasında etkin rol oynadı.²⁰

3 - EKONOMİK YAPI

Gerçekte Bizans İmparatorluğu, en parlak dönemlerinde Balkan Yarımadasında Tuna nehrine kadar, Anadolu'da ise Van gölüne kadar yayılabiliyordu. Bizans'ın Bulgar ve Sırp sınırına dayanması ve arka arkaya Bulgarlarla ve Sırplarla yaptığı savaşlardan yenik olarak ayrılması imparatorluğun hazinesini ve hükümdarların gücünü zayıflattı.

¹⁸ Bir çok yönü ile İslam dinine yakın olan Balkanlardaki Bogomilizm için bkz. Vladimir Dedizer, Ivan Boziç, Sima Cirkoviç, Milorad Ekmečić, *History of Yugoslavia*, New York Mc Graw-Hill book Company 1974; Adem Handžić, "Bosna'da XVI. Yüzyılda Kasabaların Gelişmesinin Bazı Özellikleri," *IX Türk Tarih Kongresi*, c.II, Ankara: 1988, ss.895-900; F.Karl Kienitz, *Büyük Sancağın Gölgesinde*, (Çev: Seyfettin Halit Kakinç), Tercüman 1001 Temel Eser İstanbul(Tarihsiz) ; Tayyip Okıç, "Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Araştırmacıları=Aleksandar Vasilyevic-Solovyev," *İslam Tetkikleri Dergisi*, c.V,S.1-4, s.205-222.

¹⁹ Koloğlu,a.g.m., s.59 bu konuya ilişkin tamamen tarafı bir yaklaşım ise William M.Sloane'den gelmektedir. Ona göre "Gelen Türkler adanmış Müslümanlardı. Muzaffer İslam, daha başlangıçtan altettiği düşmanlarına üç alternatif sunuyordu: İnan, haraç öde, yada öl" bkz. W. M. Sloane, *Bir Tarih laboratuvarı BALKANLAR*, (Çev=Sibel Özbudun), İstanbul: 1987, s.13.

²⁰ Handžić, a.g.m. s.895; Koloğlu a.g.m., s.60-61; Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara: 1956, s.140 vd.;Tanilli, a.g.e., s.560.

Ayrıca Roma'dan miras kalmış latifundia sistemi yeni çiftçilerin (Slavların) de yerleşmesiyle alt üst oldu. Stratiotes denilen çiftçi askerlerle birlikte özgür köylüler de ortaya çıktı. Bizans uzun süre bu özgür köylüler ile toprak sahipleri arasında mücadeleye sahne oldu ve Sonunda mal sahipleri kazandı, özgür köylülerde köle haline dönüştürüldü. Bu köylüler, Osmanlı egemenliği öncesi Balkanların toplumsal yapısının değişmez öğelerini oluşturmaktaydı.²¹

Türklerin Anadolu'ya gelişleri sırasında buraların (Bizans-Balkanlar) ekonomik durumları hiç iyi değildi; Bizans şiddetli bir para darlığı içindeydi. Hemen bütün ürünlerini İstanbul, Selanik, Edirne gibi kalabalık Bizans şehirlerine sattıklarından dolayı Balkan kavimleri de Bizans imparatorluğundaki iktisadi krizden etkileniyordu.²² Öyleki XIII. yy sonlarına kadar devam eden Doğu Akdeniz ticaretinden yararlanamadığı ve Anadolu yönünden siyasi sınırları iyice daralmış olduğu için sıkıntı had safhaya ulaşmıştı.²³

Bizans'ın bu durumda olması Balkanlar'ın ne şekilde olacağını az çok belirliyordu. Fakat Osmanlıların bu bölgeye gelmesi iktisadi bir canlılık yarattı ve yeni bir sosyo-ekonomik zemin hazırladı.

Romanya, Bulgaristan ve Trakya'nın ziraatçı halkı mahsullerini genelde Bizans şehirlerine sattıklarından dolayı, Marmara çevresinde hazırlanan iktisadi-siyasi düzenin tesirinden uzak kalmalarına olanak yoktu. Hele Edirne ve Selanik şehirleri ile Balkanlardan İstanbul'a gelen yollar, Osmanlı denetimi altına alındıktan sonra bu sahalardaki halkın yeni Türk Devleti'ne olan iktisadi bağlarının daha çok artması doğaldı.²⁴

²¹ Castellan, a.g.y., s.34-35.

²² Akdağ, a.g.m., s.497.

²³ Vasilev, Histoire Byzantine II, p. 134'den aktaran Akdağ, a.g.m., s.498-499.

²⁴ Akdağ, a.g.m., s.500; Huricihan İslamoğlu-İNAN, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul: 1991, s.31.

Kısaca Bizans'ın siyasi hayatına son vermesi, bunların çıkarlarına uygundu. Çünkü yeni rejim Müslüman ve Hıristiyan herkes için aynı ölçüde geçerliydi. Batılı tüccarlarca sömürülen Bizans'ın Hıristiyan ahalisini, imtiyazsız hukuk sistemi, iktisadi ve içtimai alandaki canlılık bu durumdan kurtarmış ve daha refahlı bir hale getirmiştir.²⁵

B - MAKEDONYA'NIN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ

XIII. yy. ikinci yarısında Bizans imparatorlarına yardım amacıyla Anadolu Beyliklerine ait kuvvetler, Balkanlara geçmiş Balkanların boş ve harap bir durumda olmasından yararlanarak bunlardan bir kısmı bölgede kalmıştı.²⁶

Osmanlılar ise 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra çapul maksadıyla doğu Trakya sahiline geçerek, bu bölgede uzun süre dolaştıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdi. Bu ilk geçiş, onlara, dolaştıkları bu bölgeyi tanıma fırsatı da verdi.²⁷

Sırp Stefan Duşan (1331-1355) Selanik'i Bizanslılardan alınca, Kantakuzinos'un isteği üzerine Orhan Gazi, Süleyman Paşa'yı 20.000 bin asker ile kenti geri almaya gönderdi. Süleyman Paşa, Bizans donanmasının da yardımıyla Selanik'i Sırp'lardan geri alarak Bizans egemenliği altına verdi. Bundan kısa bir süre sonra Kantakuzinos, Orhan Gazi'nin yardımıyla V. İonnes'in bir Sırp ve Bulgar ordusunu Dimetoka'da yendi (1352). Kantakuzinos, tüm bunları karşılıksız bırakmadı. Osmanlılara gelecekte Balkanların içlerine doğru büyümesinde üst olarak kullanılacağı Çimpe kalesini verdi.²⁸

²⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1243-1453*, c.I, İstanbul: 1979, s.465; Vlademir Dedizer ve diğerleri, a.g.y., s.137.

²⁶ Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi," *Bellekten*, c.L, S.196 (1987), s.693.

²⁷ Tarihi Osmani Encümenin yayınladığı *Osmanlı Tarihi* s.261'den aktaran Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s.155.

²⁸ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev:Mehmet Harmancı), c.I, İstanbul: 1982, s.37-38; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire The Clasiccal Age 1300-1600*, New York: Praeper Publishers 1973, s.9; Feridun Dirim Tekin, "Muassır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeliye Geçiş ve Yerleşmeleri" *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 25-29 Eylül 1970, c.II, Ankara: 1973, s.379.

1354 yılına gelindiğinde Türkler, Greklerin de yardımıyla Çanakkale boğazını aşarak Gelibolu'ya yerleşti; Oradan Trakya'ya doğru akınlara başladı.²⁹ Bu arada Orhan Gazi'nin ölümü üzerine tahta çıkan I.Murat babasının Avrupa'da yayılma politikasını sürdürdü. Amacı sadece Bizans toprakları değil, yarımadanın tümünü ele geçirmektir.³⁰

Osmanlılar, Orhan Gazi zamanında Rumelide bir köprü başı kurmuş ve bunun etrafını emniyet altına almışlardı. Murad Hüdavendigâr zamanında ise Bizans arazisinden başka diğer Balkan ülkeleri de zapt edilmişti. Edirne'yi ele geçiren Türkler,³¹ 1365'de burasını merkez yaparak Avrupa'daki fetihlere devam ettiler.³² Böylece Balkan yarımadasını ele geçiren Osmanlılar, bölgenin en etkin gücü (iktidarı) haline geldi. Trakya'nın önemli yerleri zabtedildi. Osmanlılar, bu fetihler esnasında girdikleri bölgelere Anadolu'dan getirdikleri Türkleri yerleştirdiler. Böylece fethedilen ülkelerde bir Türk yoğunluğu meydana gelmeye başladı. Bu durum bir kısım yerli halkın kendi istekleri ile müslüman olmalarında önemli rol oynadı (İhtida).³³

²⁹ Tanilli, a.g.y., c.II, s.554-555; Ayrıca Osmanlı'nın fetih politikaları için bkz: Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest." *The Ottoman Empire: Conquest Organization and Economy*, Collected Studies, London: 1978; L.S.stavrionos, *The Balkans since 1453*, New York: 1962 s.50-66.

³⁰ Castellan, a.g.y., s.61-62.

³¹ Edirne'nin fethi Vakanüvis Tarihlerinde bile farklı tarihlerle verilmektedir. Aşık Paşa Zade(s.54),Oruç Bey (s.21), Lütfi Paşa (s.33) Edirne'nin fethini 761 H/1360 M.de ve Neşri (s.196) Ali (c.V, s.67) bunu 762 H/1361 M.de gösterirler. Bunlardan başka Tac-üt Tevârih (c.I,s.72) ve Münecim başı (c.3,s.293)de 763H/1362 M.de alındığını yazarlar. Feridun bey Münseatında (c.I,s.93) Edirne'nin alınmasının 763H/1362 M.de olduğu belirtilir. bkz. Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s.163 (dipnot). Ayrıca Edirne'nin fethi için bkz. Halil İnalçık, "The Conquest of Edirne," *The Ottoman Empire: Conquest Organization and Economy*, Collected Studies, London: 1978, s.185-210.

³² Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniye*, İstanbul: Tarihsiz, s.18-19.

³³ Vlademir Dedizer ve diğerleri, a.g.y., s.181; Şerif Baştaç; "Osmanlı İmparatorluğunun Yeniden kurulmasında Rumelinin Katkısı," *XI.Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990*, Ankara: 1994, s.829-830. Ayrıca bkz. Çağatay Uluçay, "Sürgünler," *Bellefen*, c.XV; Ömer Lütfi Barkan; "Osmanlı İmparatorluğunda İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" *Bellefen*, c.XI-XIII-XV; Hüdai Şentürk,"Rumeli'de İskan siyaseti," *Bellefen*, c.LVII, s.218 (1943) Aleksander Lopasik, "Islamisation of The Balkans: Some General considerations," *İslam in the Balkans*, Edinburg p.179; Hasan Kaleshi, "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırma," (Çev.Kemal Beydilli), *Tarih Enstitüsü Dergisi*, c. X(1979), c.XI(1980), s.185; Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: 1957; Ercan a.g.m.s.692 vd.; Milan Vasiç, "Der Islamiserungs Prozess auf der Balkanhalbinsel," *Institut für Geschichte der Ünivesitat Graz*, Graz: 1985.

Osmanlılar zabtettikleri yerlerde teşkilatlanıp arazi işlerini düzenlerlerken, Edirne ve Filibe'nin alınması için, Sırp ve Bulgarlar'da Papa vasıtasıyla Avrupa'yı harekete geçirmeye çalışıyorlardı.³⁴

1366 yılına gelindiğinde Osmanlıların fetihlerinin ikinci dönemi başladı. Bu dönem Sultan Murat'ın saltanatının sonuna kadar sürdü. Murat'da daha öncekiler gibi sınır bölgelerini uç beyliklerine dönüştürdü, ancak bunları sağ, sol, orta ve uç kanatlara ayırdı. Batı cephesi yada sol kanadı oluşturmaktaki amaç; Ege kıyılarında bulunan ve başkenti Selanik olan Makedonya'yı almakdı.

Batıda hedef hareketini yönetmek üzere Evrenos Bey görevlendirilmişti. Bu sırada Aleksandr'ın (1331-1365) ölümünden sonra Bulgaristan, İvan Şişman ile ilk karısından olan oğlu İvan Stratsimir arasındaki mücadelede parçalanmış olması Evrenos Bey'in işini kolaylaştırdı. Evrenos Bey, önce Meriç boyunca ilerleyip İpsala ve Dimetokayı aldı, sonra güney doğuya dönüp Rodop dağlarını aşarak Gümülcine'yi ele geçirdi (1371).³⁶ Kazaskerlikten vezirliğe yükselen Kara Halil Paşa'da Kavala, Drama, Zihne ile Makedonya- Sırp Krallığının önemli şehirlerinden Serez ve Selanik'i aldı. Evrenos Bey, Selanik'i kendisine üs yaptı.³⁷

1371'den sonra Sultan Murad Balkanlardaki fetihlere bir süre ara verdi. Zira bu sırada Anadolu'daki beyliklerin Osmanlılara karşı davranışlarında hoş olmayan gelişmeler vardı. Sultan Murad bu sorunları çözdükten, sonra tekrar Balkanlarda yarım kalan işlerini tamamlamaya yöneldi.

³⁴ Uzunçarşılı, a.g.y., c.I.,s.167.

³⁶ "Osmanlı Tarihinde Sırp'ların bozgunu olarak bilinen "Sırpsındığı Savaşı" Kosova Savaşından daha az önemli sayılsada Balkanların fethinde büyük bir adımdır. Sırp prenslikleri bir kere daha parçalanmış ve prensleri Osmanlı himayesini kabul etmişti." Castellan,a.g.y., s.63.

³⁷ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul: 1984, s.49; Show, a.g.y., c.I., s.43; Uzunçarşılı, a.g.y.,c.I.s.

Sultan Murad Osmanlıların Balkanlardaki durumlarını sağlamlaştırabilmesi için Sofya, Niş ve Manastır'ın alınmasını zorunlu gördü. Zira, Sofya ele geçirilir ise Bulgaristan denetim altında tutulabilecek, Niş, yukarı Sırbistan için geçiş kapısı olacak, Manastır Arnavutluk'a doğru büyümenin hareket üssü olacaktı. Balkanlarda durdurulan fetih hareketi yeniden başlatıldı ve 1382'de Manastır ve Filibe, 1385'de Sofya, 1386'da Niş alındı.³⁸

Böylece geniş anlamda Makedonya bölgesi tamamen Osmanlı egemenliğine alınmış oldu. Makedonya'nın her bir vilayeti, Bayezit devrinde Balkan yarımadasının geri kalan kısımlarının fethine, basamak oluşturdu. (Örneğin İskodra, Kuzey Arnavutluğun, Selanik Teselyanın)

C - MAKEDONYA VE HİTERLANDINDA İZLENEN OSMANLI POLİTİKASI

Osmanlıların Balkanlarda eşitlikçi ve dinsel hoşgörüye dayanan politikaları bölge insanlarının Osmanlı Devletine bağlılıklarını da arttırdı.³⁹ Nitekim Osmanlı Devleti'nin ileri hareketleri sırasında geride kalan topraklarda halkın belirgin bir isyan hareketi olmadı.⁴⁰ Türkler'de kendilerine karşı her hangi bir harekette bulunmayan gayri müslimlere, Müslüman Türk Devletleri geleneğine uygun olarak "zimmi" statüsü tanıdı⁴¹ dinsel serbestinin yanında iktisadi, ticari ve arazi serbestileri de verdi.⁴²

³⁸ Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s 175-176; Castellan, a.g.y., s.64-66 Koloğlu, a.g.y., s.53.

³⁹ Raphae'a Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat*, (Çev.M.Poray), İstanbul: 1973. s.11.

⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.y., c.I, s.184.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Claude Cahen, "Zimme," *İ.A.*, c. XIII. M.E.B., 1993 s.566-571; Gülnihal Bozkurt, *Gayri Müslim Osmanlı Devleti Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)* Ankara: TTK, 1993 ; Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV. ve XV Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin Hukuki, İctimai ve İktisadi Durumu," *Bellekten*, XLVII/188(1983), ss.1119-1150.

⁴² Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiyesinin Kaybı ve Balkanlarda Panislamizm*, İstanbul: 1986 s.228; Arnavutluğun Türk Hakimiyetine geçtiği ilk yıllarda 335 tımardan 56 tanesi yerli hristiyan sipahiye verildiği görülmektedir. Ayrıca 335 Tımar erbabından 175'ini Müslüman olmuş Arnavutlar oluşturmaktaydı. Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: 1954'den aktaran; Kaleshi a.g.m.s.188-189

Osmanlı İmparatorluğu Selanik ve Makedonya'yı aldıktan sonra burada, 16.yy da en gelişmiş haline ulaşmış olan "klasik" düzenini uyguladı.

Bu düzen toplumsal yapıda yatay ve düşey farklılaşmayı öne çıkarıyordu. Zaten Osmanlı toplumu yatay olarak dini ve cemaatsal boyutta "milletler" halinde farklılaşmıştı. Osmanlı toplumunun klasik şeması içinde din ve cemaat esasına göre a)Müslüman, b)Rum-Ortodoks, c)Ermeni, d)Musevi olmak üzere dört milletin varlığı tanınmıştı. Bu yapıda iş bölümüne göre yapılan düşey bir farklılaşma da her millet kendi içinde a)askeri sınıf, b)ilmiye sınıfı, c)tüccarlar ve sanatkarlar, d)köylü ve reaya olarak çeşitli katmanlara ayrılmıştı.

Aslında böyle bir millet örgütlenmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik devlet anlayışının⁴³ doğal bir sonucu olarak görülebilir. Zira Osmanlı İmparatorluğunda hakim olan islamî din anlayışı içinde din ve devlet işlerinin bütünleşmesi ilke olarak kabul edilmişti. Ancak başka dinlerin varlıkları da yadsınmamıştı.⁴⁴ Her "Millet grubu" kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensub oldukları dinin hükümlerine bağlı kalarak din başkanları aracılığıyla -belli ölçüde- devletin denetimi altına alınmıştı.⁴⁵

Bu sistemle, değişik dillere ve kökenlere sahip unsurlar "Millet" anlayışında aynı grup içerisinde tutulmuştu. Örneğin Makedonya'da bulunan Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Türk, Arnavut, Yahudi vb. gibi pek çok etnik grup "Müslüman", "Rum-Ortodoks" ve "Yahudi" gibi üç millet içinde toparlamıştır. Etnik farklılaşmaya dayanmayan böyle bir

⁴³ Osmanlı Devletinin teokratik nitelikleriyle ilgili bakınız. Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XII/2, s.102-126; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, s.230; Halil İnalçık, "Senede-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu," *Bellekten*, XVIII/112 (1962),(1964), s.603-622; İliber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara: 1979, s.137-140; İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına Geçiş*, Ankara: 1975, s. 9-12,

⁴⁴ İlhan Tekeli-Selim İkin, "İttihat ve Terraki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği," *Türkiyenin Siyasal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Birinci Uluslararası Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Kongresi, (Editör: Osman Okyar, Halil İnalçık), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 11-13 Haziran 1977, Ankara: 1980 s.354.

⁴⁵ Bozkurt, a.g.y., s.7.

“Millet” yapısı ise daha sonraki yıllarda Makedonya’nın önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.⁴⁶

Osmanlılar bölgeyi ele geçirdikten sonra Anadolu’dan getirdikleri insanları buraya yerleştirdiler. Böylece Doğu Balkanların demografik yapısı değişti ve Müslüman nüfus çoğunluğa ulaştı. Fethedilen yerler ve bölgeler güvenlik altına alındığı gibi; Anadolu’da karışıklık çıkaran ve köylüyü zarara sokan hayvan yetiştirici göçebelere de Anadolu’dan uzaklaştırılmış oldu.⁴⁷ İşte Osmanlıların köy ve şehirlerde yaptıkları nüfus yerleşmeleri “Milletler” arası farklılaşmalarda değişiklikler meydana getirdi.

Osmanlı fethi, fetih öncesi hakim unsur olan Rum-Ortodoks Patrikliğinin gücünü azaltmada tam tersine, artırıcı bir etki de yaptı. Örneğin Makedonya’nın Sırbistan’a yakın kesiminde Sırp Patrikliğinin hakimiyeti vardı. Osmanlılar 1459’da Sırbistan’ı aldıktan sonra bu patrikliği kaldırıp burayı Rum-Ortodoks Patrikliğine bağladılar. Böylece hem denetim olanağını kolaylaştırdılar, hem de Rum-Ortodoks Patrikliğini güçlendirdiler.⁴⁸ Böylece Osmanlılar hem denetim olanağını kolaylaştırdılar, hem de Rum-Ortodoks Patrikliğini güçlendirdiler.

Selanik’in yoğun bir Yahudi iskanına uğraması bölgede yeni düzenlemelere yol açtı. Yahudiler’in eskiden beri buralarda oldukları pek çok kaynaktan belirtilmektedir. Ancak özellikle 1492’de İspanya’dan, 1496’da da Portekiz’den sürülen Yahudilerin çoğu Osmanlı Devleti’ne sığınmış ve bunların yerleşimleri esnasında 20.000 Yahudi’de Selanik şehrine gelmiş idi. Mohaç muharebesinde ve Budin alındıktan sonra aman dileyen Yahudilerin bir kısmı da Selanik’e yerleştirilmişlerdi.⁴⁹ Böylece Rumeli eyaletinin nüfusu artmış, sınırları büyümüştü. Bu da idari sorunlar yarattı. Bazı sancakların merkezden idare edilmesi zorlaştı. Yeni eyaletlerin oluşturulması zorunlu oldu.⁵⁰ Bununla birlikte Makedonya’da idari taksimat açısından herhangi bir değişiklik

⁴⁶ Tekeli-İlkin, a.g.m., s.354.

⁴⁷ İnalıcık; "Türkler ve ..." a.g.m., s.19-20; Castellan, a.g.y.,s. 117.

⁴⁸ Tekeli-İlkin, a.g.m., s.354.

⁴⁹ Tayyib Gökbilgin, "Selanik" *İ.A.*, c.X, İstanbul: 1993, s.343.

⁵⁰ Hazim Şabonoviç, "Dali fe postogao Beogradski pasaluk" (Belgrad paşalığı varmışydı!) *Istoriski Glasnik*, s. 1-2, Belgrad:1954, s.24 ve *Ubravrana Podgela*

yapılmadı. Rumeli eyaletinin sınırları içinde tutuldu. Ancak Makedonya'da kurulan sancakların sayı ve sınırlarında zaman zaman değişiklik yapıldı.⁵¹

Türk hakimiyetinin başlangıcından XVII. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın idari yapısına bakacak olursak şunları görürüz. Makedonya ilk zamanlar Paşa (veya Edirne), Köstendil ve Ohri Sancaklarına bağlı tutulmuştu. Bir süre sonra Selanik ve Üsküp Sancakları kuruldu. Makedonya'nın güneyinde bulunan küçük bir bölge ise Yanya sancağına dahildi. Kısa bir süre için Florina (Lerin) sancağı da kurulmuştu. Adı geçen sancaklar arasında yalnız Selanik ve Florina sancaklarının kapsadıkları bölgelerin tümü Makedonya topraklarında bulunuyordu. Diğer sancaklar ise civar bölgelerin bir kısmını sınırları içine almaktaydı.⁵² Bu idari teşkilat uzun süre değişikliğe uğramadan XIX. yüzyılın ortalarına (1843) kadar varlığını sürdürdü.⁵³

D - OSMANLI DEVLETİNİN ÇÖKÜŞ SÜRECİ İÇERİSİNDE MAKEDONYA (17.18. yüzyıllar)

Kendi döneminin en iyisi olarak tanımlanan Osmanlı toplum düzeninin yozlaşmaya başlama tarihi konusunda ortak bir görüş yoktu. Kanuni'nin son yıllarını, ölümünü, hatta 1536'da Sadrazam İbrahim Paşa'nın idamıyla yönetimde harem etkisinin başlamasını gösterenler vardır. Bir sosyal oluşumu siyasi olay gibi kesin bir tarihe bağlamak zordur. Zira her sosyal oluşum kendi anti-tezini içinde taşır. Bu sebeple biz Balkanlar için Osmanlı çözülüş döneminin başlangıcı olarak Balkanlı halklar üzerinde

Jugoslovenskilin Zemalga Pod Turskom Vladacinov Karlovackog Mira 1699 Godine (1699 Karlofça Sulhüne kadar Türk Hakimiyeti altında Yugoslav ülkelerinin idari taksimatı) Godisnjak Istoriskog drustva Bosne-i Hercegovine Yıl IV Sarajevo 1952 s.173'den aktaran Aleksandar Stayanovski, "XVII Yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti devrinde İdari taksimatı," (Çev:İsmail Eren), ***Tarih Enstitüsü Dergisi***, S.4-5, 1973-74 s.215.

⁵¹ Stoyanovski, a.g.m., s.215.

⁵² İstanbul Başbakanlık arşivi: Maliyeden Müdevver, 508(1466/67) Tapu defteri 4 (1470 yılı civarı), Tapu Defteri 7 (1478-1479), Tapu defteri 3(1451-1481), Tapu Defteri 170(1519), Maliyeden Müdevver 48(1519), Tapu Defteri m141(1526/27), Tapu Defteri 403(1430/31), Tapu Defteri 167(150/31), Tapu Defteri 424(1530/31), Makedonya'dan Müdevver 4855(1683) vd. aktaran Stoyanovski, a.g.m., s.217.

⁵³ ***Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)***, c.III, k.V, Ankara 1978, s.115.

büyük etkisi hissedilen Viyana kuşatmasındaki yenilgiyi yani 1688 yılını esas alıyoruz.⁵⁴ Zira Avrupa'nın önemli güçlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemdeki düşüşü iki komşu devletinin (Avusturya, Rusya'nın) ekonomik ve politik çekişmesi ile iyice belirginleşmişti.⁵⁵

Balkanlara gelince, 16. yüzyıl içinde Selanik ve onun hinterlandı Makedonya'da oluşan yapının 17. ve 18. yy.larda geçirdiği dönüşümlerde temel dinamiği bölgenin iç ve dış ticaret işlevlerinin örgütlenmesindeki değişimler tayin etti. Bu değişime paralel olarak her "Millet"ın içindeki ticaret kesiminde önemli değişiklikler oldu. Bu değişiklikler gelecekte dönemlerin siyasal hareketlerinin nedenlerini hazırladı.⁵⁶ Ticari farklılaşma doğal olarak toplumsal yapıya da yansdı. Tekeli ve İlkin, Makedonya da ticari alandaki değişiklikleri şöyle özetlemektedir.⁵⁷

İlk olarak batıda ticaretin gelişmesiyle Avrupalı devletler bir ticaret merkezi olan Selanik'te konsolosluk açtılar, konsolos ve konsolos yardımcısı bulundurmaya başladılar.

İkinci olarak, 16. yy'da mamul madde ihraç eden Osmanlı İmparatorluğu, batıdaki gelişmeye ayak uyduramadığı için mamul madde ithalatçısı durumuna geldi. Aslında batıdaki sanayi gelişmesi ve şehirleşme hem sanayi hammaddelerine talebi arttırmıştı, hemde şehirlerin gelişmesi için gerekli hayvan ürünleri ve tahılın pazarını genişletmişti. Makedonya ve Teselya 18.yy ikinci yarısında hububatının % 40'nı;

⁵⁴ Koloğlu, a.g.m., s.67. Osmanlı Devletinin gerilemesi ile ilgili bkz. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev.Metin Kıratlı), Ankara:1983 ; Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara:1982 ; Ahmet Mumcu, **Siyasal Tarihe Giriş**, Ankara:1980 ; Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (18.19 Yüzyıllarda)**, Ankara: 1985; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması**, Ankara 1986; Niyazi Berkes; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: 1978; Stanford J.- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye**, (Çev:Mehmet Harmanlı), c.I-II, İstanbul: 1982; Nicolas İorga, **Geschichte Osmanischen Reiches**, c.I-V Gotha: 1908-13; Gothard Jaeschke, "Wom Osmanischen Reich Zur Turkischen Republic. Zur Geschichte Eines Namenwechsels" **Welt des Islam XXI** (1939), 85-93.

⁵⁵ Castellan a.g.y., s. 171.

⁵⁶ Tekeli - İlkin; a. g. m., s. 356.

⁵⁷ Tekeli - İlkin; a.g.m., s. 356 - 358.

pamuk ve tütünün %50'sinden fazlasını ihraç ediyordu. Bu nedenle de tüccar kesimi yükselişini, dolayısıyla da etnik farklılaşmasını sürdürüyordu.

Üçüncü olarak ticaretin yeni niteliği, yeni bir örgütlenmeyi gerektiriyordu. Yani tarımsal ürünün kırsal alandan toplanarak, dış ülkelere gönderilmesi, dışarıdan gelen malların iç bölgelere ulaştırılması. Bu yeni ticaret biçimi Balkanlarda deniz kıyısından 50 ile 200 km içeride fuar zincirinin oluşmasına neden oldu. En üst kademede çok yönlü fuar ise bölge merkezi olan Selanik'te yer alıyordu. Öyleki köylülerin bir kısmı ürünlerini Selanik'te satmayı yeğliyorlardı.

Dördüncü olarak: 18. asırda Orta Avrupa'nın sanayileşmesi, Makedonya'nın pamuk, yün gibi sanayi hammadde ürünlerine Avusturya'nın talebini doğurdu. Bu ise Makedonya'nın Pasarofça anlaşmasından sonra Avusturya ile karayolu bağlantılarını ve ticaretini geliştirdi.

Zaten Osmanlı Devleti; Roma, Bizans ve Selçuklulardan miras kalmış yol ağında, merkezi devletin askeri ve ticari ilkelerine göre değişiklikler ve ilaveler yapmıştı. Diğer taraftan yolların bakımı ve onarımı, giderek tüm bayındırlık işleri köprücü, yolcu ve su yolcu gibi hizmet gruplarına verildi.

Osmanlılar Balkanları ele geçirdiklerinde oluşturdukları yol sisteminin koruyuculuğunu özel ayrıcalıklarla Armatolesleri verdi. Böylece yolları daha bakımlı, şehirleri daha sık olan Rumeli'de ticaret daha güvenli yapılar hale geldi.⁵⁸

Osmanlıların Balkanları ele geçirdiklerinde oluşturdukları yol sisteminin koruyuculuğunu, özel ayrıcalıklarla armatoleslere verildi. Armatolesler yeni koşullar içinde "katır kervanları" ile yürütülen ticaretin örgütleyicisi oldular. Bu durum onların içinde yeni ticaret araçları ve sermaye sahiplerinin ortaya çıkmasına olanak verdi.⁵⁹

⁵⁸ Gönül Tankut, "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekansal Dağılımı," **VII.Türk Tarih Kongresi**, Ankara 25-27 Eylül 1970, cII, Ankara: TTK 1973, s.775; ayrıca aşiretlerin iskani ve verilen görevler hakkında bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı**, İstanbul: Eren yayıncılık, 1987.

Makedonya'daki ticari dönüşümler, doğal olarak bölgedeki demografik yapıda ve mekansal dağılımda da değişikliklere neden oldu. 1650'lerden sonra Rum-Ortodoks ticaret kesimi yükselirken, "Yahudi" ticaret kesimi önemini göreceli olarak yitirdi. Bu sürenin bir uzantısı olarak da kentlerde yahudi nüfusu azaldı. 1664'de Selanik'de 40.000 bin düzeyinde olan Yahudi nüfusu bir yandan göç öte yandan bir bölümünün de Sebetay Sevi'yi ⁶⁰ izleyerek din değiştirmesi ile önemli ölçüde azaldı ve 1783'de 18.000 bin düzeyine indi.⁶¹

XVII. yy'da Selanik tamamen bir Türk şehri karakterini kazanmış durumdaydı. Bu yüzyılda şehirde 48 Müslüman, 56 Yahudi, 16 Rum ve Ermeni mahallesi vardı. Dinsel yapılar açısından bakıldığında da aynı yüzyılda şehirde 46 cami, 36 sinagog ve 30 kilise bulunmaktaydı.⁶² Yahudilerin, Türkler tarafından XVIII. yy'da iskan edildiği düşünülürse, Rum nüfusunun belirleyiciliği ortaya çıkar.⁶³ Bu demografik yapı XVIII yy sonunda önemli ölçüde değişti. Selanik'teki Musevi nüfusu yüzde 50'den yüzde 20'ye düştü. Yeniçerilerin yerleşmesiyle de Müslüman nüfusu yüzde 30'dan yüzde 55'lere yükseldi. Bunun yanısıra Rum-Ortodoks nüfusta yüzde 20'den yüzde 25'e çıktı.⁶⁴

Güçlenen ticari burjuvazi, yavaş yavaş dinsel yapıda da reformlara gidilmesini zorunlu kılıyordu. İlk gelişme Samuel I'in 1764-1768 yılları arasında Patriklik yaptığı dönemde görüldü. Yönetim, desantralize edildi. O zamana kadar muhafazakar ve katı bir merkezi yapıya sahip olan patrikliğin desantralize edilmesi, daha sonra güç kazanan milliyetçi, ayrılıkçı hareketlerin gelişmesi için elverişli bir ortam hazırladı.⁶⁵ 1776'da yapılan reformla da yönetim de ticaret kesiminin söz sahibi olması üzerine, eğitime özel

⁵⁹ Tekeli-İlkin, a.g.m., s.357; Armatol teşkilatı için bakınız Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990, s.140-147.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.Gershon Scholem, *Sabatai Şevi*, Princeton University Press, princeton, New Jersey: 1973; Selahattin Galip, *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik*, İstanbul: Kırışlı Yayınları, 1977.

⁶¹ Traian Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant," *The Journal of Economic History*, Haziran 1960, s.238'den aktaran Tekeli-İlkin, a.g.m., s.359.

⁶² Apostolos Vacalopoulos, "A History of Thessaloniki", Çeviren Osman Öndeş, "Asırlar Boyunca Selanik" *Hayat Tarih Mecmuası* S.11, Aralık 1972, s.11.

⁶³ Stoianovich, a.g.m., s.251'den aktaran Tekeli-İlkin, a.g.m., s.359.

⁶⁴ Vacalopoulos, a.g.m., s.12.

⁶⁵ Tekeli-İlkin a.g.m., s.360.

bir önem verilmeye başlandı. Çünkü eğitimle, gelişen ticaret burjuvazisine gerekli eleman yetiştirilirken, diğer yandan gelişmekte olan “Milliyetçilik” ideolojisini yaymak için alt yapı da hazırlandı. Bu değişme daha çok orta eğitim düzeyinde oldu. Eğitimde ruhbanın baskısının azaltılmasıyla, ticaretle ilgili hünelerinin kazanılmasına yardım eden ve “Yunan Milliyetçilik” ideolojisinin yayılmasında önemli bir etkisi olan akademiler gelişmeye başladı.⁶⁶ Rum-Ortodoks Patrikliği içindeki bu gelişme diğer toplumları da harekete geçirdi. Böylece Makedonya; 17. ve 18. yy’da meydana gelen dönüşümlerle hem ekonomik taban, hem de cemaat örgütlenmesi bakımından yoğun milliyetçilik hareketlerine uygun hale geldi. 19. yy.’la girerken adeta patlamaya hazır bir bomba idi.⁶⁷

⁶⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: TTK, 1993, s.32.

⁶⁷ Tekeli-İlkin a.g.m., s.360.

I. BÖLÜM

MAKEDONYA SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

A - MAKEDONYA'NIN YAPISI

Makedonya, coğrafi bir terim olmaktan öte siyasi bir terim olarak XIX. yüzyılda kendini duyurmuştur. Makedonya'nın coğrafi alan olarak; güneyde Ege Denizi'nin kuzey batı kıyılarından, kuzeyde Vardar nehrinin orta kısımlarına, doğuda Marta nehrinden Teselya ve Şar dağına kadar olan toprakları kapsadığı belirtilir.⁶⁸ Bu terimi Bulgar ve Sırp Krallıkları ve onların ardılı Osmanlılarda kullanmadı. Ancak, Avrupadaki Aydınlanma çağında Yunan ve Roma yer adları önem kazanınca bu eski kavram da moda oldu. XX. yy. başına gelindiğinde, Makedonya'dan, genel olarak Osmanlı'nın

⁶⁸ Tefik Temelkuran, "Makedonya Meselesine Dair Bir Lahiya," *Güney-Doğu Avrupa Araştırma Dergisi*, c.I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972, s. 147; Makedonya'nın sınırlarını geniş tutan Taşoz ve civar adaları Makedonya'ya dahil edenler bile vardır. Bkz. Tunalı Hilmi, *Makedonya'nın, Mazisi, Hali, İstikbali*, (ikinci basılış), Mısır ül Kahire: 1326, s.7; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, Ankara: TTK, 1962, s.146; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, İstanbul: 1955, s.344.

Selanik, Manastır (Bitola) vilayetleriyle Kosova vilayetinin Üsküp (Skopje) sancağı anlaşılıyordu.⁶⁹ Osmanlı literatüründe buralar "Vilayat-ı Selase" olarak anıldı.

a - Etnografik Yapı

Türkler:

Makedonya sorununu meydana getiren başlıca etken Enografik yapı olmuştur. Çünkü burası üzerinde yaşayan halkın kökenlerine göre bir "etnografya müzesi" gibi idi.⁷⁰ Türkler Avrupa'ya ayak bastıkları tarihten itibaren, Anadolu'dan getirdikleri toplulukları buraya yerleştirerek bölgeyi daha da renklendirmişti.⁷¹ Osmanlı Devleti sistemi içersinde yönetimde etnik kökenden ziyade, dinsel ayrılıklar dikkati çekiyordu. Bu düzende Örneğin Makedonya'daki Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Arnavud, Yahudi gibi çok sayıda etnik unsur, "Müslüman", "Rum-Ortodoks" ve "Yahudi" gibi üç millet⁷² katagorisi içine sokulmuş böylece bölge etnik farklılaşmaya dayanmayan bir "Millet" kaynağı haline getirilmeye çalışılmıştır.⁷³ Tunalı Hilmi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

*Rumlar: "Hülyakar kavimi olan Rumların bir megola idea'ları" vardı. O da Balkanların denize mücavir olan güney Cemub havzasını, Cezair-i Bahri Sefid'i, İstanbul'u alarak; Bizansı yahud İskenderun İmparatorluğunu ihya ile adalar denizini bir Yunan gölü haline kalbetmektir. Bunların iddiası esasat-ı irkiyeye değil ancak eski Yunan medeniyetinin hatıra-i siarengizine istinad etmektir.*⁷⁴

⁶⁹ Fikret Adanır, "Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin oluşması ve Gelişmesi Makedonya Örneği," **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, (Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher) İstanbul: İletişim Yay. 1995, s.35.

⁷⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.VIII, Ankara: TTK, 1962, s.146; William M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuvarı BALKANLAR**, (Çev: Sibel Özbudun), İstanbul: Süreç yayıncılık 1987, s.30.

⁷¹ Karal, a.g.y., cVIII, s.146; Tekeli İkin, a.g.m., s.355.

⁷² Millet kavramı dinsel grubu ifade için kullanılmıştır.

⁷³ Tekeli-İkin, a.g.m., s.354.

⁷⁴ İsmail Hami, "Makedonya Meselesi," **İçtihad**, S.67, 23 Mayıs 1329, s.1468.

Yunanistan tekrar kurulunca, Şark Kilisesi de meydana bir nevzat getirmiş oldu. Artık büründüğü kisveden ayrılacaktı. Nitekim âmâlinin intihası "Ellenoz İttihadı" "(Panellenizm) ve Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması olduğunu Yunanistan'ın teşkilini müteakip bütün dünyaya açıktan açığa gösterdi..."⁷⁵ Bu düşüncelere sarılınca Makedonya'yı da kendilerine ait toprak olarak savunmaya başladı. Halbuki Makedonya'nın bütününde Rumlar, nüfus itibariyle Türkler, Bulgarlar ve Sırlardan sonra gelmekteydi.⁷⁶

Bulgarlar:

"Sırlarla Bulgarlar vaktiyle münavebe suretiyle Üsküp'te ve Tırnova'da icrayı saltanat etmiş olduklarından bu deaviyi güdüyorlar"⁷⁷ Özellikle Berlin Andlaşmasından sonra kurulan Büyük Bulgaristan Prensliği ile Makedonya ile ilgilenmeye başladılar. Bulgarlaştırma hareketlerine de hız verdiler. Bazı yerlerde çoğunluğu oluşturdukları için bu politikada başarılı da oldular. Amaçları Makedonya'nın bütününe sahip olarak Ege Denizine inmekti.⁷⁸

Sırlar Bölgenin kuzeybatısında çoğunluğu oluşturan⁷⁹ Avusturya'nın engel olması üzerine Adriyatik üzerinde bir limana sahip olamayınca, Ege Denizine inmeyi düşünmüşlerdi. Bu nedenle Makedonya'nın bütününe veya büyük kısmına sahip olmayı istiyorlardı.⁸⁰ Zira İmparator Duşan zamanında bölgenin kendi sınırları içinde olmasından dolayı, Makedonya ile tarihi bağlarının olduklarını iddia ediyorlardı.⁸¹

Ulahlar:

Sırlarla, aşağı yukarı aynı zamanlarda Makedonya'da yeni bir aktör belirdi: Romanya. Coğrafi uzaklığı durumu zorlaştırıyordu. Fakat Osmanlı mirasındaki haklarını

⁷⁵ Tunalı Hilmi, a.g.y., s.1468.

⁷⁶ Karal, a.g.y., c.VIII., s.147; İnalçık, "Türkler ve ... " s. 29.

⁷⁷ İsmail Hami, a.g.y., s.1469

⁷⁸ Karal, a.g.y., c.VIII., s.147.

⁷⁹ Tunalı Hilmi a.g.y., s.16.

⁸⁰ Karal, a.g.y., c.VIII., s.147.

⁸¹ Castellan a.g.y., s.367.

korumak isteyen Romenler, bölgedeki "Ulah" nüfusla ilgileniyorlardı.⁸² Bu nedenle Romanya denize doğru genişlemeyi amaçladı.⁸³

Arnavudlar:

“Arnavudlar; bunların kafalıları inkılâbât-ı âlemden ibret aldılar. Epeyce düşündüler. Fakat pek derinlere vardıkları için müttehiden hareket edemediler. Fırka, fırka olmuş olan Arnavud Millet - perverlerinden bir takımı da Arnavudlara mahsus mektepler açılması arzusunda bulunur. Bu yolda uğraşanlar hâlâ vardır. Fakat neticesiz ve Osmanlılığa muzır fikre başlayan Arnavudların bulunması hükümeti ürküttüğü için arzularının hükümetçe is’âf olunmasını intac etti ve hâlâ ediyor. İşte bu seyyie semeresi olmak üzere bugün kan kardeşlerini istedikleri gibi müdafaa edemeyecek üç entrikacının ortasında çırpınmaktadırlar.”⁸⁴

Sırp, Rum ve Bulgarların aksine Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkiler içinde bulunan Arnavutlar II. Meşrutiyet öncesine kadar imparatorluğu sıkıntıya sokacak sorun yaratmamaya özen göstermişlerdi.

Yahudiler:

Yahudilere gelince onlarda büyük ticaret merkezi olan Selanikte çoğunlukta idiler ve ağırlıklı olarak ticaret ile uğraşmaktaydılar.⁸⁵

b - Demografik Yapı

Makedonya, üzerinde hak iddia eden devletler, bölgeye etnografik olarak kendilerini tarihsel ilişkilerle bağlarken, bir yandanda nüfus ve nüfuz açısından üstünlüklerini kanıtlama yoluna gitmekteydiler. Bu nedenle her bir etnik grub yaptığı istatistiklerde kendi nüfusunu yüksek göstermeye çalışmaktaydı. Yapılan bu

⁸² Castellan, a.g.y., s. 368.

⁸³ Karal a.g.y., c.VIII, s.147.

⁸⁴ Tunalı Hilmi, a.g.m., s.1469.

⁸⁵ Vacalopoulos, a.g.m., s.18-19.

istatistiklerin çok dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Çünkü aynı tarihte yapılan istatistikler farklı kaynaklarda farklı bir şekil almaktaydı.

Sözünü ettiğimiz istatistiklerden ilki Ruslar tarafından 1877 yılında yapılmıştır.⁸⁶ Makedonya'daki bütün unsurların sayılarını göstermesine rağmen Türklerden hiç bahsedilmemiş olması, istatistiğin doğruluğunu şüpheye düşürmektedir. Böyle bir davranışın nedeni Rusya'nın Balkanlar üzerinde beslediği siyasal emeller bakımından Türk nüfusunun varlığının belirtilmesinin, çıkarlarına zarar getireceği endişesinde aramak gerekir.

Türklerden bahseden ilk istatistik 1889 yılında Sırp'lar tarafından yapılmış ve Rusya'da yayınlanmıştır. Bunların sonuçlarını şöyle gösterebiliriz.

<i>Teploff 1877 İstatistiği</i>		<i>Verkovitch 1889 İstatistiği</i>		
Türkler		240.264	Kıptiler	10.568
Bulgarlar	1.172.136	317.211*	Museviler	1.612**
Yunanlılar	190.047	222.740	Muhtelif	3.483
Sırp'lar	41.284			
Ulahlar	63.895	74.375		
Arnavudlar	12.055	78.790		
Toplam	1.479.417			1.949.043

Her iki istatistiğe karşılaştırmalı olarak bakıldığında toplamdaki artışa paralel olarak her unsurun sayısında da bir artış söz konusudur. Fakat ilginç olan bir Sırp istatistiği olmasına rağmen 1889 tarihli olanda Sırp nüfusuna yer verilmemesidir.⁸⁷

⁸⁶ V. Teploff, *Statistical Data Concerning Bulgaria, Thrace and Macedonia*, Petersburg: 1877 aktaran Altan Deliorman "Birinci Cihan Savaşı'nın Sonuna Kadar Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi I. -Balkan Savaşına Kadar Durum-," *Türk Kültürü*, s.33, y.III. Temmuz 1965, s.590.

*Bu rakam Pomakları'da kapsamakta.

**Selanik, Kavala ve Manastır'da yaşayanlar hariç.

⁸⁷ Deliorman, a.g.m., s. 591.

1898'de yayınlanan bir Alman istatistiği ile 1899'da yayınlanan bir Yunan istatistiğinde ise nüfusun özellikle bölge unsuru tarafından siyasi amaçla ne kadar abartıldığı görülmektedir.

	1898 ⁸⁸ Alman İstatistiği	1899 Yunan İstatistiği	Fark
Bulgarlar	1.200.000	454.000	-746.000
Yunanlılar	220.000	656.300	+436.300
Ulahlar	70.000	41.200	-28.800
Türkler ve Arnavudlar	695.000	91.000*	
Museviler	9.000		
Toplam	2.275.000		

Makedonya'da değişik tarihlerde yapılan istatistiklerde her unsurun kendi nüfusunu yüksek göstermeye özen gösterdikleri dikkati çekmektedir.⁸⁹

	Sırp (1889)	Bulgar (1900)	Yunan* (1904)
Türk	231.000	499.000	634.000
Bulgar	57.600	1.181.000	332.000
Yunan	201.000	228.700	652.700
Sırp	2.048.000	700	-----
Eflaklı	69.600	80.700	25.100
Arnavud	165.000	128.700	-----
Yahudi	64.600	68.800	53.100
Çingene	28.700	54.500	8.900
Diğerleri	16.500	16.500	18.600
Toplam	2.870.000	2.258.000	1.724.000

⁸⁸ G.Weigand, *The National Struggles of the Balkan People*, Leibzig: 1898, aktaran Deliorman, a.g.m., s. 591.

*Sırp, Arnavudlar, Kıptiler ve Museviler tek tek gösterilmeyip toplam olarak belirtilmiştir.

⁸⁹ Castellan, a.g.m., s. 369.

*Kosova Eyaleti Hariç.

Aynı tarihleri içermesine rağmen Andonya'nın belirttiği istatistikte bile farklılıklar vardır.⁹⁰

	Sırp (1889)	Bulgar (1900)	Yunan (1904)
Türk	231.400	499.664	576.000
Bulgar	57.600	1.184.000	454.000
Sırp	2.084.320	700	---
Rum	201.140	222.152	656.300
Arnavud	165.620	124.211	---
Ulah	74.465	77.267	41.200
Toplam	2.880.420	2.245.274	1.820.500

Diğer unsurların yaptıkları gibi, Türk nüfusunun alabildiğine abartıldığı ilginç bir istatistikse 1905'te Selanik'te çıkan "ASR" gazetesinde yayınlanmıştır.⁹¹ Türk İstatistik Bürosu tarafından hazırlandığı belirtilen bu istatistikte Makedonya'nın toplam nüfusu 2.903.000 olarak gösterilmiştir. Bu istatistikle beş ayrı etnik grup üç rakam halinde toplanmıştır. Buna göre:

Bulgarlar	1.203.696
Sırlar ve Ulahlar	199.717
Türkler ve Arnavudlar	1.500.000

Bu istatistikten üç yıl sonra Tanin Gazetesinde yayınlanan bir başka istatistikte ise sayıların daha da arttığı dikkati çekmektedir. Zira bu istatistik Selanik, Manastır ve Kosova'daki dini yapıya göre hazırlanmıştır. Buna göre.⁹²

⁹⁰ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, İstanbul: 1975 s. 94.

⁹¹ Official Turkish Statistics, Asr, Nu: 2, Ocak 1905, Selanik bzk. Deliorman, a.g.m., s. 592.

⁹² *Tanin*, 20 Teşrin-i Sani 1324, (3 Aralık 1908) No.123.

İslâm	1.897.000
Patrikhaneye mensub	912.218
Ekzarhaneye mensub	619.020
Musevi	62.383
<hr/> Toplam	<hr/> 3.490.932

Sırların 1889'da 260.264 olarak gösterdikleri Türk nüfus on yıl sonra Yunanlılar tarafından 576.000 olarak tesbit edilmiştir. 1912'deki bir Bulgar istatistiğinde Türklerin toplamı 543.225, 1918'deki bir Çek istatistiğinde ise 520.815 olarak gösterilmiştir. Görülüyorki 1877-1918 arasına ait demografik yapıyı gösteren çeşitli istatistiklere sahibiz. Ancak bunlar içinde Türk makamlarınca hazırlanıp ASR Gazetesinde yayınlanan istatistik dikkat çekicidir. Çünkü 41 yıllık süre içinde çeşitli kez yapılmış yabancı istatistiklerin aksine bu istatistikte Türk nüfusunun sayısı diğerlerinden daha fazla gösterilmiştir.⁹³

İstatistikler içinde geçerliliği ve güvenilirliği en yüksek olanı Osmanlı İmparatorluğunun 1905 yılında yaptığı sayıdır. Zira sayım yalnız Türk memurları tarafından yapılmamış; her mıntıkanın mahalli otoritelerinin, bölgelerindeki cemaatlerin seçtikleri ve güvendikleri kişilerde görev almışlar ve nüfus sayımına katılmışlardı. Sayım sırasında ilgili cemaatlar bir birlerini kontrol etmişler, karışıklığa ve anlaşmazlığa meydan vermemeğe dikkat etmişlerdir.⁹⁴

⁹³ Deliorman, a.g.m., s. 592. (İstatistiklerde gösterilen rakamlar abartılı ise Türklerin bu konuda geç kaldıkları söylenebilir.ZK.)

⁹⁴ Turgut Işıksal, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Nisan 1971, s.15.

Esami-i Cemaat	Yekun-ı Umumi	Yerli	Yabancı
İslam	337.016	325.611	11.405
Rum Patrikhanesine mensup ortadoks	82.930	69.613	18.817
Eksarhaneye mensup ortadoks	152.454	150.440	2.014
Ermeni	206		206
Katolik	25	7	18
Protestan	713	598	115
Latin	0		
Suryani	1		1
Yahudi	3.324	2.165	1.159
Ermeni Katolik	2		2
Rum Katolik	0		
Bulgar Katolik	4.972	4.888	2.904
Ermeni Protestan	0		
Bulgar Protestan	693	681	12
Kıbtî-i Müslim	2.546	2.202	344
Kıbtî-i Gayrimüslim	2.072	1.942	130
Tab'a-i Ecnebiye	547		547

Belirtilen istatistiklerde üzerinde durulmayan bir başka unsur ise Makedo-Slavlardır. Yunan, Bulgar ve Sırp propagandalarının gürültüsü gezginlerin duyabildiği yerel sesleri örtüyordu. J.Cvijic,(1902) Etnografik haritasında “Makedonyalı Slavları” Sırp ve Bulgarlardan ayırarak onları “Ohrid-Prilep-Veles-Kratova” çizgisinin güneyindeki bir Slav nüfusu olarak belirtiyordu. 1905'te de Alman coğrafyacı K.Ostreich, nüfusu iki milyona çıkmış olan Makedo-Slavlar'dan söz ederken Sırp ve Bulgarları yok sayıyordu. Yani sadece Makedonyalılar vardı.⁹⁵ Necdet Atacı'da kaynak belirtmeden verdiği istatistikte, 1904 yılında Kosova dahil tüm Makedonya'da etnik unsurların sayısını şöyle göstermektedir.⁹⁶

⁹⁵ Castellan, a.g.y., s.369.

⁹⁶ Necdet Atacı, “Makedonya'da Miras Kavgası,” *Tercüman*, 25 Kasım 1991.

Türk ve Müslüman Arnavud	1.508.507
Makedonlar	896.494
Yunanlı	307.000
Sırp	100.720
Ulah	99.000
<hr/> Toplam	<hr/> 2.911.000

Böylece uluslar sistemine sadık olan Osmanlı İstatistikleri; Müslümanları, Musevileri, Patrikhaneye ve Eksarhane'ye bağlı olan ortodoksları, Katolikleri ve Protestanları ayırtılmıyordu. Ancak bu dinsel gruplar içerisinde yer alan farklı diller konuşan, farklı etnik kökenden gelen Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavud ve hatta Eflaklıların sayısının verilmemesi demografik yapının ortaya çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü aynı dine bağlı olmalarına rağmen etnik kökenlerinin ayrı olmasından dolayı bölge halkları arasında büyük anlaşmazlıklar vardı.⁹⁷

Ulusculuk hareketinin Balkanlara yayıldığı bir sırada II.Abdülhamit Makedonya'da Bulgarlar, Sırp, Rumlar ve Romenler arasında ince bir denge kurarak bunların birleşerek Osmanlıya karşı bir birlik oluşturmalarının engellemeye özen göstermiştir

Ancak zaman içinde bu dengenin bozulduğu gelişen ulusculuk ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda söz konusu uluslar birleşerek Osmanlı İmparatorluğuna karşı eyleme geçeceklerdir.⁹⁸

Buraya kadar veriğimiz istatistikleri genellersek şöyle bir tablo oluşacaktır;

⁹⁷ Castellan , a.g.y., s.365.

⁹⁸ **Balkan Harbinden Günümüze Bakış**, Harp Okulları Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul: Harb Akademileri Basımevi 1995,s.23.

	Türk	Bulgar	Sırp	Rum	Arnavut	Ulah	Yahudi	Eflaklı	Çingene	Kıpti	Makedon	Diğer	Toplam	Gen.nuf. için Türk %si
Teploff 1877	-----	1.172.136	41.284	190.047	12.055	63.895	-----	-----	-----	-----	-----	3.483	1.482.903	0
Verkovich 1889	240.264	317.211	-----	222.740	78.790	74.374	1.612 ²	-----	-----	10.658	-----	-----	945.649	25,4
Alman 1898 ⁵	695.000 ⁴	1.200.000	-----	220.000	-----	70.000	9.000	-----	-----	-----	-----	-----	2.194.000	31,6
1889 Sırp İst.	91.000 ⁵	454.000	-----	656.300	-----	41.200	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1.242.500	7,3
1899 Yunan İst.	231.000	57.600	2.048.000	201.000	165.000	-----	64.600	69.600	28.700	-----	-----	-----	2.865.500	0,1
1900 Bulgar İst.	499.000	1.181.000	700	228.700	128.700	-----	68.800	80.700	54.500	-----	-----	-----	2.242.100	22,2
1904 Yunan ist. ⁶	634.000	332.000	-----	652.700	-----	-----	53.100	25.100	8.900	-----	-----	-----	1.714.700	36,9
1905 ASR Gazete	1.500.000 ⁷	1.203.696	199.717 ⁸	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	2.903.413	51,6
Necdet Atacı	1.508.507 ⁹	-----	100.720	307.000	-----	99.000	-----	-----	-----	-----	896.000	-----	2.911.227	51

1 - Bu rakam Pomaklarıda kapsamakta.

2 - Selanik,Kavala ve Manastır'da yaşayanlar hariç.

3 - Bu rakama Arnavutlarda dahildir.

4 - Sırp,Arnavutlar,Kiptiler ve Museviler tek tek gösterilmeyip bu rakama dahil edilmemiştir.

5 - Kosova Eyaleti hariç.

6 - Bu rakama Arnavutlar'da dahildir.

7 - Bu rakama Ulahlar'da dahildir.

8 - Türk ve müslüman nüfusun tamamı bu rakama dahildir.

Sonuç olarak yapılan tüm istatistikler, yapan kişi yada devletin dini, milliyeti ve ileriye dönük amaçlarına göre şekil değiştirmektedir. Hatta aynı tarihlerde yapılan istatistiklerde bile bazı uluslar yok sayılmakta, bazılarının nüfusları ise astronomik bir şekilde artırılmaktaydı. Ancak dikkati çeken bir nokta ise marjinal bir takım istatistikler hariç olmak üzere (Teploff, Von Mach vb.) bir çok istatistikte Müslüman-Türk nüfus büyük bir yekün teşkil etmekteydi.

c - Ekonomik Yapı:

Makedonya ekonomik bakımdan fakirdi; geçilmesi zor dağlardan Selanik, Kavala, Yenice ovalarının eklendiği Ohrid, Prespa, Kastroja, Vergaritis göllerinin çevresindeki bölgelerden yada nehirler boyunca kaplanmış alanlardan oluşuyordu. Bu ender verimli bölgelerde, yerleşik sıtmaya rağmen, Osmanlılar çiftlikler kurmuştu. 1858 Arazi Kanunnamesinden⁹⁹ sonra, özel mülkiyete dönüştürülen verimli topraklar pamuk, tütün ve pirinç tarımına açılmıştı.

Komşu devletlerinde Makedonya ile ilgisi, Makedonya'nın zenginliğinden değil, stratejik konumundan ileri geliyordu: Tuna nehrini Ege denizine bağlayan Vardar ovası ile aynı denizle Sofya'yı bağlayan Struma burada idi. Ayrıca Ohrid, Bitola, Florina aracılığı ile Adriyatik'i Ege denizine bağlayan Egnatia yolu da buradan geçiyordu. Selanik, Vardar vadisinin ucunda yer almış önemli stratejik üstünlükleri olan bir liman şehriydi.¹⁰⁰ Tuna nehrinin güneyinde kalan Balkanların üçüncü büyük kenti olan Selanik'te Yahudiler nüfus itibarıyla önemli bir yer tutmaktaydılar.¹⁰¹ Ayrıca İmparatorluk içerisinde ilk elektrikle donatılan, yeni yolları açılan, tramvayı çalışmaya başlayan, demir yolu ağı tamamlanan ilk kent olması, bölgenin önemini bir kat daha

⁹⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi," *Tanzimat*, İstanbul: 1940, s. 321-421.

¹⁰⁰ George W Hoffman, "Thessaloniki, The Impact of A Changing Hinterland," *East European Quarterly*, s.1, 1968, s.12-15'den aktaran Tekeli-i İkin a.g.m, s.353.

¹⁰¹ Castellan, a.g.y., s.365; İsmail Hami, a.g.m., s.1467.

artırıyordu.¹⁰² Bu özellikleri nedeniyle Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi Balkanlarla Avrupa'nın hemen hemen bütün devletleri burayla yakından ilgilenmekteydi.¹⁰³

Makedonya'da nüfusun büyük çoğunluğu tarım ile uğraşmaktaydı. Onun içindir ki, toprak sahipliği sorunu geç osmanlı döneminde bir hayli toplumsal-ekonomik gerilime açık bir konuydu. 19. yy başındaki (Napolyon Savaşları sırasında) kıta ablukası ve 1853-1856 Kırım savaşı, ticari tarımın ve buna koşut olarak da özellikle Makedonya'nın kıyı ovalarında çiftliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu da bağımsız köylülerin büyük bir bölümü çiftliklerde yarıcılığa düşürdü. Ama daha sonra tütün ve afyon gibi hemen nakit paraya çevrilebilen emek-yoğun ürünlerin yetiştirilmesinin yaygınlaşması, küçük toprak sahipliğini kayıran önemli bir özellik oldu, ücretler arttı. Kuramsal olarak bir tarım emekçisinin iki aylık ücreti, iyi kalitede bir hektar toprak satın almak için yeterliydi.¹⁰⁴ Zira toprak bolluğu vardı. Tarım kesimindeki bu yüksek ücrete rağmen, Makedonya'dan dışarıya olan işçi göçü de dikkati çekiyordu. Her yıl binlerce kişi Batı Anadolu'ya, İstanbul'a, komşu Balkan ülkelerine çalışmaya gidiyor, sezon sonunda geri dönüyordu. Hatta üç vilayette özellikle Manastır'da Bulgarlar'dan Avrupa şehrine gitmek üzere pasaport alarak Selanik'e gelenlerin, buradan Amerika'ya gidenler ve gitme girişiminde bulunanlar vardı.¹⁰⁵ 1895 (1312)'lerde Japonya bile kurdukları kumpanyalar ile bu bölgede göçmen işçi arıyordu.¹⁰⁶

Oysaki bu yüksek düzeydeki işçi göçüyle tarım alanındaki işçi-ücret fazlalığı ve iş gücü açığı bir biriyle çelişmektedir. Bir başka çelişki ise 1890'lı yıllar da Makedonya'ya Avrupa ülkelerinden iş gücü getirilmiş olmasıdır. Oysa aynı dönem Makedonya'dan her yıl 30.000 kişi mevsimlik işlerde çalışmak üzere başka yerlere

¹⁰² Fikret Adanır; "Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya örneği," *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923* (Der. Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher), İstanbul: İletişim yayınları, 1995, s.37.

¹⁰³ İsmail Hami, a.g.m., s.1467; Castellan, a.g.m., s.365.

¹⁰⁴ Adanır, a.g.m., s.38.

¹⁰⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Hususi 19-1802,1325.4.29/1.*

¹⁰⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Hususi 85 (1279),48, 12.L.1312.*

gitmiştir.¹⁰⁷ Başka bir belgeden anlaşıldığına göre, aynı yıl Kuzey Makedonya'da yol inşaatında çalışan kalabalık bir Kürt grubunun yerel yönetim karşısında büyük bir pazarlık gücüne sahip olduğudur. Yetkililer Kürtlerin aşırı talepte bulunacak kadar ileri gitmelerinden yakınmaktadırlar. Grublarındaki altı yaşındaki çocuklardan altmışlık ihtiyaçlara kadar herkes için eşit ücret isteyen bu grup birlikte hareket ettiklerinden dolayı büyük bir yaptırım gücüne sahipti.¹⁰⁸

B - 1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞINA KADAR OLAN DÖNEMDE DURUM

1-OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı imparatorluğu 16. yüzyıldan itibaren iç ve dış nedenlerden dolayı gerilemeye başladı. Bunun üzerine 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde "İslahat" adı verilen reformlara girişildi. Gelişmelere ayak bağı olan kurumların kaldırılıp yerine yenisinin konmasından çok, var olanların iyileştirilmesine çalışıldı (özellikle Köprülüler Dönemi 1656-1702). Bu nedenle XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda bir batılılaşma hareketinden sözedilemez. XVIII. yüzyılın başından itibaren siyasal ve sosyal bir reform dönemine girilmişse de bu dönemde padişahların iktidar süreleri ile sınırlı olduğundan başarı sağlanamamıştır.¹⁰⁹

1807 yazına gelindiğinde Türkiye'deki reform hareketi sönmüş görünüyordu. Reformcu Sultan III. Selim (1789-1807) tahtan indirilmiş, yeni stil ordusu dağıtılmış,

¹⁰⁷ Adanır, a.g.m., s.38.

¹⁰⁸ Adanır, a.g.m., s.40.

¹⁰⁹ Lale Devri denilen bu dönemle ilgili olarak bkz. Enver Ziya Karal, "Ahmet III," *İ.A.*, c.1, ss.165-168. İsmet Parmaksızoğlu, "İbrahim Paşa Damad," *İ.A.*, c.5/2, ss.915-919.; Ahmet Vefik, *XII. Asrın Hicrisinde Osmanlı Hayatı* İstanbul: 1930; Niyazi Berkes, "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği," *Bellekten*, XXVI (1962), ss 716-737; Osman Erensoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, İstanbul: 1959; Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: 1939; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1939.

reformcu adamları öldürülmüş veya saklanmış idiler. Şeyhülislam ve yeniçeriler gibi başkenti, -sosyal ve askeri değişmeye- en şiddetle karşı koyan iki kuvvet yönetiyordu. Bu kaos ortamı Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyük Petrosu diye tanımlanan II. Mahmut'un tahta geçmesine kadar sürdü.¹¹⁰

Asıl Osmanlı reformu bu dönemde başladı ve 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar büyük bir evrim geçirdi.¹¹¹ Fakat tüm bu çabalar Osmanlı Devleti'nin gerilemesini ve sonrasında çöküşünü önleyemedi. Osmanlı Devleti'nin bu çöküş sürecinden en fazla yararlanmaya çalışan Rusya idi. Rusya bilindiği üzere kuruluşundan itibaren, güneye ve sıcak denizlere yönelen bir yayılma politikası izlemektedir. 1696 yılında Azak kalesine yerleşen Ruslar¹¹² için bundan böyle ilk amaç Kırım, Karadeniz, Balkanlar ve nihayet boğazları ele geçirmek olacaktır.¹¹³

1792 Yaş Andlaşmasıyla¹¹⁴ Rusya sınırlarının Tuna'nın kuzeyindeki Dinyester nehrine kadar dayanması, Avrupa ve Ortadoğu tarihi için önem taşır. Çünkü bu tarihten sonra Ruslar gözlerini kesin olarak Balkanlara çevirdi. Dayanak noktaları Ortadoks Kilisesi idi.¹¹⁵ "Petro'ya göre «İslav İttihadı»(Panislavizm) bu sayede daha çabuk gerçekleşebilecekti."¹¹⁶

18. ve 19. yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti kimi zaman tek başına kimi zaman da Avrupalı devletlerin yardımıyla Rus emparyalizmine karşı koymaya çalıştı. Ancak

¹¹⁰ Bernerd Levis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev.Metin Kıratlı), Ankara: TTK, 1984, s.75-77.

¹¹¹ Tanzimat devri adı verilen bu dönemle ilgili olarak bkz. *Tanzimat* İstanbul 1940; Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat," *İ.A.*, c.XI., ss.709-765; Ercüment Kuran, "Reşit Paşa," *İ.A.*, c.IX, ss.701-705.; A.H.Ongunsu, "Abdülmeçid," *İ.A.*, c.I, ss. 92-94; Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, c. I-VI, İstanbul 1940; Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekilleri*, c.I-V, İstanbul: 1948; Reşad Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimatı*; Ankara: 1954; Kamuran Birand, *Aydınlanma Devrinde Devlet Felsefesinin Tanzimata Tesirleri*, Ankara: 1955; *150. Yılında Tanzimat* (Yay.Haz.Hakkı Dursun Yıldız) Ankara: 1992

¹¹² Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı/1194, Kültür Eserleri/150, Ankara: 1990, s.12.

¹¹³ Kemal Baltalı, "1875-1878 Balkan Buhranı," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, s. 68-69, 1982: s.45.

¹¹⁴ *Mecuma-i Muhadet*, c.IV, s.4-13.

¹¹⁵ Işıksal, a.g.m., s.14.

¹¹⁶ Tunalı Hilmi, a.g.y., s.12.

Kırım Hanlığı topraklarının ve Kırım Yarımadasının, Karadenizin kuzey kıyılarının Rusların eline geçmesini önleyemedi. Osmanlı imparatorluğunda yaşayan Hıristiyan halkı üzerinde Rus Çarının himayesini kabul etmek zorunda kaldı. Ancak, Kırım Savaşı ve bu savaş sonrasında imzalanan Paris Andlaşması¹¹⁷ Rus emperyalist politikasını bir süre için durdurdu.¹¹⁸

Kırım yenilgisi ve Paris barışından sonra Rusya yayılcılık politikasında önemli bir değişiklik yaptı. Çünkü kendisi sermaye açısından zayıf ve Avrupa bankalarına muhtaç olduğundan, Osmanlı Devletini iktisadi açıdan kontrol altına alma yarışına girişemiyordu. Askeri açıdan, Asya'da çok yayılmış olduğundan ve Avrupa devletleri karşısında geniş bir cephe oluşturduğundan ne boğazlar ne de Balkanlara yönelik bir girişimde bulunamayacağını iyice anladı. Panislavist emellerinden vazgeçmemekle birlikte, bunları açıkça ilân etmekten çekindi. Balkan uluslarının dış etkiler olmadan kendi evrimleriyle bağımsızlıklarına ulaşması tezini savunmaya ve karşısındaki güçlü Avrupa cephesinin çatlamaya başlamasını beklemeye koyuldu.¹¹⁹ Rusya her türlü siyasal karmaşada Paris Barış Andlaşmasının hükümlerini esnetmeye girişti. Her seferinde amaçları doğrultusunda kendisine yeni müttefikler buldu.

1866 yılında Prusya-Avusturya savaşı onlara bekledikleri fırsatı verdi. İstanbul'daki Rus elçisi İgnatief Paris andlaşmasının parçalanması için zamanın uygun olduğuna dair hükümetini uyardı.¹²⁰ İgnatief'e göre Rus diplomasisinin Balkanlarda üç amacı olmalı idi.¹²¹ Bunlar;

- 1-1856 Paris Andlaşmasının değiştirilmesi,
- 2-İstanbul ve Boğazlara hakim olunması,

¹¹⁷ Baltalı a.g.m., s.45.

¹¹⁸ Koloğlu a.g.m., s.78.

¹¹⁹ The Memoirs of count N. İgnatyev by alexander Onov, in the Slavonic Review t.X. 1931'den aktaran Baltalı, a.g.m., s.79.

¹²⁰ The Memoirs of count N. İgnatyev by Alexander Onov , in the Slavonic Review t.X. 1931'den aktaran Baltalı, a.g.m., s.46-47.

¹²¹ Baltalı, a.g.m., s.46-47; Koloğlu, a.g.m., s.79.

3-Rusların önderliği altında Slavların birlikte davranmalarının sağlanması.

Prusya-Avusturya Savaşının kısa sürmesi, Rusların hevesini kursağında bıraktı. Ancak 1870'de Prusya, Fransa savaşının çıkması üzerine hazırlıklarını tamamlayan Rusya, 1856 Paris andlaşmasının Karadeniz'in tarafsızlığına dair en önemli hükümlerini tek taraflı fesh etti ve bunu 14 Mart 1871 tarihli Londra Andlaşmasıyla Avrupa devletlerine kabul ettirdi. Artık Rusya, Balkan vilayetlerinde istediği karışıklıkları çıkarabiliyordu. Bu amaçla Balkanlarda faaliyet yapmak üzere "Slavofil" komiteler kurularak, nihai hedefe ulaşmak için yoğun çabalar sarfedilmeye başlandı.

2 - PRUSYA (ALMANYA)

1 Eylül 1870'de Fransa'yı Sedan savaşında yenip 18 Ocak 1871'de Alman imparatorluğunun kuruluşunu ilân eden Bismarck'ı iki önemli problem bekliyordu.¹²²

1-Alman birliğinin sağlam temellere dayandırılması. Bu amaçla dış ilişkilerde barışın egemen kılınması.

2-Fransa sorunu.

Bismarck Fransa'nın ağır yenilgiyi kabullenemeyeceğini ve bir intikam savaşına girişeceğini biliyordu. Bunu engellemek için 1871'den sonra Alman dış politikası iki hedefe yöneldi; "barış" ve barışın korunması için "Fransa'nın yalnız bırakılması." Böylece Almanya'nın intikam (Revanchisme) peşine düşmesi önlenecekti.¹²³

Bismarck ilk olarak Fransa'nın kimlerle ittifak yapabileceği üzerinde uzun süreli düşünüp, alternatifleri değerlendirdi. Sonuçta, Avusturya ve Rusya'nın, Almanya'nın yanında olmalarını sağlamanın zorunlu olduğuna inandı. Çünkü her iki devletin çıkarları Balkanlar üzerinde yoğunlaşıyor ve birbirlerine güvenemeyecekleri için de Almanya'dan

¹²² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, (3. Baskı), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.21.

¹²³ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol [ve Savaş]*, (Ekli İkinci Basılış), A.Ü. SBF. Yay. No. 355, Cumhuriyetin 50. yılı Yayınları sayı: 7, Ankara: 1973, s.95.

yana tavır koyuyorlardı.¹²⁴ Bunu iyi değerlendiren Bismarck'ın Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda genişlemesine göz yumma politikası; 1877-1878 Osmanlı Rus harbinin önemli ölçüde hazırlayıcısı oldu. Böylece 1872 Eylül'ünde Berlin'de yapılan sözlü görüşmeler sonucunda kurulmuş olan üç imparatorlar ligi kısa sürede dağıldı.¹²⁵

Rusya'nın Balkan politikasının esasını teşkileden "ya otonomi ya anatomi" fikri Bismarck'ın politikasıyla güç kazandı ve Slavcı tahriklerin etkisiyle 1875'de Hersek isyanının çıkmasına sebep oldu.¹²⁶

Böylece Bismarck'ın ilk aşamada barışçı nitelendirilebilecek (Fransa'nın Avrupa da siyasi ve askeri bakımdan yalnız bırakılması, intikamcılık peşine düşmesinin engellenmesi vs.) girişimleri sonucunda oluşan bloklaşmalar; Balkanlar bölgesinde sınırlı kalacak bir Avusturya-Sırbistan savaşının önce Avrupa'ya sonra da dünya yayılmasına yol açtı.¹²⁷

3 - AVUSTURYA - MACARİSTAN¹²⁸

Bu imparatorluk 1859'da İtalya'da, 1866'da Almanya'da uğradığı mağlubiyetler üzerine Avrupa üzerinde nüfuz kazanmak ümitlerini kaybedip; hedeflerini Balkanlara çevirmişti. Karadağ ile Sırbistan üzerinde bir himaye tesis etmeyi ve Bosna Hersek'i kendi sınırları içine almayı amaçlamıştı.¹²⁹

Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Büyük Petro'ya kadar uzanan Doğu sorununun çözümü konusundaki geleneksel işbirliği politikaları sürmesine rağmen,

¹²⁴ Armaoğlu, y.a.g.y., s.22-23.

¹²⁵ Armaoğlu, y.a.g.y., s.24.

¹²⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, Ankara: TTK, 1977, s.76.

¹²⁷ Ülman, a.g.y., s.95.

¹²⁸ Avusturya 1866'da Prusya ya Macar meselesini kesin olarak halletmek üzere 1867'de Macarlara bağımsızlık verdi. Yalnız Macaristan, Avusturya'dan tamamen kopmadı. Avusturya ve Macaristan'ın maliye, savunma ve dış işleri başkanlıkları ortak olacak, bunun dışında her iki devlet kendi içişlerini kendileri yöneteceklerdi. Avusturya İmparatoru aynı zamanda Macaristan Kralı oluyor ve devletin resmi adıda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adını alıyordu. bkz. Armaoğlu a.g.y., s.21.

¹²⁹ Karal a.g.y., c.VII, s.77.

Balkanlar üzerindeki çıkarları çatışmaktaydı. 1866'da Sadova yenilgisinden bir müddet sonra Almanya'ya karşı intikam politikası güden Avusturya, Andraşi'nin dışişleri bakanlığına gelmesiyle bu düşüncenin aksine Almanya'ya yakınlaşarak, Balkanlarda daha aktif bir siyasete soyundu. Ona göre ikili monarşinin Balkanlardaki Slav tehlikesiyle baş edebilmesi ve yeni kazançlar elde edebilmesi Almanya'nın dostluğu ile olanaklıydı.¹³⁰ Bu durum da Almanya'nın işine gelmekteydi. Çünkü, Fransa'nın yalnız bırakılması için Avusturya ve Rusya'nın kendisiyle işbirliği içinde olmalıydı. Böylelikle Avusturya ve Rusya'nın kontrolleri daha kolay olacaktı. Ayrıca her iki imparatorluğun aynı bölge üzerinde çıkar hesabı yapması da Bismarck'ın ayrı bir hesabıydı.

Sonuçta kendini yeteri derecede güçlü gören Avusturya 1875'ten itibaren Balkanlarda sınırlarına bitişik Osmanlı vilayetlerinde reform yapma hakkına sahip olduğunu işlemeye başladı. Aynı yılın Ağustos ayında Avusturya imparatorunun Dalmaçya kıyılarına yaptığı seyahat sırasında Karadağ Prensini ve Hersek'ten gelen Hristiyan heyetini kabul etmesi, Avusturya'nın harekete geçtiğini göstermekteydi. Bu gezinin sonucunda Hersek isyanının çıkması da rastlantı değildi, Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tavrını açıkça ortaya koyuyordu.¹³¹

4 - FRANSA

Kuzeyde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna karşın faaliyetleri sürerken, güneyde ise aynı amaca yönelik Fransız faaliyeti başladı. 1797'de Avusturya ile yapılan Campofornia barışı ile Fransızlar Adriyatik kıyılarındaki Osmanlı topraklarına bitişik Venediklilere ait Dalmaçya sahilleri ve onun güneyindeki adaları ele geçirdikten sonra hemen Osmanlı İmparatorluğuna karşı yıkıcı faaliyete giriştiler.¹³² Fransız ihtilalinin yarattığı "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganlarını kullanarak Sırp ve Rumlar'a yönelik yapılan bölücü propoganda, başlangıçta pek etkili olmadı. Çünkü bunu kavrayacak aydın sayısı yeterli değildi. Halklar üzerinde etkili olan kilise de Babıaliye paralel olarak

¹³⁰ Baltalı, a.g.m., s.45.

¹³¹ Karal a.g.y., c.VII, s.77-78.

¹³² Işıksal a.g.m., s.14.

bu kampanyaya karşı idi. Görülüyorki Avrupalı büyük devletler, Balkan toplumlarında fikirden çok, önce siyasi gücüyle kendisini hissettirmiştir. Büyük devletler arası dengeler Balkanlarda sorunların ortaya çıkışında ve sonuçta yeni sınırların çizilmesinde herşeyden fazla belirleyici olmuştur.¹³³

C - MAKEDONYA SORUNU

1 - 1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rusya'nın Balkanlara yönelik "ya otonomi ya anatomi" düşüncesi Bismarck'ın politikasıyla güç kazandı ve Slavcı tahriklerin de etkisiyle 1875'de Hersek isyanı çıktı.¹³⁴ Bu olayda dolaylı olarak da olsa etkisi olan Avusturya'da Balkanlara yönelik düşüncelerini eyleme geçirmeye başlamıştı. Çünkü 1859'da İtalya'da, 1866'da Almanya'da mağlub olmuş, bu bölgelerde kaybettiği nüfusunu, onların etkilerinin uzak olduğu Balkanlarda gidermek istiyordu. Böylece, Orta Avrupa'dan Avusturya çekilince bölgede Almanya en güçlü devlet olarak kalacaktı. Bismarck'ın da temel amacı buydu: Avusturya ve Rusya'nın Balkanlara olan ilgilerinden yararlanarak onları Avrupa'dan uzaklaştırmaktı.¹³⁵ Zaten Paris Andlaşması'nın ardından Karadağ, Sırbistan, Eflak-Boğdan, Lübnan ve Girit'te çıkan isyanlar sonucunda bu memleketlerin muhtariyet imtiyazını kazanmaları ya da genişletmeleri İslavcı tahrikleri cesaretlendirmişti. 1870'den sonra Rusya'nın da Avrupa dengesini kendi lehine çevirmesinden sonra, İslavcı tahrikçiler Balkanlardaki çalışmalarını hızlandırmışlardır.¹³⁶

Doğu sorununun devamı niteliğindeki Avrupa ve Rusya'nın bu emperyalist eğilimlerine Hersek'teki Müslüman-Hıristiyan ayrımcılığı (eşitsizliği), kötü yönetim, ağır

¹³³ Koloğlu a.g.m., s.76.

¹³⁴ Karal, a.g.y., c.VII., (1956), s.76-78.

¹³⁵ Makedonya..., s.63.

¹³⁶ Karal, a.g.y., c.VII., (1956) s.74.

vergi yükü (keyfiyet), de eklenince Hersek'e bağlı Neves'in halkı ayaklandı (24 temmuz 1874). Bu suretle Hersek isyanı başlamış oldu.¹³⁷

İsyan öncesinde ve isyan zamanında Osmanlı ekonomisi kötü bir haldeydi. Kırım harbinden itibaren alınan dış borçların faizlerini ödemek için yeni krediler bulma yoluna gidiliyordu.¹³⁸ Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Hersek isyanı ile çıkması muhtemel Balkan olaylarına karşın para sağlayabilmek için büyük bir çaba sarfediyordu. Alınan borçların geri ödemesi için bütçeye konulan ondört milyon liranın yarıya indirilmesini ve kalan yedi milyon ile de bütçe açığının kapatılmasını ve askeri ihtiyaçların giderilmesini istedi. Bunun için iç ve dış borçların faizleri ile resülmallarının, beş yıl için yarı yarıya ödenmesini karar altına aldırdı. Karardan önce İngiliz ve Fransız elçilerinininde onayı alındı.¹³⁹

Bu durum Osmanlılarla ticari ilişkilerde bulunan Avrupalıların şikayetine neden oldu. Avrupa kamuoyunun Osmanlı aleyhine döndüğünü gören Rusya, Balkanlardaki faaliyetlerini arttırmakla beraber olası bir savaş için de hazırlıklara başladı. Bu arada Hersek isyanı da devletler arası sorun haline getirildi.¹⁴⁰

Abdülaziz, sorunun bu aşamaya gelmesini istemediğinden toplanılan kuvvetleri Hersek isyanının bastırılması için görevlendirdi. Fakat istenilen başarı bir türlü sağlanamıyordu. Çünkü asiler dağlık arazide gerilla harbi yapıyordu. Osmanlı devleti ise başarısızlıklar karşısında komutan değiştirmekle çözüm arıyordu. Sorunun uzaması üzerine Avusturya ve Rusyanın müdahalesi gündeme geldi. İki devlet Babıaliye

¹³⁷ Ali Fuat Türk geldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye*, (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal), c.II, Ankara: TTK, 1987, s.3; Baltalı, a.g.m., s.54; Karal a.g.y., s.74-75.

¹³⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Bkz.:D. Blaisdell, *Osmanlı imparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*, İstanbul: 1979; Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913*, Ankara: 1974; İ.H.Yeniay, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, İstanbul: 1964; Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, c.II, İstanbul: 1977; Seyfettin Gürsel "Osmanlı Dış borçları," *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (TCTA), c.III, İstanbul: İletişim Yay., 1985, ss.672-687; Haydar Kazgan, "Duyun-i Umumiye," *TCTA*, c.III, ss. 691-716.

¹³⁹ Karal, a.g.y., c.VII., (1956), s.78.

¹⁴⁰ Baltalı a.g.m., s.56-57; Castellan, a.g.y., s.331.

Balkanlardaki status-quo'nun değişmeyeceğini bildirmesine karşın çetecileri de desteklemekten geri durmadılar.¹⁴¹

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu içindeki medrese ğrencileri, Avrupa'nın müdahaleleri karşısında aciz kalan hükümete karşı ayaklandı. (10/11 Mayıs 1876 Softa Ayaklanması). Bunun arkasından meydana gelen taht değişikliği, Rusya'ya beklediği fırsatı verdi. Avrupa büyük devletlerin Balkan sorununu çözümlmek için çabaladıkları bir sırada Rusya, İstanbul'daki bu olaylardan yararlanarak Osmanlı Devletiyle ilgili sorunların kuvvet kullanılarak çözümlenmesi için birleşik bir Avrupa donanmasının gönderilmesini Avusturya'nın Bosna-Hersek'i, kendisinin de Bulgaristan'ı işgal etmesini önerdi. Fakat İngiltere bu öneriyi kabul etmedi ve aksi bir durumu savaş nedeni sayacağını belirtti. İngiltere'nin bu tavrı Rusya'nın eyleme geçmesini önledi.¹⁴²

Osmanlı orduları tüm askeri ve siyasi engellemelere rağmen yoğun bir çaba ile Belgrat yolunu açtı. Sırp lar paniğe kapıldılar. Bu durumdan rahatsız olan Rusya hükümeti devreye girdi. Osmanlı Devleti'ne bir ltimat om verdi. Bu ltimat om sonucunda ateşkes e karar verildi. 3 Kasım 1876 da mutabakata varılan Ateşkes, karşılıklı olarak orduların hareketini dondurmakla birlikte, Bosna Hersek isyanına bir çözü m getirmiyordu.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve 3 Kasım 1876 Ateşkes'inin Bosna-Hersek isyanına bir çözü m getirememesi üzerine -Temmuz 1876'da Sultanın imparatorluğunun paylaşılmasını tasarlayan- Rusya ve Avusturya, İstanbul'da uluslararası bir konferansın toplanmasını önerdiler.¹⁴⁴ Osmanlı imparatorluğu böyle bir konferansın devletler hukukuna, kendi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğunu ileri sürerek karşı çıkmak istediye de İngiltere tarafından ikna edildi. 23

¹⁴¹ Baltalı, a.g.m., s.56-57.

¹⁴² N.İorga, *Osmanlı Tarihi*, (Çev.Bekir Sıtkı Baykal), c.V, Ankara Üniversitesi Yayınları: 16, Bilim Kitapları Serisi: 7, Ankara: 1948, s.574-575.

¹⁴³ Castellan a.g.y., s.331.

¹⁴⁴ Castellan, a.g.y., s.331.

Aralık 1876'da İstanbul'da toplanan konferansa, 1856 Paris andlaşmasına katılmış olan İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya'nın temsilcileri de katıldı.¹⁴⁵

Adı geçen devletlerin, Osmanlı Devleti nezdindeki sefirlerine temsilcilik vazifesi verilmesi yanında, başka temsilcileri de atadıkları haberleri alındı. Devletlerarası usul gereğince, konferans başkanlığının Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Safvet Paşa'da bulunması lazım geldiğinden Safvet Paşa birinci temsilciliğe, Padişah tarafından tercih edilen Berlin Sefiri Edhem Paşa'da ikinci temsilciliğe tayin edildi. Edhem Paşa İstanbul'a çağrıldı.

Uluslararası ilişkilerde bunlar yaşanırken içeride de bir avuç aydın yurt içinde ve yurt dışında meşrutiyet sisteminin kabul edilmesi için yoğun bir mücadele sürdürmekteydi.¹⁴⁶ Böylelikle "devletlerin barışa esas kabul ettikleri ıslahat tekliflerinin değiştirilmesine, umumi efkarın güven ve sempatisinin kazanılmasına da etkili bir araç olacağı sanılmaktaydı."¹⁴⁷ Bunun üzerine konferansın açılış gününe rastlayan Hicri 7 zilhicce 1293 ve miladi 1876 senesi Rumi Aralık ayının onuncu (23 Aralık 1876) Cumartesi günü Kanun-i Esasinin Padişah tarafından Babiâliye resmen gönderilmesine karar verildi. Aynı gün 101 pare top atışı ile hem tersane konferansındaki elçilere hem de bütün başkent halkına duyuruldu.¹⁴⁸ Hatta o günkü konferans toplantısında devlet sefirleri ve özellikle Rus sefiri tarafından top atışlarının sebebi sorulduğunda Osmanlı Devleti temsilcileri "Kanun-i Esasi'nin ilânına işaretir" cevabını verdiler.¹⁴⁹

Bu açıklamalara rağmen devam eden konferans; 1876 Aralığından 20 Şubat 1877 tarihine kadar devam etti. Önerilen tekliflerin,¹⁵⁰ Osmanlı temsilcilerince karşı teklifler sunulmak şeklinde reddedilmesi üzerine, altı devletin temsilci ve sefirleri yerlerine birer maslahatgüzar bırakıp ülkelerine döndüler.¹⁵¹ Rus Çarı çabalarının boşa

¹⁴⁵ Önsoy, a.g.m., s.204.

¹⁴⁶ M. Celalettin Paşa, a.g.y., s.202.

¹⁴⁷ *B.O.A. Yıldız Esas Evrakı, Kısım no. 23, Evrak no. 1802, Zarf no. 11, Kart no. 71.*

¹⁴⁸ *B.O.A.,y.a.g.b..*

¹⁴⁹ M.Celâleddin Paşa, a.g.y., s.205.

¹⁵⁰ Türkgeldi, a.g.y., c.II, s.7-8.

¹⁵¹ Celâleddin Paşa, a.g.y. s.212.

gitmesini istemediğinden General İgnatıyef'i devletlerin fikirlerini Rus emelleri doğrultusuna çekmek için Avrupa başkentlerine gönderdi. Bu çalışmalar sonunda 6 büyük devlet İgnatıyef'in 31 Mart 1877 tarihinde konferans kararını "tadil ve daha mülayim bir şekle sokan" bir protokolü imzalayarak Osmanlı Devletine bildirdi.¹⁵² Bu teklif¹⁵³ de reddedilince 24 Nisan 1877'de Rus Maslahatgüzarı Nelidof Osmanlı Devleti'ne bir nota vermek suretiyle siyasi ilişkilerin kesildiğini bildirdi. Rusya hükümeti aynı tarihte büyük devletlere "Islahat teklifi kabul edilmediği için" Türkiye'ye karşı taaruzla geçmek mecburiyetinde olduğunu bildirdi. Böylece 93 harbi denilen Osmanlı-Rus savaşı başlamış oldu.¹⁵⁴

2 - SAN STEFANO / AYASTEFANOS ANDLAŞMASI

Babiâli savaşı kazanamayacağını anlayınca büyük devletlere başvurarak barış için aracılık etmelerini istedi. Bu esnada Bismarck şu siyasi manevrayı çevirdi: Çar'ı bir kez daha memnun etmek istiyordu. Devletler, aracılık etmeden önce Rusya ile Osmanlı hükümeti başbaşa kalsınlar; yenen yenilene barış şartlarını dikte ettirsin. Böylece Çar'ın gururunun okşanacağını ve Avrupa devletleri çıkarları açısından aşırılıkların giderilmesine Rusya'nın razı edileceği Bismarck tarafından tahmin edilmekteydi. Nitekim Bismarck düşüncesini uygulattırdı. Sonuçta 30 Ocak 1878 tarihinde Edirne'de hem mütareke, hem de barışın esasları kabul edildi.¹⁵⁵

Barış şartlar başta Avusturya-Macaristan olmak üzere öteki devletlerin tepkilerine neden oldu. Bunun üzerine Rusya General İgnatıyef'i hemen İstanbul'a

¹⁵² Fikret Adanır, *Die Makedenische Frage (Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908)*, Frankfurter Historische Abhandlungen, Band 20, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH 1979, s.81-81.

¹⁵³ Türkgeldi a.g.y. c.II, s.20-21.

¹⁵⁴ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı imparatorluğunda İnkılab Hareketleri ve Milli mücadele*, İstanbul: 1956, s.102-103; Castellan a.g.y, s.332; Türkgeldi a.g.y., c.II s.24.

¹⁵⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, c.I, Ankara: TTK, 1992, s.8; Türkgeldi, a.g.y., c.II, s.42.

gönderdi ve asıl barış andlaşmasının 3 Mart 1878'de Ayastafanos (Yeşilköy)'de imzalanmasını sağladı.¹⁵⁶

Toplam 29 maddeden oluşan Andlaşmada Makedonya ismi açık bir şekilde geçmemektedir. Çünkü Makedonya, 6.madde de sınırları çizilen ve oluşturulan Büyük Bulgaristan Prenslığıne dahil edilmiştir.¹⁵⁷ Buna göre Edirne ve Selanik Türkler'de kalıyor, Üsküp, Manastır, Ohri, Teselya Yenişehir bölgeleri de Bulgaristan'a bırakılıyordu. Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacak ve milisler teşkil edilinceye kadar (yaklaşık iki yıl) Rus kıtaları orada kalacaklardı. Bu andlaşma ile Bulgaristan'ın sınırları doğuda Midye ve Lüleburgaz'ın yanından geçerek İskeçe'yi de içine almakta, batıda ise Debre ve Ohri gölü sınırlarını kapsamaktaydı. Böylece, Bulgaristan Ege Denizi'ne inerken; Osmanlı Devleti'ne kalan Rumeli'de ikiye bölünmüş Selanik, Yanya ve Arnavudluk, Edirne vilayetinden ayrılmış oluyordu.¹⁵⁸

Ayrıca andlaşmalar ile Batum, Kars, Ardahan Ruslara terk edilecek ve Rusya'ya 300 milyon Ruble savaş tazminatı ödenecekti.¹⁵⁹

Devlet-i Aliye, Girit'e yönelik 1868 dahili nizamnamesi şartlarını yerine getirecek¹⁶⁰ ve Ayastafanos Antlaşması ile kendilerine özel bir statü tanınmayan Arnavudluk, Tırhala ve Rumeli'nin diğer yerleri için, 1868 nizamnamesine uygun dahili nizamnameler yapacak fakat bunları uygulamaya koymadan Rusya'nın onayını alacaktı.¹⁶¹

Bosna-Hersek'te de İstanbul konferansında kabul edilen öneriler doğrultusunda Avusturya ve Rusya'nın denetiminde ıslahatlar yapılacaktı.

¹⁵⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.I, k.I, Ankara: TTK, 1983, s.1; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c.II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s.69; Kuran, a.g.y., s.108; Adanır, a.g.y., s.83.

¹⁵⁷ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), c.I., Ankara: TTK,1953, s.390-391 ve Arnavudluk, Edirne Vilayetinden ayrılmış oluyordu.

¹⁵⁸ Bayur a.g.y., c.I, k.I, s. 1.

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Türk geldi, a.g.y., c.III, s. 27-32.

¹⁶⁰ Erim, a.g.y., c.I, s. 397.

¹⁶¹ Erim, a.g.y., c.I, s. 394.

En önemlisi ise Karadağ (Madde 2), Sırbistan (Madde 3) ve Romanya'nın (Madde 5) topraklarını genişletmeleri ve bağımsızlıklarının kabul edilmesiydi.

Ayrıca Hatur ve civarının İran'a bırakılması (madde 18) ve Ermeniler ve Osmanlı Devleti içinde kalan Hıristiyanlar için ıslahatlar yapılmasını Rusya'nın taahhüt etmesi idi. Bu koşul Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkı vermektedir. (madde 14-15-16)¹⁶²

Sonuç olarak, Ayastefanos Andlaşması ile Osmanlı Devleti parçalanmakta bir Tuna ve Balkan devleti olmaktan uzaklaşmaktaydı.¹⁶³ Fakat 1856 Paris Andlaşması'nın kurduğu düzenin (sistemin) Ayastefanosla bozulması, Avrupa devletlerinin tepkisine yol açtı. İngiltere, Boğazlar, Hindistan yolu ve buralardaki sömürgeleriyle, Avusturya ve Balkanlardaki nüfuz kaybı açısından; Almanya ise Latinlerle Slavlar arasına sıkışıp kalmak ve hepsinden önemlisi Kuzey Denizini Akdeniz'e bağlayacak kara yolunun Slavlarca kapatılmasından endişeliydi. Balkanlarda yeni oluşan devletlere gelince: Romanya, topraklarının bir kısmını kaybettiği için; Sırbistan çok az toprak elde ettiği için; Karadağ'da denize açılan yolu olmadığı için andlaşmadan hoşnut kalmadı.¹⁶⁴ İngiltere iyice köşeye sıkışmış olan Osmanlı devletinin bu durumundan yararlanmaya çalıştı. Kıbrıs ve Anadolu hakkında 4 Haziran 1878 "İstanbul Tedafü-i İttifak" anlaşması ile Kıbrıs ve Anadolu'da söz sahibi oldu.¹⁶⁵ Daha sonra bir sürü tehditle ve Avusturya'nın da yardımıyla takatsiz düşmüş olan Rusya'yı Ayastefanos andlaşmasından vazgeçirdi. Neticede Berlin andlaşmasının imzalanmasını sağladı.¹⁶⁶

¹⁶² Aydemir, a.g.y., c.I, s. 82; Castellan a.g.y., s. 333; Kuran a.g.y., s. 108; Türkgeldi, a.g.y., c.II, s.45-46.

¹⁶³ Aydemir, a.g.y., c.I, s. 82.

¹⁶⁴ Castellan, a.g.y., s. 333; Andonyan, a.g.y., s.35-37.

¹⁶⁵ "1895 senesi Sultan Abdülhamit Han" hazretleri zamanı saltanatlarında İngiltere devleti ile Kıbrıs devleti müşarûlileyhaya terkine dair akdolunan mukavelename sureti hakkında bkz. **Mecmua-i Muahedat**, c.V, Ceride-i Askeriye Matbası, 1298, s.165-178; Erim, a.g.y., c.I, s.401-402, ayrıca konu ile ilgili olarak bkz. Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Andlaşması**, İstanbul: 1978.

¹⁶⁶ Bayur, a.g.y., c.I / I, s.1-2; Aydemir, a.g.y., c.II, s.69.

Avrupa dengesinden endişeli olan Bismarck “namuslu simsar” olarak kendini ortaya attı. Aralarında Avrupa birliğine yeniden katılan Fransa’nın da yanında bulunduğu güçlü devletler, Haziran 1878’de Berlin’de bir kongre topladılar. Balkan devletleri ve halkları burada temsil edilmediler; fakat uluslararası mahkemede haklarını savunmak için birer temsilci gönderebildiler. Bunların tersine, güçlü devletler aralarındaki sorunlarını çoktan çözümlemişlerdi.¹⁶⁷ Kongrenin İngiliz delegesi Benjamin Disraeli daha büyük Bulgaristan yaratma konusunda girişimlerini sürdürmelerinin, Büyük Britanya ile savaş anlamına geleceğini Ruslara açıkça anlatarak Bismarck’a destek vermişti. Böylece “Büyük Bulgaristan” daha doğmadan önce Bismarck’ın kongresinde yok edilmiş oldu. Çünkü, Ayastefanos Antlaşması ile kurulan Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrıldı. *Birinci bölgede*, Osmanlı Devletine vergi ile bağlı muhtar bir Bulgar Devleti kuruluyordu. Bir hükümete ve askeri güce sahip oluyordu (Birinci bend). Bulgaristan Prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, devletlerin oluruyla Babialice de tasdik edilecekti. Fakat büyük devletlerin hiç biri Bulgaristan prensliğine aday göstermeyecekti (Üçüncü bend). *İkinci bölge*, Balkanların güneyinde “Doğu Rumeli” adını alarak, Osmanlı Devletine bağlı muhtar bir eyalet kuruluyordu. Bölgeye 5 yıl süreyle hristiyan bir vali atanması öngörülüyordu (Onüçüncü bend). *Üçüncü bölge*, Makedonya olup, sanki daha önceleri Rus Ordusu Bulgaristan’da hiç gürültü koparmamış ve de Ayastefanos Andlaşması hiç olmamış gibi Türk denetimine bırakılmaktaydı.¹⁶⁸

Aslında Berlin andlaşması ile bir bakıma Ayastefanos andlaşmasının ağır hükümleri Osmanlı devleti lehinde bir ölçüde hafifletildi. Balkanlarda oluşturulan bu yeni status-quo ise daha sonraki dönemde önüne geçilemez olaylara neden olacaktı. Çünkü Berlin Andlaşması ilgili devletlerin hiçbirini memnun etmedi. Osmanlı Devleti arazisinin yarısını kaybetti. Doğuda Rusya’ya önemli vilayetlerini bırakmak zorunda kaldı.

¹⁶⁷ Castellan, a.g.y., s. 333-334.

¹⁶⁸ BOA., *Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3136*; Robert D. Kaplan, *Balkanlarda Kaynayan Kazan (Tarih içinde yolculuk)*, (Çev.Dilek Şendil), Yüzyıl Dönümü, Modern Dünya Dizisi 9, İstanbul: Yayınevi Yayıncılık 1995, s.78-79; *Mecmua-i Muahedat*, c.V, (13. ve 22. Maddeler arası), s.120-125 Erim; a.g.y., c.I, s.409-413.

Sırbistan, Bosna Hersek'i Avusturya'ya terketti. Romanya, Besarabya'yı Bulgaristan'da Ayastefanos andlaşması ile kazandığı toprakları kaybetti. Karadağ, genişleyen topraklarını yetersiz buldu, Yunanistan ise sınırlarının genişletilmesi isteğini karara bağlatamadığı için tepki duydu.¹⁶⁹

Büyük devletlere gelince: Ruslar, Berlin'den ayrılırken üzgün değillerdi. Çünkü Makedonya'nın yitirilmesi karşılığında Bismarck bunu Romenler'den alınan Besarabya toprakları ve Türklerden alınan kuzey doğu Anadolu'nun bazı kesimlerini onlara vererek onore etmişti. Ayrıca, Berlin Andlaşması, Rusların Slav dostları olan Sırplar'a tam bağımsızlık getirdi. Bu Habsburg Avusturya-Macaristan'ını gücendirdiğinden; Bismarck karşılığında, bağımsızlık isteyen Sırbistan'ın komşusu Bosna'da yaşayan Sırp halkının Osmanlı yönetiminden Habsburg yönetimine geçmesini düzenledi. Bu da ilerde I. Dünya savaşının çıkış nedeni olacaktır. Büyük Britanya ise Türkler'den kendi payına Kıbrıs adasını aldı.¹⁷⁰

Bu devletler arasında özellikle Bulgaristan yeni komşusundan hiç de memnun değildi. Makedonya'yı zamanı geldiğinde geri alınabilecek bölge olarak değerlendirmekteydi. Fakat diğer balkan devletleri böyle bir duruma, bölgede kendi soydaşları olduğundan izin vermeyeceklerdi. Diğer bir deyişle Balkan Devletleri zayıf bir Osmanlı yönetiminin bölge üzerinde egemenliğinin devamından yana olmakla birlikte, kendi çıkarları için olası değişiklikleri de kollamaktaydılar.¹⁷¹

Buna karşın Osmanlı Devleti'nin ne olası gelişmelere nasıl yanıt verileceğine ilişkin bir stratejisi, ne de buradaki yönetimi güçlendirecek bir politikaya yönelik ciddi çalışmaları vardı.¹⁷² Sadece görünüşü kurtarmak için bazı savunma önlemleri almıştı. Çünkü, Makedonya'da ortaya çıkan olaylar, imparatorluğun karşılaştığı maddi sorunların bir parçasıydı. Yöneticiler bölgedeki sorunların ıslahatlar yoluyla

¹⁶⁹ Abdullah Kuloğlu; "Balkan Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılma Sebepleri," *Askeri Tarih Bülteni*, yıl.5, s.9, Şubat 1980, Gen.Kur. ATASE Bsk. Yay. Genkur. Ankara s.46-47

¹⁷⁰ Kaplan, a.g.y., s.79.

¹⁷¹ Kamil Paşa Evrakı, a.g.b., 86-32/3136.

¹⁷² Said Paşa; *Said Paşanın Hatıratı*, c.II, Dersaadet: 1328 s.171-172.

halledileceğine inanmıyorlardı. Bu nedenle izlenen politika, Balkan devletlerinin birbirleriyle olan çıkar çatışmalarının ve büyük devletlerin izlediği farklı farklı politikalarından yararlanarak status-quo'yu koruma noktasında toplanmıştı.¹⁷³

¹⁷³ Said Paşa, a.g.y., c.II, s.223.

II. BÖLÜM

MAKEDONYA SORUNUNUN GÜNCELLEŞTİRİLMESİ

A - KİLİSELERİN AYRILMASI

Hıristiyanlar için dini merkez “Roma Kilisesi”, dini lider de “Papa” idi. Miladi IX. yy.'da “İstanbul Kilisesi” Roma'dan ayrıldı, bağımsızlığını ilan etti: “Ortodoks” ünvanını aldı. Bu durum mezhep ayrılığından ileri gelmiş olsa bile siyasi birtakım amaçlar da taşıyordu.¹⁷⁴

İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra Şark Kilisesinin büyümesi üzerine ileriye dönük amaçlarında (sıcak denizlere inmek vs.) dinsel engellerle karşılaşacağını düşünen Çar Büyük Petro, 1721'de özerk bir Slav Kilisesi açarak açtı. Böylece Balkanlara yönelik emellerinde hem dinsel, hem de ırksal öğeleri daha rahat kullanabilecek yeni bir girişimi başlattı. Ona göre "İslav İttihadı (Pan İslavizm) bağımsız Slav Kilisesinin kuruluşu sayesinde daha çabuk gelişecekti."¹⁷⁵

¹⁷⁴ Tunalı Hilmi, a.g.y., s.10.

¹⁷⁵ Tunalı Hilmi, a.g.y., s. 11 - 12.

Osmanlı Devletinin güçlü olduğu dönemlerde Patrikhane'nin hiçbir nüfuzu yoktu. Divan, Patrik'i ancak Reaya zümresinden bir ferd olarak tanırdı. Reaya ya tatbik olunan cezalar Patrikler içinde geçerli idi.¹⁷⁶ Fakat, Patrikhane ülkenin zayıflamasıyla güçlendi. Türkiye aleyhinde yalnız büyük devletler ile işbirliğiyle yetinmeyip içten içe kendi çalışmalarını da sürdürdü. Türkler birkaç asır içten Patrikhanenin fesadıyla, dıştan da Rusya'nın tecavüzleriyle uğraşmaya mecbur oldular. Osmanlı İmparatorluğu iç yönetiminde ki bozukluklar yüzünden zaafa uğradıkça Fener Patrikhanesinin de Rusya ile samimiyeti gittikçe gelişti. Patrikane, Balkanlarda bütün Ortadoks dünyasına hakim olmak istedi. Ancak buna ilk karşı çıkan ve Fener Patriğinin dini nüfuzundan ilk ayrılan ulus Bulgarlar oldu. Bulgarların bu tavrı Balkanlarda "Milliyet" fikirlerinin oluşmasında etkin bir rol oynadı.¹⁷⁷ Rusya'nın başlattığı kiliselerin ayrıştırılması hareketi karmaşık bir yapıya sahip olan Makedonya'da toplumsal olayların ve etnik çatışmaların yoğunlaşmasına yol açtı.

B - BULGARİSTAN'IN BÜYÜMEYE BAŞLAMASI

1- ŞARKİ RUMELİ'NİN İLHAKI

Ayastefanos andlaşması ile Makedonya, Osmanlı devltinden alınmış, Berlin andlaşması ile geri verilmişti. Makedonya'nın bu kısa süreç içindeki durumu Berlin Andlaşması'ndan Balkan harbine kadar, büyük Balkan devletleri arasında bir entrika konusu oldu.¹⁷⁸

Berlin Andlaşmasınının 23. Maddesi, Makedonya vilayetlerinde Avrup devletle

¹⁷⁶ İhaneti sabit olan bir Patriğın cezası idamdı. İlk defa Patrik idam ettiren Köprülü Mehmet Paşa'dır. Ahmet Refik, "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi," *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, Yıl: XV, 1 Mart 1341, s.8 (85), s. 73.

¹⁷⁷ Ahmet Refik, a.g.m., s.74. Ayrıca Bkz. İknur Polat; "Bulgar Ekzarhlığının Kurulması ve Osmanlı Toprakları Üzerindeki Bulgar Okullarının Durumu," *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 106/308, Mart 1987, s.135 - 144.

¹⁷⁸ Ahmet Şükrü Esmer; *Siyasi Tarih*, İstanbul: 1944; s.395.

rinin denetiminde ıslahatlar yapılmasını öngörüyordu.¹⁷⁹ Bu durum daha sonraki zaman dilimlerinde bölgeye müdahale edebilmenin açık kapısıydı. Nitekim Rusya'nın Balkanlar üzerinde bitmek tükenmek bilmeyen istek ve planlarının¹⁸⁰ odak noktasını da bu madde oluşturdu.

Osmanlı hükümeti 1880'de büyük devletlerin Berlin Andlaşması hükümlerinin uygulanması için yaptıkları girişim üzerine "Rumeli Vilayetleri Nizamnamesi"ni hazırladı.¹⁸¹ Bu nizamname, Berlin Andlaşmasının 23. maddesinde belirtildiği gibi şekilde¹⁸² mahalli komisyonlarca değil, bizzat Bâbı-ali tarafından hazırlanmıştı. Bununla beraber devletlerarası komisyon ufak tefek değişiklikler yapmak suretiyle nizamnameyi kabul etti. 3 Kasım 1880'de Osmanlı Hariciye Nâzırı, ilgili devletlere; nizamnamenin kesin şeklini aldığını ve padişahın onaylamasından sonra yürürlüğe gireceğini bildirdi. Bu sırada gerek büyük devletler, gerekse Osmanlı Devleti gündemine başka sorunlar girince, bu ıslahat sorunu aktualitesini kaybetti. Zaten Abdülhamit'te nizamnameyi tastik etmedi, dolayısıyla söz konusu ıslahat başarısız oldu.¹⁸³

Berlin Andlaşması'nın hemen arkasından Rusya ve Bulgaristan yayılcı bir politika izlemeye başladı. Bulgarlar Ayastefanosla çizilen Büyük Bulgaristan hedefine ulaşabilmek için Bulgaristan ve Makedonya'da politikasını "devrimci" ve "evrimci" olmak üzere iki temele oturttu. Devrimci yaklaşıma göre Makedonya'nın bağımsızlığı için en iyi yol ihtilalci çeteler kurarak halkı ayaklanmaya hazırlamak; evrimci yaklaşıma göre, Eksarhane'nin etkisini kullanarak Eksarharcı öğretmenler ve din adamlarını bölgeye göndererek; yerli halkla yeni kültürel bağlar kurmak ve bu bağlar sayesinde, Makedonya'yı Bulgarlar ile kaynaştırmaya çalışmaktı. Bu faaliyetler de Ruslara "her türlü muavenet kapılarını açık bırakıyordu."¹⁸⁴

¹⁷⁹ Mecmua-i Muahedat, a.g.y., c.V, s.125;Erim a.g.y., s.413.

¹⁸⁰ B.O.A., Y.Kamil Paşa, a.g.b., 86-32/3136.

¹⁸¹ Karal, a.g.y., c. VIII., s.150.

¹⁸² 23. Madde de konu şöyle açıklanır. "... Bâb-ı ali her eyaletde iş bu nizam-ı cedidenin teferruatını bil müzakere tertip etmek ve ekseri azası yerlu ehaliden mürekkep olmak üzere mahsus komisyonlar teşkil edecektir.

¹⁸³ Karal a.g.y., c VIII, s.150.

¹⁸⁴ Adanır, a.g.y., s.100; Tokay, a.g.y., s.33.

Ayrıca Berlin Antlaşması'nın açık hükümlerine rağmen Osmalı devleti Şarki Rumeli Vilayeti'nin kara hudutlarını, yani bu vilayetle Bulgaristan arasında ki Balkan sıra dağlarını, Rus baskısı sonucu olarak işgal edememişti. Bu durum ise Şarki Rumeli Vilayetinde, Bulgar siyasi ve ulusal teşkilatının serbestçe kurulmasına yol açmıştı. Artık Bulgaristan'ın Şarki Rumeli Vilayetini gasp ve ilhak etmesi büyük devletlerin muvafakiyetlerine ve göz yummalarına bağlı idi. Nitekim Balkanların kuzey ve güneyinden gelen Bulgar Mebusları, Haziran 1880'de toplanarak Şarki Rumeli Vilayetinin birleştirilmesini görüşmeye başlamışlardı. Ancak Rusya'nın tavsiyesi ile ilhak işi daha uygun bir zamana bırakıldı.¹⁸⁵

Şarki Rumeli Vilayeti oluşunca buraya atanan ilk vali Aleko Paşa, Bulgar yanlısı bir tutum izledi. Rus komiseriyle işbirliği yaparak¹⁸⁶ bölgeyi Bulgar nüfusu altına almaya çalıştı. Bunda Rusya'nın izlediği tutum yanında Osmanlı Devleti'nin çekimserliğinin de büyük payı vardı. Nitekim bölgedeki Türk halkı, kendilerine yöneltilen baskılar karşısında, saray ve hükümetten destek göremeyince kendi haklarını kendileri korumaya yöneldi.¹⁸⁷

Aleko Paşa'nın beş yıllık valiliği sırasında Bulgarlar her alanda Şarki Rumeli Vilayetini ele geçirdiler. Ondan sonra Vilayet Müsteşarı Gavril Efendi (Gavriel Krestoviç) Bâb-ıalice vali tayin edildi. Fakat Gavril Paşa¹⁸⁸ Aleko Paşa'dan daha milliyetçi davrandı ve Bulgarları korudu. Bu tür yaklaşımların devam etmesi Bulgaristan'da Şarki Rumeli'ye olan ilgiyi artırdı.

18 Eylül 1885'te Plovdiv'de hükümet darbesiyle iktidara el koyan Liberal Parti'nin iki amacı vardı. Bunlardan biri San Stefano Antlaşmasıyla belirlenen Büyük

¹⁸⁵ Bıyıklıoğlu, a.g.y., s.41.

¹⁸⁶ Rus komiserinin işbirliği yapmasının temel nedeni; Berlin Andlaşmasıyla Doğu Rumeli ve buranın sınırlarının kontrolü Osmanlı Devletine bırakılmıştı. Bu sınırlarda Osmanlı Devleti Askeriyle kontrolü eline alıyordu. Böylece Balkan geçitleri ve dolayısıyla İstanbul yolu Ruslara kapanmış oluyordu. Bunun engellenmesi için Bulgar ve Doğu Rumeli halkının birleşmesi gerekiyordu.

¹⁸⁷ Bıyıklıoğlu, a.g.y. s. 41-45.

¹⁸⁸ Gavril Efendiye valilik verilmesi uygun bulunmuş vezirlik rütbesi verilerek Paşa ünvanıyla vali tayin edilir.

Bulgaristan'ı gerçekleştirmek ikincisi ise Makedonya'yı kurtarmaktı.¹⁸⁹ Sonuçta Filibe'de çetelerin çıkardığı büyük ayaklanmanın bitiminde, Bulgar politik yaşamında önemli yeri olan Stefan Stambulos Meclis adına Bulgaristan'la birleşmeyi ilan edip, Prens Aleksandr'ı Rumeli'ye çağırdı. 21 Eylülde Rumeliye gelen Aleksandr Osmanlı Devletine karşı yumuşak bir üslupla, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin birleştiğini ilân etti.¹⁹⁰

Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prenslığının 1885 yılındaki beklenmedik birleşmesi, Osmanlı politikasında radikal değişikliklere yol açtı.¹⁹¹ Zira bölgedeki güçler dengesi Bulgaristan lehine değişti. Böylece, Berlin Antlaşması ihlal edildi. Bu birleşme Osmanlıların; Bulgarların yarattığı bir "Makedonya sorunu" ile karşı karşıya bulduklarını gösterdi. Ayrıca bu birleşme bölgedeki Bulgaristan destekli isyanların artmasına yol açtı.¹⁹²

2 - İLK BULGAR KOMİTESİNİN KURULMASI

Berlin Antlaşmasıyla (13 Temmuz 1878) Bulgaristan Prenslığı kurulduktan, hatta Şarki Rumeli Vilayeti açıktan açığa gasb olunarak Bulgaristan'a ilhak edildikten (18 Eylül 1885) sonra da, Bulgarların gözü doymak bilmedi. Ayastefanos Antlaşmasının (3 Mart 1878) Doğu ve Batı Trakya'nın önemli kısımlarını Bulgaristan'a vermiş olduğunu unutamadılar. Makedonya ve Trakya'da en kalabalık unsurun kendileri olduğunu iddia ederek buraları da almak istediklerini dolaylı olarak belirttiler.¹⁹³ Bu hedef doğrultusunda 1890 yılında Sofya'dan Makedonya'dan Bulgaristan'a gelmiş Bulgar Muhacirlerine yardım etmek amacıyla "Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi" adıyla bir komite kuruldu.

¹⁸⁹ Adanır, a.g.y., s.104.

¹⁹⁰ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3136, (7 Şubat 1323) (20 Şubat 1908) Bıyıklıoğlu, a.g.y., s.45-60; Kuloğlu a.g.m., s.47; Türkgeldi, a.g.y., c.II, s.193-246.*

¹⁹¹ F.A.K. Yasamee, *The Ottoman Empire and the Great powers 1884-1887*, (Yayınlanmamış doktora Tezi; London University, 1984)s.142-190'dan aktaran Gül Tokay, *Makedonya Sorunu. Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul: Afa Yay. 1996, s.34.

¹⁹² Tokay, a.g.y.,s.35.

¹⁹³ Bıyıklıoğlu, a.g.y., c. II, s. 61; Tunalı Hilmi , a.g.y., s. 15.

Osmanlı Devleti'nin bilhassa II. Abdülhamid'in kötü idaresinden cesaret alan Bulgarlar, 1893'te de Selanik'te Makedonya'nın muhtariyetini sağlamak amacıyla "Makedonya Komitesini" oluşturdular.¹⁹⁴ Bu komite kısa sürede Balkan ve Avrupa da, kendisinden bahsettiren bir kuruluş halini aldı.¹⁹⁵

Makedonya Komitesi'nin amacı ilk aşamada Makedonya'nın muhtariyetini, ikinci aşamada ise buranın Bulgaristan'a ilhakını sağlamaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için kabul ettiği yöntem; Makedonya'nın huzur ve asayişini bozmaktı. Bunun için adi ve siyasi cinayetler işleniyor köy ve kasabalarda zenginler dağa kaldırılarak, fidye isteniyordu. Bunun amacı Avrupa'nın ilgisini Makedonya'ya yönlterek Osmanlı Devletini ıslahat yapmaya zorlamaktı.¹⁹⁶

Bulgar hükümeti de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma göre açıktan veya gizli olarak bu komitelere büyük destek sağlıyordu.¹⁹⁷

3 - MAKEDONYA'DA BULGAR ETKİSİNİN ARTMASI

Makedonya'da yapılan propagandayı Konsoloshaneler, Ruhani Önderler ve Çeteler denetimleri altında bulunduruyorlardı.¹⁹⁸ Makedonya'daki Bulgar hareketini ise üç ana kaynak besliyordu: Bulgar Hükümeti, Bulgaristan'da kurulan Bulgar Makedonya Edirne Devrimci Örgütü ve Ekzarhane.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Bu komitenin "Tertibat ve Teşkilat-ı Umumiye" başlıklı, kısmının birinci maddesinde "Makedonya ve Edime'nin Osmanlı idaresinden kurtulması için çalışmak isteyen bütün hristiyanlar mezhep ayrımı yapılmaksızın komite üyeliğine kabul edilir"; denilirken 3. madde'deki üyeliğe girişte edilen yemin metninde "Vatanımız olan Makedonya ve Edime'nin tahlisi için ölünceye kadar çalışacağıma dair Cenabı Allaha, dinime, namusuma kalem ederim..." ifadesi yer alarak amacın Makedonya ve Edime'nin Osmanlı egemenliğinden kurtulması olduğu açıkça belirtilir. bkz. *Makedonya ve Edirne Dahili Hâfi İhtilal Komitesinin Talimat Projesi*, s.1.

¹⁹⁵ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 68; Karal, a.g.y., c. VIII, s.151.

¹⁹⁶ Karal, a.g.y., C. VIII, s.151.

¹⁹⁷ Komitelerin bölge üzerindeki çalışmaları bölümde anlatılacaktır.

¹⁹⁸ Şeyh Muhsin Fani, *10 Temmuz İnkılabı ve Netayici, Türkiye İnkırazının Saikleri: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri*, (Tab ve Neşri, Tüccarzade İbrahim Hilmi) Matbaa-i Orhaniye, 1336, s.60.

¹⁹⁹ Tokay, a.g.y., s.36.

Özerk dinsel toplulukların (milletlerin) 1860'larda yeniden örgütlenmesi, bölgesel düzeydeki topluluk işlerinin yürütülmesinde, İstanbul'daki Rum-Ortodoks Patrikhanesi tarafından atanan Psikoposların etkisini azalttı, kilise-dışı (laik) ögelere daha büyük rol verdi. Özellikle Bulgaristan ve Makedonya gibi toplu Slav nüfusu barındıran yörelerde yerel okul topluluklarının oluşturulması, yerel halkın dilinde (yani başlıca Bulgarca) eğitim yapılması isteğini körükledi. Bu durum Fener Rum-Patrikanesinin Makedonya'yı Yunanlaştırma çabalarını da engelledi. Bunun üzerine İstanbul Patrikliği aynı zamanda gerek dinsel gerekse siyasal anlamdaki baskıları ile bir Bulgar ulusal kimliğinin yaratılmasına sistemli bir şekilde engel olmaya başladı. Zira Osmanlı İmparatorluğu içinde Bulgarların ayrı bir millet statüsüne erişmesi, ulus olmayı başarmalarının bir ön koşulu olarak görülüyordu. 1870'te Padişah iradesiyle bir Bulgar Eksarhlığının kurulduğunun ilânı, Bulgarların Makedonya'daki din ve milliyet yönünden yaptıkları tahrikleri, zaferle sonuçlandırdı.²⁰⁰

Bulgar müstakil kilisesinin kurulması ile ilgili 11 Mart 1870 tarihli fermanın 10. maddesinde bu kilisenin ruhani nüfusuna tabi olacak yerler sayıldığı gibi.²⁰¹ bu yerlerin dışında kalan ve bütünü yahut üçte ikisi Ortodoks bulunan bölgeler halkının da, kendi istekleri ve Bâb-ı İlahî'nin muvaffakati ile Bulgar Kilisesine tabi olabilecekleri kabul edilmekteydi. Makedonya'nın büyük bir kısmı Bulgar Kilisesine tâbi olan yerler arasında sayılmamıştı. Bu nedenle Bulgar Papazları Makedonya'da Fener Patrikanesine tâbi Bulgarları, Ulahları ve hatta Rumları kendilerine bağlamak için yoğun çaba sarfetmeye başladılar. Fener Kilise'sinin bu faaliyetlere cephe almasıyla Makedonya aynı mezhebe tâbi iki kilise arasında bir mücadele sahası oldu.²⁰² Bu kilise sorunu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ertesinde Ayastefanos ve Berlin Andlaşmalarıyla yeni bir boyut kazandı. Sonuçta Makedonya'yı, Trakya ile birlikte Osmanlı egemenliğinden kurtarmak, Bulgar Prensiği için bir "ulusal ödev" oldu.²⁰³

²⁰⁰ Adanır, a.g.y., s.40-41.

²⁰¹ Adanır, a.g.y., s.71.

²⁰² Karal, a.g.y., c.VIII, s.150-151.

²⁰³ Vilayet-i Selasedeki Bulgar okulları, görevli öğretmenler, bunların sayısı okul yerleri için bkz. *B.O.A. Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.1.UM.) 17, 1614, 1324.*

Bulgaristan 1885'de Rusya'nın öncülüğünde Doğu Rumeli Vilayetini kendisine ilhak etti. Sonra sıra Makedonya'ya gelmiş olduğundan üstü örtülü bir şekilde çalışmalara koyuldu. 1886'dan sonra Bulgaristan, bu amacı gerçekleştirmek için geniş bir eğitim politikasına yöneldi. Makedonya'daki okullara Bulgar öğretmenler tayin ettirmek ve bu öğretmenler vasıtasıyla Makedonya'nın Bulgaristan'la birleşmesi fikrini yaymak istedi²⁰⁴ ve birbiri ardınca bir çok imtiyazlar sağladı. Önce Ohri'de ve Üsküp'de Bulgar Ekzarhlığına bağlı birer Metropolitlik kurulması için ferman elde etti. Sonra da Debre, Manastır, Nevrekep, Ustorumca Metropolitliklerini kurdu.²⁰⁵ Nihayet 1892 tarihinde o zamana kadar Rum Papazları tarafından idare olunan Bulgar cemaat okullarına²⁰⁶ ait bütün işlerin bundan böyle Bulgar din adamları tarafından yönetilmesi iznini aldı.²⁰⁷

Bu olan bitenler üzerine Makedonya'yı Bulgarların kapmasından korkan Rumlar da burada birşeyler yapmak ihtiyacını duydular. Kendi çıkarları yönünden ulusal hareketler meydana getirmek için yer yer gizli komiteler kurmaya yöneldiler. Çok uğraştılar ve çok para harcadılar.²⁰⁸

Balkanlı devletler böyle bir faaliyet içerisindeyken, Osmanlı Devleti bu faaliyetleri önleyecek bölgedeki askerinin maaşını bile ödüyemiyordu. Buna tepki duyan askerler maaşlarının uzun süre verilmemesi ya da aksatılması durumunda telgrafhaneleri işgal edeceklerini, istediklerini almadıkça bu işgalden vazgeçmeyeceklerini hatta eşkiya takibine bile çıkmayacaklarını belirttiler.²⁰⁹ Maaşını düzenli alamayan askerler eşkiya

²⁰⁴ Karal, a.g.y., c. VIII, s.151.

²⁰⁵ *Meclis-i Vükela Mazbataları, 2 -30, (1302 .c.5).*

²⁰⁶ Vilayet-i Selasedeki Bulgar okulları, görevli öğretmenler, bunların sayısı okul yerleri için bkz. *B.O.A. Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı, (TFR. 1. UM.), 17, 1614, 1324.*

²⁰⁷ *Meclis-i Vükela Mazbataları, 2 -30, (1302 .c.5).*

²⁰⁸ Yunanlılar, köken olarak Yunanlı olmayan bölgelerdeki okullarında görevli öğretmenler ve diğer personel için yılda 800.000 frank harcamaktadır. Yunanlılara göre onların Panhelenist propagandalarının yanında, Rusların Panslavist propagandaları daha yıkıcıdır. Bkz. *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86-39/3878* (Belge Fransızcadır); *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Yıldız Esas Evrakı, Sadrazam M.Kamil Paşa Evrakına Ek, 86-1/70. 1300* (Fransızcadan tercüme).

²⁰⁹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı (TFR.1.A), 447.131 (10.2.1321);* Sait Paşa.a.g.y., c.II., s.147.

takibinde ne derece başarılı olacağı da şüpheliydi. Bu arada Girit isyanının özerklikle son bulması üzerine; askerinin bir kısmının Makedonya'ya nakledilmesi buradaki ekonomik sıkıntının daha da artmasına yol açtı.²¹⁰ Hükümet ekonomik sıkıntıyı yerinden halletmek için bazı tedbirler aldı.²¹¹ fakat bu tedbirler askerleri memnun etmedi. Maaş alamayan ve gereksinimleri yeterince karşılanamayan askerler arama ve eşkiya takibinde bir takım usulsüzlüklere ve sertliklere yöneldiler.²¹² Eksarhanenin, patrikhanenin baskıları; ve bunların köylerdeki kolları olan Çeteler yüzünden, kimi köylüler büyük grublar halinde topraklarını terketmeye başladılar. Bu da Makedonya'yı bir kaosu eşğine getirdi.

4 - MAKEDONYA'DAKİ ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Fransa'nın yenilmesi ve Alman ulusal birliğinin kurulmasıyla sonuçlanan 1870 Fransa-Prusya savaşından sonra Avrupa'da ve bütün dünya'da yeni bir dönem açılmıştır.²¹³

Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması; Balkanlarda Avusturya ve Rusya geçimsizliği ve Almanya'nın güçlenmesiyle Fransa'nın intikam peşinde koşması bu yeni dönemin en önemli özellikleriydi.²¹⁴ Bu dönemde Avrupalı devletler birbirleriyle karşılıklı çıkar ve denge anlaşmaları peşindeydiler. Almanya'nın lideri Bismarck'ın izlediği "Fransa'yı yalnız bırakma" politikasının sonucu oluşan ittifaklar ve antlaşmalar²¹⁵ bu devletlerin Balkanlar üzerindeki çıkarlarını da açığa vurmaktaydı.

²¹⁰ Bu dönemde mevcut asker sayısı 99.229. olması gerekirken 6 zilhicce 319 tarihinde daire-i askeriyyenin ifadesine göre mevcut asker adedi 61.300. gösterilmişti. Yani 37.929. kişinin kıtalarda bulunmadığı halde maaş aldığı acı bir örnektir. Said Paşa, a.g.y., c.II., s.127.

²¹¹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı (TFR.1.UM.), 2, 118, 1321.1.5.*

²¹² *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı (TFR.1.A), 1, 26, 1320.9.5.*

²¹³ Ülman, a.g.y., s.85.

²¹⁴ Ülman, a.g.y., s.85-95.

²¹⁵ 1872 Eylül'ünde Berlin'de Almanya Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında yapılan görüşmelerde sözlü olarak bir Birinci Üç İmparatorlar Birliği oluşturuldu. Bismarck bu anlaşmaya koyduğu bir maddeyle Rusya ve Avusturya'nın Balkanlara yönelik çıkarlarının çatışmasını önlemeye çalışmıştı. Ancak 1878 Berlin kongresinde bu çatışmanın önüne geçilememiş ve Rusya bu birlikten çekilmiştir. Daha sonra 18 Haziran 1881'de aynı devletler ikinci kez bir araya gelerek İkinci Üç İmparatorlar Birliğini oluşturmuşlardır. 1882 Mayıs'ında gelindiğinde İtalya'nın çıkarları gereği ve onun önerisiyle yeni bir üçlü ittifak anlaşması imzalanır. Üç imparatorlar birliği 1885'de Bulgaristan bunalımının ortaya çıkması ile bölgedeki

Gerek Avrupa Devletlerinin, Doğu sorununun devamı ya da bir parçası saydıkları Makedonya üzerindeki emperyalist emelleri, gerekse Balkan Devletleri'nin bölgedeki nüfuz mücadelesi bunalımın tırmanmasına neden oldu. Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan birer birer Osmanlı'dan koparılmış sıra Makedonya'ya gelmişti. Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nu bu kıtadan atmaya karar vermiş görüldüğünden; Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da bu fırsattan yararlanmak ve Osmanlı mirasından pay almak için çabalıyordu.²¹⁶ Bu durumu en yakından değerlendiren ve o zaman Almanya'da stajda bulunan Yarbay İbrahim Hamdi Bey, Padişaha gönderdiği layhada İngilizlerin Kıbrıs, Mısır, Girit, Yemen, Ermeni olayları, Osmanlı-Yunan Savaşı, gibi konularda görüşlerini açıkladıktan ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlıların büyük zarara uğratıldığını belirttikten sonra.²¹⁷

“Bi'l-cümle mesail-i şarkiyeden suret-i kat'iyede müstefid olan İngilizler bir Makedonya meselesinin zuhuruna çeşm-i cihar ile intizar eylemekte ve Makedonya'da dahi iğtişaatın meydana gelmesine hafiyen yardım eylemektedirler. Balkan Hükümet-i sairesi meyanında en ziyade terakkiye harisi ve meyyal ve günden güne harikulade bir surette terakki etmekte bulunan Bulgarların beslemekte oldukları niyyat-ı cengcuyaneyi, hissiyat ve vatanperveraneyi, efkar-ı tecavüzkaraneyi, tefsi-i memalik arzusunu Makedonya'da Devlet-i Aliyye-i Osmaniye dahilinde meskun Bulgar Millet ve anasının himaye ve tahlisleri hususuna ve Sırbıların dahi Bulgarlara nazaran aynı fikir ve niyette bulunmalarını ve Makedonya kıt'ası dahilinde mevcut millet-i muhtelifenin ahvalini nazar-ı mütaala'ya alan İngilizler bu nev'i iğtişaatın vuku'a gelmesindeki suhuleti ve andan edilecek istifadeyi göstermektedirler.

çıkarları çatışan her iki devleti karşı karşıya getirdi. Rusya süresi dolduktan sonra ikinci üç imparatorlar birliğini yenilemedi.

Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında 1882'de imzalanan üçlü ittifak anlaşmasının süresinin sonunda yani 1887'de İtalya'nın kendisine yeni tavizler verilmezse üçlü ittifak'ı yenilemeyeceğini belirtmesi üzerine devlet arasında yeni paylaşım planları yapılır ve Ege Denizi Balkanlar Avusturya'ya bırakılır. Bu üçlü ittifak 1891, 1896 ve 1902'de tekrardan yenilenir ve her defasında paylar genişletilir. Bkz. Ülman, a.g.y., s.95-111.

²¹⁶ Fazlı Necip, “Rumeliyi Neden Kaybettik,” (Sadeleştiren, Şemseddin Kutlu), *Hayat Tarih Mecmuası*, s. 2, Mart 1972, s. 8-9.

²¹⁷ B.O.A., *Yıldız Evrakı*, Kısım no:14, Evrak no:277, Zarf no:126, Karton no:8, s. 3-5.

İngilizler Makedonya'da bir ihtilal çıkarmak fikir ve maksadıyla Bulgarlar'a Girid'i misal olarak irae edip Girid'deki ahali-i hıristiyanıenin icra ettikleri ihtilalat ve mukavematın neticesi olarak istiklaliyetleri ilân olunduğu gibi Makedonya'da bulunan Bulgarların aynı suretle vücuda getirecekleri iğtişaat sayesinde anların dahi Devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin taht-ı idaresinden çıkarılarak ahar bir hıristiyan guvarnörün emr-i idaresi altında tefviz ile istiklaliyet ve serbestilerinin ilân olunabilmesi fikir ve ihtimalatı Bulgarlar'ın zihinlerine ilka olunmuş ve zaten tecavüz ve tevsî'i memalik etmek arzu ve fikrinde bulunan Bulgarlar'ın şu vecihle dahi ekmeklerine tereyağ sürülmüş demek olur...." diyerek İngiltere'nin Makedonya'daki Bulgarlar'ın Girit benzeri bir ayaklanma ile Osmanlı egemenliğinden kurtulabileceklerini belirtiyordu.

C -YÖNETİME KARŞI İSYAN HAREKETİNİN BAŞLAMASI (1895)

Ferdinand Von Coburg - Kohary'nin Prens seçilmesinden bir müddet önce Niyabet Heyetinden Stefan Stambulov iktidarı ele aldı. Siyasetinin temeli Bulgaristan'ı her türlü dış baskıdan kurtarmaktı. Bu amaçla Rusya'nın tavrına karşı, Almanya-Avusturya ittifakına yanaştı ve Osmanlı Hükümeti ile iyi ilişkiler kurdu.²¹⁸ Ancak bu görünürdeki iyiniyetli yaklaşımlara rağmen Bulgarlar tarafından Sofya'da kurulan komitelerin 1892'de eylemlere girişmesi ilişkileri yeniden bozdu.²¹⁹

Merkez bürosu Sofya'da olan bu ayrılıkçı Bulgar hareketine²²⁰ ek olarak, 1893'te merkez bürosu Selanik'te olan IMRO (İç Makedonya Devrimci Örgütü)

²¹⁸ Tuğlacı, a.g.y., s.96.

²¹⁹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Manastır Evrakı, 15, 458 (1320.12.9)*, (Bu konudaki şikayetler üzerine açılan soruşturma ve alınan tedbirler hakkında); *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşriyet ve Kumandanlık Evrakı, 32, 3136, 1324.1.7.* (Yapılan Sertlikler Hakkında.)

²²⁰ Tuğlacı, a.g.y., s.98.

kuruldu.²²¹ İMRO, amacının “Balkan Federasyonu” içerisinde özerklik sağlamak olduğunu resmen açıkladı ve kendini Bulgar Hükümeti'ne adamayı reddetti.²²²

Komitenin herşeyi gizliydi. Tehdit ve suikastleriyle hükümet içinde hükümet niteliğini kazanacak, bilhassa Bulgar unsurunu etrafında topladıktan sonra, bütün zenginlerden para alacak; davası olanları ve özellikle Bulgarları devlet mahkemelerine değil kendisine müracaata zorunlu bırakacak ve daha sonra bir sürü gürültü ve isyanlar çıkarıp Avrupa müdahalesine davetiye çıkartacaktı.²²³

1895 yılı başlarında Osmanlı Devleti'nin bütün dikkatini Ermeni olaylarına çevirmesinden yararlanan Makedonya'lı Bulgar İhtilal Komitesi, Haziran içerisinde Kuzey Makedonya'da özellikle Struma Vadisinde bir isyan hazırladı. Hareketi Bulgar ordusunun Makedonya'lı subayları yönetti.²²⁴ İstanbul gazeteleri Temmuz 1895'te, Makedonya'da Bulgar çeteleri ile çarpışmalara ve bu arada Bulgar Prenslığı ile ortaya çıkan savaş ihtimaline dair haberler yayınladılar. Bunun üzerine Rumeli'deki Türk ordusu süratle seferber duruma getirildi. Ordunun büyük çoğunluğu Bulgar sınırına sevk edildi. II. Orduya “en ufak bir hadise” karşısında Bulgaristan üzerine yürüme emri verildi. Bulgar Hükümeti de seferberlik hazırlıklarına başladı. Kuvvetlerini Filibe'de topladı. 22 Temmuz'da İstanbul gazeteleri, Sadrazamın Bulgar Prenslığı temsilcisine teminat verdiğini, bunun üzerine de Sofya'nın seferberliği durduğunu, kuvvetlerini Filibe bölgesine yığmaktan vazgeçtiğini yazdılar. Eylül 1895 yılına kadar Bulgar komiteleriyle çarpışmalar oldu, sonunda Makedonya Komitesinin ilk isyan hareketi bastırıldı. Kosova'da da Bulgar Çetecileriyle çarpışmalar oldu. Burada da isyanlar bastırıldı. Sadrazam, Bulgar Çetecilerinin yok edilmesinden dolayı Kosova Valisi ve Askeri Kumandanını kutladı (5 Ağustos 1895). Selanik'te de çarpışmalar oldu.

²²¹ İlk Bulgar Komiteleri 1876 yılından sonra kurulmaya başlar bkz.Tarik Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (II.Meşrutiyet Dönemi)*, c.I. , İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları 1988, s.514; Karal ise ilk Makedonya Komitesinin Sofya'da 1890'da kurulduğunu belirtir. Karal, a.g.y., c.VIII., s.151.

²²² Adanır, a.g.m., s. 43 ; Tokay, a.g.y., s. 37.

²²³ R. Crampton, *Bulgaria 1878 - 1918*, NewYork: 1983'ten aktaran Tokay , a.g.y., s. 37.

²²⁴ Bayur, a.g.y., s. 74-75.

Çetecilerin bir kısım yok edildi, bir kısmı ise Bulgaristan'a kaçtı (10 Ağustos 1897).²²⁵ Fakat Osmanlı Devleti'nin bu olayları seri bir şekilde bastırması bile İMRO'nun faaliyetlerini durdurmadi. 1897 yılının ikinci teşrininde (Kasım) Vişina (Viçina)'da Bulgar sınırı yakınında Osmanlı Hükümeti komiteye ait büyük bir silah ve cephane deposu buldu.²²⁶ Mart 1899'a gelindiğinde Makedonya'da bulunan Bulgar Komiteleri büyük bir isyan hazırlığı içine girdiler. Bunlar Osmanlı topraklarında geniş şekilde örgütlendiler. Aynı zamanda Osmanlı-Yunan Savaşında Yunanistan'ın savaşta ezilmiş olmasına rağmen büyük devletlerin yardımıyla olayı zararsız atlatması, Girit'e hemen muhtariyetin verilmiş olması, Makedonya'lıları aynı yolda yürümeye sevketti. Mayıs 1897 tarihli Rus-Avusturya antlaşması gizli tutulmakla beraber "Rumeli'de Osmanlı Devleti Çökerse Küçük Balkan Devletlerinin hal ve güçleriyle mütenasip bir hisse almalarının" kararlaştırılmış olduğu söylentisi yayıldı. Bu da Sırp, Bulgar ve Yunanlıları âzami gayretle, çalışmaya, Makedonya'da mümkün olduğu kadar geniş bir alanda nüfuz sahibi olduklarını göstermeye, yani aralarında askeri ve siyasi bir çatışmaya sevk etti.²²⁷ Alman sefiri Baron Marshall 14 Ocak 1899 tarihli telgrafında Makedonya'da bir ihtilal çıkması ihtimalinden bahsederken "Müdahaleyi istilzam etmek için lazım olan insaniyetperverane deliller eksik olmayacaktır. Zira başka yerlerde âsi teb'a ya karşı alınması kat'i bir mecburiyet addolunan tedbirlere Osmanlı İmparatorluğu'nda katliam adı verilerek behemahal Türklerin bu suretle lekelenmesi adet" olduğunu²²⁸ müdahaleye her zaman için bir bahanenin bulunacağını belirtti.

21 Ocak 1899'da Bulgar Komiteleri İstanbul'daki sefiirlere bir ihtar yolladılar. İstediklerinin reform değil, Girit'de olduğu gibi muhtariyet olduğunu aksi halde katliama sebep olabilecek patlamaların başlayacağını bildirdiler.²²⁹ Başlangıçta Rusya, dikkatini Uzakdoğu'dan Balkanlara çekmek isteyen İngiltere'nin bir oyunu karşısında bulunduğu kanısı ile bu bölgede bir patlama olmasını istemedi. Komitelerin hareketlerini desteklemeyeceğini belirtti. Ancak, gerek Bulgaristan'da gerekse komitelerde Rus

²²⁵ J. Ivanov, La question macedonienne, Paris 1920, s. 111'den aktaran, Tuğlacı, a.g.y., s. 98

²²⁶ Tuğlacı, a.g.y., s. 99.

²²⁷ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 115.

²²⁸ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 138 - 139.

²²⁹ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 140.

aleyhtarlarının işbaşına gelmesiyle (Şubat 1899'da) Rusya politikasını değiştirmek zorunda kaldı ve II. Abdülhamid'i vakit kaybetmeksizin Makedonya Hıristiyanlarını koruyacak önlemler almaya davet etti. Bu davet üzerine 3 Mart'ta II. Abdülhamid İskodra, Kosova, Selanik, Manastır ve Yanya Valilerine iradeler yazdı. Bu belgelerde, kanunların aynen uygulanmasını, halkın birbirine kin beslememesini istedi. Bunları kabul edemeyeceğini bildirdi.²³⁰

XIX. yüzyılın son aylarındaki durumu, Yarbay İbrahim Hamdi Bey, Padişaha gönderdiği layihada şöyle değerlendirir. "1899 ilkbaharına doğru Sofya-Makedonya Bulgar Komitesi tarafından yapılması istenen ayaklanmayı bir yıl savaş çıkması korkusuyla Avrupa Devletleri onaylamamışlardı. Fakat ileride Ruslarla-Avusturya'lıların bu işe müdahale etmeye mecbur olacakları şüphesizdi. Almanlarla, Fransızların Makedonya meselesine karşı takındıkları tavır Balkanlarda statüko'nun korunması yönünde olduğundan çekinmeye lüzum yoktur. İtalyanlar ise Avrupadaki siyasi muvazeneden faydalanmayı düşünmektedirler. Yenilgi acısını henüz unutmamış olan Yunanlılardan bu durum karşısında bir hareket beklenemez. Yalnız Yunanlılar, Makedonya'da bir karışıklık çıkarsa buradaki Rumları korumayı düşüneceklerdir."²³¹

Aynı yılın yazında (1899) bir yandan Bulgaristan ile Sırbistan arasında Makedonya'yı bölgelere ayırarak paylaşmak için görüşmeler yapılırken²³² öte yandan 1893 yılından beri faaliyette bulunan Makedonya İhtilal Komitesi, Makedonya'yı bütün Avrupanın uğraştığı korkunç bir karışıklık bölgesi haline getirmeye çalışıyordu.²³³

Sonuç olarak XIX. YY. Makedonya'sı Sırp, Bulgar, Yunan, Ulah gibi farklı unsurların birbirleriyle ve hep birlikte Osmanlı Devleti ile mücadele ettiği,²³⁴ Osmanlı Devleti'nin de Emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda ıslahatlar yaparak olayları

²³⁰ Bayur a.g.y., c. I / 1, s. 141.

²³¹ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 141.

²³² B.O.A., *Yıldız Tasnifi*, K. 14, E. 277, Z. 126, Karton no: 8, s. 4 - 5 ; İlgar, a.g.m., s. 32.

²³³ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 141.

²³⁴ B.O.A., *Yıldız Esas Evrakı*, Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek, 86 / 4, 361, 18.7.1309.

yatıştırmaya çalıştığı, köklü önlemler alamadığı, bunun da Makedonya'yı adeta patlamaya hazır bir bomba haline getirdiği görülmektedir.²³⁵

²³⁵ **B.O.A., Y. Kamil Paşa Ek, 86 / 3 , 285 , 22. 12. 1307.**

III. BÖLÜM

AVRUPALI DEVLETLERİN MAKEDONYA SORUNUNA MÜDAHALESİ VE ETNİK MÜCADELENİN HIZLANMASI

A - OSMANLI REFORM PLANLARI VE AVRUPA MÜDAHALESİ

1 - OSMANLI DEVLETİ'NİN REFORM GİRİŞİMLERİ

19. yüzyılın sonunda büyük bir ivme kazanan çetecilik hareketinin tek hedefi vardı: "Terör vasıtasıyla seslerini duyurup taraftar toplamak ve Avrupa Devletlerinin dikkatlerini çekip Osmanlı'nın pasif hale getirilmesini sağlamak..."²²⁷ Osmanlı'nın yetkilileri Bulgar ayrılıkçı hareketinin faaliyetlerini artırma nedeninin Avrupa'nın ilgisini kendi yanlarına çekmek²²⁸ ve yapılacak reformların Avrupa denetiminde yapılmasını sağlamak olduğunun farkındaydı.²²⁹ Bulgarların, Avrupa müdahalesini istemelerinin

²²⁷ B.O.A., *Yıldız Tasnif, Sadaret Hususi Evrakı, 441/21, 1320. 11.3* (31 Ocak 1903); Zekeriya Kurşun, "Makedonya'da Terörist - Misyoner İşbirliği," *Tarih ve Medeniyet*, S. 23, Ocak 1996, S.49.

²²⁸ B.O.A., *Y. Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3156, 1326.5.3.*

²²⁹ B.O.A., *Y. Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3121, 1325.7.30.*

temel nedeni ise Osmanlı Devletine duydukları güvensizlikti. Çünkü Osmanlı yöneticileri genelde olağanüstü durumlarda verilen reform sözlerini yerine getirmiyorlardı.

1900 yılı başlarında Avusturya ve İtalya, Balkanlara ilişkin 1897 görüşmesinin sonucuymuş gibi Yakındoğu'ya ilişkin siyasetlerini tesbit ederler. Bu zamanlamada İngiliz -Boer savaşının da etkisi vardır. Buna göre iki taraf :

- 1-Mümkün olduğu kadar statükoyu korumayı,
- 2-Bu olmazsa değişikliklerin muhtariyetler şeklinde olmasına çalışmayı,
- 3-Gerektikçe karşılıklı menfaatlerini korumayı taahhüt ederler.

Bu antlaşma, Mayıs 1897 antlaşmasından daha az kapsamlı olup, muhtariyetle Arnavutluk ve Makedonya'nın kastedilmekte olduğu açıktır.²³⁰

Gerek Avrupa Devletlerinin birbirleriyle olan anlaşmaları gerekse Makedonya'daki çete faaliyetlerinin giderek tırmanması ile 1901 yılı patlama öncesi sessizlik içinde geçmiştir. 1902'ye gelindiğinde ise, Bulgar Hükümetinin ve Makedonya Komitesinin faaliyetleriyle durum gerginleşmiştir. O sırada Rusya, Uzakdoğu (Japonya) ile uğraştığından, Balkanlarda status-quo dışında bir hareket istememektedir. Almanya ve Avusturya ise Rusya'nın bu uğraşısından memnun olduklarından, onun ilgisini Balkanlara yöneltecek bir harekete sıcak bakmamışlardır.²³¹

Balkanlardaki ve Avrupa Devletlerindeki siyasi havayı sürekli gözönünde bulunduran Osmanlı Devleti'nin, bölgedeki sorunları daha sert önlemlerle çözmeye yönelmesi durumun daha da kötüleşmesine yol açtı.²³²

²³⁰ Bayur, a.g.y. , c- I / 1, s. 150.

²³¹ Bayur. a.g.y., c- I / 1, s. 167.

²³² Said Paşa, a.g.y. , s. 171 ' den aktaran Tokay , a.g.y. , s. 41.

İlk büyük ayaklanma Eylül 1902'de Zelesnica'nın Kaza-ı Cuma-i Bâlâ köyünde başladı.²³³ Osmanlı Devleti aldığı önlemlerle bir ay gibi bir sürede isyanı bastırdı. Aynı zamanda büyük devletlerin bölgeye müdahalesini de engellemek için bir takım ıslahatları uygulamaya karar verdi.²³⁴ Oldukça radikal tedbirleri içeren ıslahat programı şöyle başlamaktaydı;²³⁵

"Vilayat-ı Selase'de umuru mülkiye ve adliyye ve inzibatiyenin temini, hüsn-ü idaresi zimmında tanzim olunan 18 maddeyi havi nizamname ba irade-i seniyye mevki icraya konmuş ve icraatı ıslahiyeyi temin maksadıyla Vilayet-i mezkureye bir müfettiş-i umumi tayin buyrulduğu gibi bunun muhtac-ı istizan muharebat cevaplarını tesri için Babîâlî'de bir de komisyon-u mahsus teşkil kılınmıştır." Bu irade sonrasında Genel Valiliğe geniş yetkilerle donatılmış olarak Hüseyin Hilmi Paşa tayin edilmiştir. Yeni vali 8 Aralık 1902'de Selanik'e ulaşarak görevine başlamıştır.²³⁶

Bir yandan Hüseyin Hilmi Paşa bölgesel sorunlar üzerine giderken diğer yandanda Osmanlı Hükümeti 12 Ramazan 1320 (12 Aralık 1902) tarihli "Rumeli Vilayetleri hakkında" bir talimatname hazırlamıştı. Bu talimatnamede özetle şu konular üzerinde duruluyordu:²³⁷

1 - Valinin nafia, ticaret, ziraat ve sanayinin gelişmesine çalışması, Nafia (Bayındırlık) Müdürlüklerinin kurulması (Madde 1)

2 - Yabancılarla temastan Vali sorumlu kalmak üzere "umuru ecnebiye" Müdürlükleri kurulması (Madde 2)

3 - Jandarma da hem Müslüman, hem Hıristiyan kullanılması (Madde 6)

4 - Komiserler dahil poliste de öyle olması (Madde 8)

5 - İcap ederse vali'nin orduyu da kullanabilmesi, (Mahalli Komutan böyle bir talep alınca askeri hazırlayacak ve Harbiye Nezaretinden izin isteyecektir.)

²³³ Şemsettin, a.g.y. , s. 28-29 ; Adanır, a.g.y. , s. 134 - 159 ; Bayur , a.g.y. , c - I / 1., s. 167.

²³⁴ Bayur, a.g.y. , c - I / 1 , s. 167.

²³⁵ B.O.A. , Y Kamil Paşa 86 - 32 / 3136.

²³⁶ Karal , a.g.y. , c - VIII , s. 142 ; Şemsettin , a.g.y. , s. 31; Adanır, a.g.m., s.156.

²³⁷ Bayur a.g.y., c.I / 1 , s.167-168.

6 - Nizamiye Mahkemeleri bulunmayan kasabalarda, bu mahkemelerin kurulması; üyelerinin de Adliye Nezaretince yarıyarıya Müslüman ve Hıristiyandan seçilmesi (Madde 10)

7 - 50 haneli her köyde okul bulundurulması (Madde 3)

8 - Maarif vergisinin 2 / 3 ' ünün Vilayet, 1 / 3 ' ünün de İstanbul'da yüksek okullar için sarfedilmesi (Madde 14)

9 - Vilayet varidatının % 5' inin nafia işlerinde kullanılması (Madde 15)

II. Abdülhamit, özellikle tüm İmparatorlukta mali sorunlar çözülmedikçe bölgenin sorunlarının çözülemeyeceği ve Hıristiyanlara sağlanan ayrıcalıkların bölgedeki Müslüman Arnavutlar üzerinde ters bir etki yaratacağı inancında idi. Bunun için ıslahatların tümünün uygulanmaya konulmasında biraz yavaş davranmıştı.²³⁸ Ancak göreve atanır atanmaz Hüseyin Hilmi Paşa ve onun denetimindeki ıslahat komisyonu büyük enerji sarfederk çalıştı. Yüzlerce suçlu tutuklandı ve özel bir yargıçlar kurulu tarafından yargılandı. Yapılan tüm girişimlerin Hüseyin Hilmi Paşa'nın kontrolünde olması için günlük çalışmalar doğrudan kendisine rapor edildi. Hüseyin Hilmi Paşa Bab-ıâli'yi de haberdar ettiği²³⁹ bu uygulamalardaki başarısıyla somut gelişmeler sağladı.²⁴⁰ Ancak Paşa'nın kişisel çabaları II. Abdülhamit ve hükümetce desteklenmediğinden büyük devletlere yine müdahale fırsatı yarattı.

2 - AVRUPA DEVLETLERİNİN REFORMLARA MÜDAHALESİ

Makedonya'ya Müslüman bir genel vali atanması, Hıristiyan bir vali bekleyen Bulgarları ve İngiltere gibi bazı devletleri pek memnun etmedi. Ancak Makedonya'nın böyle yarı özerk bir idareye kavuşması ve "Özerk Doğu Rumeli Vilayeti" nin akıbetini paylaşacağı yola girmekte olduğu izlenimi vermesini Bulgarlar emellerine uygun bir gelişme olarak kabul ediyorlardı. Fakat, Makedonya Bulgar Komiteleri Reformların,

²³⁸ B.O.A. , Y. Kamil Paşa , 86 / 32 , 3136.

²³⁹ B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 463/25, 1321.10. 5.

²⁴⁰ Tokay , a.g.y. , s. 43.

Osmanlı Devleti eliyle değil, doğrudan Avrupa Devletlerinin kontrolünde yapılmasını istediklerinden reform programını reddettiler.²⁴¹ Bunun üzerine Aralık 1902'de Rusya Dışişleri Bakanı Graf Lamsdorf ile Avusturya Dışişleri Bakanı Goluchowski'nin Makedonya için bir ıslahat programı yapmak üzere ortaya çıkmaları, bölgede reform şansını artırdı. Bu iki ülke temsilcisinin çalışmaları sonucunda 21 Şubat 1903'de "Viyana Tasarısı" ortaya çıktı.²⁴² Genel olarak yedi başlık altında toplayabileceğimiz bu tasarının birinci kısmı böyle bir programın gerekçesini; ikinci kısım, bölgede Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin devamında devletlerin hemfikir olmalarını; üçüncü kısım, Osmanlı yönetimince 3 yıllığına seçilen Genel Müfettişin (Inspector - General) görev ve yetkilerini; dördüncü kısım, Jandarma, Polis ve Korucuların (Kır Bekçileri) yeniden düzenlenmesini; beşinci kısım Arnavut Kıtallerinin önlenmesi isteğini; altıncı kısım bölgede düzenin sağlanabilmesi için "Genel Af" ilan edilmesini; yedinci kısımda yerel idarelerin mali sorunlarının aşılmasındaki tedbirleri içermektedir. Bu tasarı daha sonra Berlin Antlaşmasını imzalayan diğer Devletlerin Parlamentolarına sunulup onların da onaylarının alınması sağlandı. Tasarının İngiltere Parlamentosuna sunulan şekli şöyleydi:²⁴³

"Avusturya - Macaristan ve Rus Hükümetleri, çoktandır Selanik, Kosova, Manastır Vilayetlerinde süregelen karmaşıklığa bir son verme isteğinde olup bu isteğin ancak zikredilen vilayetlerdeki nüfusun yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik reformlarla gerçekleştirilebileceğine kanaat getirmişlerdir.

Yakın zaman önce Babiâli ile İstanbul'daki büyük elçiler arasında sürdürülen yazışmalardan anlaşılacağı üzere Osmanlı Hükümeti de bölgedeki mevcut suistimallere bir son verilmesi ve kanunların daha dikkatli uygulanmasının temini için, yeni çözümler bulunmasının gerekliliğini kabul ve takdir etmektedir.

²⁴¹ Tokay , a.g.y. , s. 43-44.

²⁴² Tokay, a.g.y. , s. 44.

²⁴³ **B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maaruzat Evrakı, 444 / 105 , 1320 . 12 . 29** (Belge İngilizce ve Almancadır); B.O.A. , Y. Kamil Paşa , 86 - 32 / 3136.

Avusturya-Macaristan ve Rus Hükümetleri, bu iyi niyet ve olumlu yaklaşımları takdir etmekle birlikte, zikredilen vilayetlerde barışın ve huzurun sağlanabilmesi için, sonradan (Osmanlı Hükümeti tarafından) alınacak önlemlerin tam bir bütünlük arzemesinin fevkalade önemli olduğu düşüncesindedirler. Bu düşünceden hareketle Avusturya-Macaristan ve Rus Hükümetleri, Osmanlı Hükümetine uygulamaya koyması için bir dizi önlem teklifinin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır. Önerilecek bu önlemler kısaca şu şekilde ifade edilebilir :

[*Genel Müfettiş'e verilen görevin başarılı bir şekilde yerine getirilebilmesi için, söz konusu Müfettiş, önceden tesbit edilmek üzere görevinde belirli bir süre (yıl cinsinden) kalmalı; bu süre içerisinde kendilerine danışılmadan, görevinden alınmamalıdır. Genel Müfettiş kamu huzur ve sükunetinin sağlanması gerekli kılsa Merkezi Hükümete (Babiâli) başvurmadan, bölgede asker kullanma yetkisine sahip olmalıdır. Aynı şekilde Valiler de Genel Müfettiş'in direktiflerine itaat etmelidir.*

Polis ve Jandarma güçlerinin yeniden örgütlenmesi için Osmanlı Hükümeti, yabancı uzmanların yardımına başvurmalı,²⁴⁴ Jandarma güçleri buldukları bölgelerin nüfus ve dini kimlikleri ile orantılı olarak Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşturmalı, nüfusun çoğunluğu Hıristiyan olan bölgelerdeki "Kır Bekçileri" Hıristiyanlardan oluşturmalıdır.²⁴⁵

Arnavudların hıristiyan nüfusa karşı giriştikleri şiddet ve katı eylemleri göz önüne getirildiğinde ve çoğu kez de işledikleri suçun cezasını çekmedikleri

²⁴⁴ 1905 yılında bu düşünceye uygun olarak 23 İngiliz, İtalyan, Rus zabitanı Osmanlı hizmetine alınmıştır. Bkz., *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, (T.F.R.1.AS.), 20 . 1911 , 1322. 11. 26.*

²⁴⁵ Bu reform önerisi doğrultusunda daha sonraki senelerde Hıristiyan ahaliden asker ve polis mesleğine çok sayıda insan alındı . Bkz. *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Manastır Evrakı (TFR.1. MN) 5-483. 1320. 12. 15 ; B.O.A., TFR. 1. AS., 12. 1180, 1321. 9. 29;* Ayrıca bir ilginç noktada Kır Bekçilerinin silah taşımamasıydı. Bu nedenle bunlar kırsal kesimde Hıristiyan köylerine yönelik yağmayı önleyemediğinden halk tek çözümü kendilerinin silahlanması olarak görmekteydi.

düşünüldüğünde, Osmanlı Hükümeti'nin bu duruma bir son vermek için uygun adımları atması gereklidir.

Adı geçen üç vilayetteki sayısız tevkif olaylarının en son gelişmelerle birlikte, bölgede infiale sebep olduğu dikkate alındığında, Osmanlı İmparatorluğu, işlerin normale dönmesine hız vermek amacıyla; siyasi suçlardan hüküm giyen veya suçlu bulunanlara, ülkeyi terkedenlere v.s. istisnasız genel af ilân edilmelidir.

Yerel idarenin düzenli olarak işlemesini emniyet altına almak amacıyla her vilayet için bir gelir-gider bütçesi şekillendirilmeli ve Osmanlı Bankası tarafından kontrol edilmelidir. Eyalet gelirleri sivil ve askeri sınıfın maaşlarını da içermek üzere öncelikle yerel idarenin harcamalarında kullanılacak öşür toplama tarzı değiştirilmeli ve mültezime verme sistemi toptan kaldırılmalıdır.]

Geniş bir özetini verdiğimiz Viyana Tasarısını Osmanlı Devleti (23 Şubat 1903'te) kabul ve ilân etti.²⁴⁶ Osmanlı Devleti, egemenlik haklarına müdahalede bulunacak bir tasarı beklerken, bölgede Osmanlı egemenliğini tanıyan ve tüm yetkiyi müfettişe bırakan bu tasarımı bu yönüyle kötünün iyisi olması açısından koşulsuz kabul etti. Çünkü programda Avrupa'nın kontrolü çok azdı.²⁴⁷ Fakat Osmanlı Devleti tedbiri yine elden bırakmamakta ve tasarımı bir Avusturya - Rusya ortak projesi olarak değil, Rusya'nın uzun vadeli emperyalist amaçlarının bir parçası olarak değerlendirmekteydi. Nitekim Rusya, büyük devletler nezdinde girişimlerde bulunarak bölgedeki huzursuzluğu gidermeye çalıştığı izlenimi verirken, diğer yandan Makedonya komitelerinin faaliyetlerini artırmaları doğrultusunda Bulgaristan'ı teşvik ve tazyik etmekteydi.²⁴⁸ Durumun bu boyuta ulaşması amaçlarına tam ulaşmamış çeteleri yüreklendirip daha geniş çaplı ayaklanmalara sürüklerken, gözü bölge üzerinde olan

²⁴⁶ Adanır, a.g.y., s.159.

²⁴⁷ Avrupa kontrolü polis ve jandarma güçlerinin yeniden düzenlenmesi konusunda yardımcı olmakla sınırlıydı.

²⁴⁸ **B.O.A. , Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.Hus.), 426 / 14, 2 Zilhicce 319.**

büyük devletleri daha geniş çaplı reform önerileri üzerinde düşündürmeye yöneltti. Tasarıya ilk tepki Bulgarlardan geldi.

Bulgar yetkililer bölgeye idari muhtariyet vermesi için, Osmanlı Devleti'nin zorlanmasını isteyen bir muhtırayı, büyük devletlerin elçiliklerine ve hariciye nazırlıklarına gönderdiler.²⁴⁹ Makedonya'da en çok sözü geçer Bulgar örgütü olan Eksarh, reformların gözboyayıcı olduğunu öne sürdü ve Osmanlı teb'asından Hıristiyan bir Vali atanmasını, valilerin padişahdan bağımsız yetkilerle donatılmasını istedi.²⁵⁰

Viyana tasarısı, tasarının gerçek sahipleri olan Avusturya ve Rusya'yı tatmin etmemişti. Özellikle polis ve jandarma gücünün, bölgenin nüfus ve dini kimlikleri ile orantılı olması istenirken, müslümanlar dışındakilerin çete faaliyetlerini bırakmamaları dolayısıyla eski sistem devam etmekteydi. Bu durum Avrupa kontrolünü en aza indirmektedir.

Osmanlı Devleti ise bu tasarımı başlangıçta koşulsuz kabul etmesine rağmen, tasarıyla yerel idareler, gelir-gider bütçeleri, vergi toplama gibi sosyal ve ekonomik konularda; Arnavutlara yönelik suçlamalar, genel af ilanı, kamu huzur-sükunu ve Rusya'nın emperyalist amaçları gibi siyasal konularda egemenlik haklarına doğrudan müdahaleyi farkedince memnuniyetsizliğini uygulamayı yavaşlatarak gösterdi. İşte bu iki tarafın memnuniyetsizliğine bölge halkında huzursuzluğu eklenince Makedonya gelecekteki patlamaların ilk işaretlerini vermeye başladı.²⁵¹

B - İLLİNDEN AYAKLANMASI VE REFORMLARIN KAPSAMININ GENİŞLETİLMESİ

Makedonya'da durumun iyice gerginleşmesi, bölgedeki örgütlü ve silahlı çeteleri harekete geçirdi. Sırp ve Bulgar Komitacıları dağlık bölgelere çekilerek eyleme

²⁴⁹ *B.O.A. , Yıldız Tasnifi , Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 433 / 51 , 4 Ağustos 318.*

²⁵⁰ Tokay , a.g.y. , s. 45.

²⁵¹ H.N.Brailford, *Macedonia (Its Races end Their Future)*, London: Methuen & CO. 1906, s.304 (Yazara göre Hilmi Paşa'nın yaptıkları Reformdan ziyade istibdata benziyormuş.)

başladılar. Manastır'da Peristeri dağında komiteciler bir "Kurmaya Heyeti" oluşturarak sistemli bir şekilde anarşi yaratmaya başladılar. Bu heyet 25 Temmuz 1903'te Şark demiryollarına gönderdiği bir bildiriye Makedonya Hıristiyanlarının kurtuluş mücadelelerinin başladığını o nedenle tren seferlerinin durdurulmasını istedi. Makedonya komitesi yeni teşkilatının adı olan "Merkezi Hükümet"te bir beyanname ile Makedonya'nın Hıristiyan halkını genel bir ihtilal hareketine katılmaya teşvik etti. Bunların etkisiyle 1903'ün yaz aylarında Makedonya'da yeni ve daha kanlı bir ihtilal devri açıldı.²⁵²

İhtilal için seçilen gün artık bellidir: Kutsal İlya günü olan 2/3 Ağustos 1903 gecesi.²⁵³ O gün, tarlalardan mahsulde kaldırılmış olacaktır.

İhtilal için Manastır ve Ohri bölgeleri seçildi. İhtilal 2/3 Ağustos 1903 gece yarısı Makedonya'nın bu bölgesindeki bütün dağlarda tepelerde ateşlerin yakılmasıyla başladı. Böylece Makedonya'nın altındaki barut fıçısı ateşe verilmiş oldu. İhtilal birden 10.000.km² lik bir alana yayıldı. Köyler yakıldı, tarlalar harmanlar ateşe verildi. Karakollar, istasyonlar basıldı. Hatta toptan öldürmeler oldu, kan su gibi aktı. Ayaklanmaya 30.000. kadar silahlı komiteci ve köylü katıldı.²⁵⁴ Hedefleri Manastır (Bitola) vilayetini tüm Osmanlı varlığından arındırmak ve sonra da etkilerini Makedonya'ya yaymaktı. Başlangıçta ayaklananlar başarı kazandı Makedonya'nın özerkliğinden yana olanların dayanağı olan "Kruseva (Kruçevo = Kiçevo) Cumhuriyeti"ni ilan ettiler.²⁵⁵

İsyanın bu dereceye varması üzerine seri ve yerinde tedbirler alan hükümet "... derhal nahiyenin istirdadı için mezkur kasaba üzerine müteadid tarafından taburlar sevkine ibtidar eyledi. Zaten kuvve-î mevcudenin kısmî azamî, Kosova ovasında olduğundan en evvel Bahtiyar Paşa kumandasında olarak 7. nizamiye taburu demiryoluyla Köprülü'ye-Pirlepe-Manastır'a hareket ettirilmesi için irade-î seniyye

²⁵² Karal, a.g.y., c.VIII, s. 158-159.

²⁵³ Adanır, a.g.y., s.181.

²⁵⁴ Adanır, a.g.y., s.181.

²⁵⁵ Castellan, a.g.y., s. 371; Tunaya, a.g.y., c.II., s.513; Adanır, a.g.m., s. 52.

şerefsadır buyruldu.”²⁵⁶ Küçük bir seferberlik oldu. İsyan ancak üç ay süren geceli gündüzlü çatışmalar, boğuşmalar içinde bastırılabilirdi.²⁵⁷ Ölü sayısı 2.000’e ulaşırken, 16.000.²⁵⁸ kişi de evsiz kaldı.²⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin isyana aynı sertlikte karşılık vermesi²⁶⁰ Avrupa kamuoyunun dikkatini çekti. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Avusturya ve Rusya “Viyana Tasarısı” nı Osmanlı Devleti'nin yetkilerini kısıtlayacak ve bölge üzerinde kendi kontrollerini artıracak şekilde yeniden düzenlediler. “Mürzsteg Tasarısı” diye anılan yeni reform paketi 2 Ekim 1903’de tamamlandı. Altı ay gecikmeyle 1904 Nisanında uygulamaya konulan²⁶¹ bu tasarının içeriği şöyledir;

“Rusya ve Avusturya Devletleri ‘nin Babıâliye iata eyledikleri nota muhteviyatı olup bervech-î ati dokuz maddedir.”²⁶²

1- Islahatın tamami-î icrası ve ahali-î Hıristiyanıye ihtiyacı hakkında Müfettiş-î Umumi'nin nazar-ı dikkatini celb etmek, memurin-î mahalliyyenin ihtilasatını ve süferanın ihtarat ve tavsiyeleri müşarün-ileyhe arz tebliğ itmek ve

cereyan-ı muamele ve icraat ve ahval-ı mahalliyyeyi devletlerine iş'ar itmek ve daimi surette nezdinde bulunmak üzere Müfettiş-ı Umumi'nin refakatine sivil Rus ve Avusturya memurin-ı mahsuselerinin terfik ettirilmesi ve mumailiyhmanın ledel-hace mülhakatı ve memurin-ı Osmaniyyenin muamelatını devr-ü teftiş etdirmek vel-hasıl vasıta-ı icraiyyeleri bulunmak üzere maiyyetlerinde muktezi katib ve tercümanlar

²⁵⁶ Şemseddin , a.g.y. , s.43.

²⁵⁷ Aydemir , a.g.y. , c.I , s. 439.

²⁵⁸ Ali Naci Karacan yıllar sonra aynı konuda bir araştırma yaparken Makedonya komite teşkilatının kendisine verdiği bilgiye göre “ üç ayda hükümetle çeteler arasında 240 çatışma yapıldı.İsyanı yöneten komitecilerden 4694 kişi mahvoldu 5122 kadının ırzına geçildi.70.385 kişi evsiz barksız , yersiz yurtsuz kaldı.” A.Karacan, *Ya hürriyet Ya ölüm* 'den aktaran Aydemir , a.g.y. , c.I , s.440.

²⁵⁹ Tokay , a.g.y. , s.47; Bu ayaklanma sonunda yakınlarını, evlerini, hayvanlarını vs. kaybedenlerin ayrıntılı listesi için bkz. *B.O.A., TFR 1 UM. 5/466, 5 Mayıs 1325* .

²⁶⁰ Şemseddin , a.g.y. , s.44 - 45.

²⁶¹ Brailsford , a.g.y. , s.305.

²⁶² Şemseddin , a.g.y. , s.52 - 55 ; Tekeli - İlkin , a.g.y. , s.371 ; Bayur , a.g.y. , c.I / 1 , s.173.

istihdam edebilmeleri Rusya ve Avusturya Ajan Sivillerinin maksad-ı tayinleri icraat-ı ıslahata nezaret ve istirahat-ı ahaliyi temin olduğundan tarih-i tayinlerinden muteber olmak üzere vazifelerinin iki sene müddetle tecdidi muhavvel-i uhdeleri olan vezaifi hüsn-ı ifa eyleyebilmeleri me'murin-ı mahsussa-ı mezkure tezhilat-ı mümkünenin iraesî emrinde me'murin-i hükümete tebligat-ı lazıme icrası

2- Jandarma ve Polis tenkîsâtının asayiş-i mahalliyyeyi kafîl en birinci madde olduğu ve şimdiye kadar hüsüs-ı mezkure nezaret eylemek üzere ta'yin olunan İsveç zabitanının gerek lisan-ı Türkiye ve gerekse ahval-ı mahalliyyeye adem-ı vukûfları hasebiyle bir semere-i nafi'a iktitaf edilemediğinden üç vilayet jandarma tensikâtının hizmet-i devlet-i aliyyede bulunacak ecnebi ceneraline tevdic-i ve müşarün-ileyh Avrupa düvel-i mu'azzaması zabitanının terfikiyle mu'allim ve müfettiş ve tensikat veza'ifinin icra edebilecek olan zabitan-ı müma-i leyhimünün üç vilayete taksim ve tefriki ve bu suretle hareket-ı asakir-i şahaneninde suhuletle nazar-ı teftişden geçirilebilmelerinin taht-ı te'mine alınması ve eğer icab ederse daha Avrupa zabıt ve küçük zabitanının kendilerine terfîk edilebilmesi.

3- Asayiş tamamiyle tekarrür ettikten sonra her mahalde hangi unsurun ekseriyyet teşkil eylediğini bilmek için yeniden tetkikat icrasıyla teşkil eyledikleri deva'in-ı mahalliyyenin tahdit ve ta'yin ;

4- İdare-i mülkiyye ve adliyyenin müctemi'an tensiki ve idarat-ı ma'rûzaya yerli Hıristiyanlarında ta'yin edilmeleri ;

5- İgtişaşat esnasında politika ve sa'ir cinayetle ittiham olunmuş olanların tahkik-ı kabahat-ü cürümleri zımında başlıca merakız vilayetde adedce müsavi olmak üzere Hıristiyan ve Müslümanlardan mürekkeb muhtelit bir komisyonun teşkili ve bu komisyonlarda Rusya ve Avusturya Konsoloslarının da bulunmaları.

6- Bulgaristan'a veya memalik-i sa'ireye hicret eden Hristiyan ailelerinin vatan-ı sabıklarına isalleri mesken ve mülklerini ga'ib etmiş ahali-i Hristiyaniiyyenin te'min-i zarar-ı ziyanlarına iğtişaş esnasında Osmanlılar tarafından tahrib olunan kilise, mekatip hane ve sa'irenin masarif-i inşa'iyye ve ta'miriyyesine medar olacak meblağın tahsis ve mu'teberan-ı ahali-i Hristiyaniiyyeden mürekkeb olacak komisyonlar ma'rifetiyle mebalig-i mahsüsanın bir tarz-ı adalette felaket-didelere tevzi'i ve fakat suret-i sarfın Rusya ve Avusturya konsoloslarının taht-ı nezaretinde icrası

7- Kurâsı asakir ve başıbozuklar tarafından ihrak olunan ahali-i Hristiyaniiyyenin bir sene müddetle her sınıf resm-i devletten tekalif-i emriyyeden mu'af tutulması

8- Devlet-i Aliyyenin (1) 320 senesi gerek şehir-i Şubatında gerekse bu defa iş bu notada talep olunan ıslahatı vakt zayi etmeyerek icrası

9- En ziyade mezalim Arnavud ilave taburları tarafından icra olunduğundan dolayı diğerlerine tercihan evvel emirde ilave taburlarının terhisi ve başıbozukların müdahalesine katiyyen meydan verilmemesi

Babîâli bu pogramı başlangıçta kabul etmek istemez, zira bununla Makedonya'da hakimiyeti elden gidecekti. 15 Kasım 1903'te Abdülhamit Alman Büyükelçisine der ki: "Benim için Avusturya-Rusya teklifini prensip itibarıyla kabul etmek olanaksızdır. Zira gayri kabili kabul olan yabancıların idare ve orduya (Jandarmayı kastediyoruz) iştiraklerini tazammun (temin) ediyor. Halife olarak yabancıların iç işlere müdahalesini kabul edemem. Padişah ve Osmanlı olarak seleflerimin Türk kanıyla zaptettikleri yerleri bırakamam. Bu prensip benim için hayat memmat meselesidir" Görüldüğü II. Abdülhamit, yabancıların idare ve özellikle de orduda görev almalarını devletin içişlerine müdahale olarak nitelendirerek Mürzteg Tasarısını

kesin olarak reddetmekteydi. Ancak devletlerin baskısının artması üzerine 25 Kasım'da prensip itibarıyla muvafakat cevabı verir ve tatbikate geçmek üzere devletin istiklaline, hükümdarlık haklarına şeref ve itibarına statükoya dokunmayan noktaların kabulü için müzarekeye girişmeyi taahhüd eder.

Babiâli büyük devletlerin önerilerini prensipte kabul ettiğini bildirmesine rağmen var olan kuşkularını da korumaktaydı. Nitekim İzmir'den Kanun-ı evvel sene 1320 (1904) de yazılan bir arızada 1904 de Makedonya ıslahatı için Avusturya ve Rusya tarafından Mürzsteg'de hazırlanmış ve Osmanlı Hükümetine verilmiş olunan proje tenkid olunduktan sonra; "*Haksızlığı setr için matbuat vasıtasıyla Devlet-i Aliyyeyi Avrupa efkar-ı umumi yerine bir hükümet-i zalime suretinde gösterir. Bizde ise matbuat serbest olmadığından Avrupa halkının i'tikadı tashih edilemediği cihetle sukutumuz ikrar yerine geçerek devletlerin Makedonya ahalisinin güya Devlet-i Aliyye'nin mezaliminden istihlase ma'tuf olan mesa'isi insaniyete hizmet makamında add olunur. Babiâlinin de buraca müdafa'a zimmında süferaya irad ideceği birkaç söz beynehümada kalup Avrupa efkar-ı umumiyesini tashihe medar olamıyor*"²⁶³ denilerek bu kuşkuların ve Babiâlinin kendisini savunamamasının altı çiziliyordu.²⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin yanında, tasarıyı getiren Avusturya ve Rusya Devletleri de Mürzsteg Tasarısı ile umdukları sonuca ulaşmadı. Nitekim tasarıyla Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanına atanan Rus ve Avusturya'lı sivil ajanlar Makedonya'daki Osmanlı otoritesini sınırlamada başarılı olamadı. Çünkü uzun bir zaman diliminde yerleşen Osmanlı egemenliğinin büyük devletlerin dayatmaları sonucunda oluşan, bir reformlar dizisi ile sınırlanması olanaklı değildi. Ancak sivil ajanların tek yararları bölgedeki durum hakkında hükümetlerine daha ayrıntı rapor göndermeleriydi.²⁶⁵

²⁶³ B.O.A., *Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3145 (tarihsiz)*.

²⁶⁴ Resneli Niyazi, *Balkanlarda Bir Gerillacı Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları*, İstanbul: 1975 s.74-75.

²⁶⁵ Bayur, a.g.y., c. I / 1, s. 174.

1 -EKONOMİK ÖNLEMLER

1903-1905 yıllarında büyük devletler Rusya ve Avusturya-Macaristan'ı reformlarla ilgili çalışmalarda serbest bıraktılar ve reformların uygulanmasında bir engel çıkarmamaya çalıştılar. Ancak bu dönemde uluslararası düzeyde ortaya çıkan iki önemli gelişme, büyük devletlerin Makedonya politikasında bir değişimin başlamasına öncü oldu.²⁶⁶ Bu gelişmelerden birincisi, Balkanlarda Rus etkinliğini azaltan ve Avusturya'yı üstün duruma getiren Rus yenilgisiyle sonuçlanan 1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon savaşıdır.²⁶⁷ İkinci gelişme ise 1904 yılında gerçekleşen İngiliz-Fransız Antantı'dır.²⁶⁸ Önemli olmamakla birlikte bir başka gelişme ise kısa süreli sonuçlarına rağmen 8/9 Nisan 1904'de Türk-Bulgar Antlaşmasının imzalanmasıdır.²⁶⁹

Rusya'nın içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmak ve Güneydoğu Avrupa'da önemli bir rol oynamak arzusunda olan İngiltere, Makedonya'ya yönelik reformların başlangıcından beri Mürzteg Tasarısını içten desteklemişti. Şimdi de Fransa'nın yardımı ile Avusturya ve Rusya Hükümetine baskı yaparak, kendi önerilerini empoze edebilecekti. Ayrıca İngiliz diplomatik çevrelerinde İngiliz-Fransız Antantı, Rusya ve İngiltere arasında yakınlaşmaya doğru atılmış bir adım olarak değerlendirilmekteydi.²⁷⁰

Osmanlı yetkilileri ise Antant'ın Kuzey Afrika'daki politik gelişmelere getirebileceği sonuçlardan endişeleniyor, ancak antlaşmanın Balkanlardaki etkisini gözardı ediyordu.

²⁶⁶ Tokay, a.g.y., s.75.

²⁶⁷ Adanır, a.g.y., s.210-216.

²⁶⁸ Tokay, a.g.y., s.75.

²⁶⁹ Bu antlaşmanın tarihi Tokay'ın yapıtında 8 Nisan, Adanır'ın yapıtında 9 Nisan olarak belirtilmiştir. bkz. Tokay, a.g.y., s.50; Adanır, a.g.y., s.215.

²⁷⁰ Tokay, a.g.y., s.75.

Makedonya vilayetlerinde bulunan Avrupalı yetkililerin Mürzteg tasarısına yaklaşımları ve düşünceleri farklıydı. Ancak bir çoğu mevcut Osmanlı yönetimiyle buradaki sorunların çözüleceğini inanmamaktaydı.

Mürzteg Tasarısının hazırlandığı sırada Makedonya'da uluslararası bir mali denetim mekanizmasının dayatılması planlanarak Bâb-ı Aliye sunuldu.²⁷¹ Avrupalı Devletler arasında bir birliktelik olmadığını gören Osmanlı Devleti bu teklifi reddetti. 1905 yılına gelinceye kadar mali konularda vergi toplanmasında mültezim kullanılmadan tahsilat yapılması dışında herhangi bir adım da atılmadı. Bunun üzerine büyük devletler 26 Ekim 1905'te devletlerarası mali bir komisyon'un oluşturulmasında anlaşılabilir. Osmanlı Hükümeti buna da muhalefet edince, Almanya dışındaki beş büyük devlet (İtalya, Rusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere) Osmanlı Devletine baskı yapmaya karar verdi. Bu devletlerin Akdeniz filoları 2 Aralık 1905'de Midilli Adasını işgal edip gümrük, posta ve telgraf merkezlerine el koydu. Bunun üzerine II. Abdülhamit Mali Komisyon ve Mali Kontrolü kabul etti.²⁷²

1905 yılının sonunda Mali Komisyon'un kurulması, Mürzteg tasarısında çok belirgin değişikliklere yol açtı. Uluslararası düzeyde Rusya ve Avusturya'nın Makedonya reformlarındaki üstünlükleri azalmış ve tasarı az çok tüm büyük devletlerin ortak bir faaliyeti şeklini almıştı. Aynı zamanda Osmanlı Hükümeti, yabancı devletlerin Makedonya'yı bırakmaya niyetleri olmadığını, aksine bölgedeki faaliyetlerini arttırmaya çalıştıklarına inanmıştı. Yerel açıdan bakıldığında Hilmi Paşa'nın Mali Komisyon'un başkanı olarak bölgedeki gücü artmıştı, ancak komisyondaki yabancı delegelere idarî yetki ve sorumluluk verilmişti.²⁷³ Bu durum bölge üzerinde Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin ancak büyük devletlerin izin verdiği oranda olacağını işaretlerini taşımaktaydı.

²⁷¹ Brailsford, a.g.y., s.306.

²⁷² BOA., Y. Kamil Paşa, 86/26, 2580, 26.9.1321; Karal, a.g.y., c.VIII, s.161.

²⁷³ Tokay, a.g.y., s.77.

2-ASKERİ ÖNLEMLER

Mürzteg Tasarısının ikinci maddesinde "Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bir Avrupalı general Jandarmanın tensikatından sorumlu olacak, Avrupa devletlerinin askeri delegeleri bu generalin emrine verilecektir" denilmekteydi. Tasarıyla ilgili olarak sadece Jandarma güçleri konusunda somut adımlar atıldı. Ancak burada da asıl başarı, henüz sonuç alınması değil; önerilen prensiblerin kabul görmesiydi. Bu prensipler: Jandarma güçleri uluslararası gücün çekirdeğini oluşturmalı, Avusturya ve Rusya'nın bir ayrıcalığı olmamalıydı. Tasarıya göre askeri gücün başında emirlerini Osmanlı yönetiminden alan bir İtalyan General bulunacaktı. O' nun emrinde de iştirakçi devletleri temsil eden 5 yüksek rütbeli subay görev yapacaktı. Bu subaylar emirlerini Osmanlı yönetiminden almayacak ve Osmanlı üniforması giymeyeceklerdi. Her birinin sorumlu olduğu bölgeler ve yetki alanları vardı. İşte bu yetki alanları problem yarattı. Sanki yetki alanları, ıslahat yapılacak yer değil; paylaşılacak topraklar olarak görülmeye başlandı. Rusya; Avusturya'nın da almak için hevesli olduğu Selanik tarafını elde etti. İtalya'ya; Arnavut toprakları dahil edilmeyecek şekilde Manastır verildi. Avusturya; "Eski Serviya" hariç tutulmak kaydıyla Üsküp'e yerleşti. Fransız'lar; Bulgaristan sınırlarına yakın olan Serez Sancağından sorumlu oldu. İngilizlere de nüfusunun çoğu Müslüman olan ve fazla siyasi önemi olmayan Drama bölgesi verildi.²⁷⁴ Bütün bu gelişmelere ek olarak Ekim 1907'de Yabancı Askerî Delegeler Komisyonu, Jandarma Tensikatu Başkomutanı General Degiorgis başkanlığında İstanbul'da toplandı.

Görüşmeler başladığında; "Başında 6 Avrupalı yüksek rütbeli subayın bulunduğu ve daha alt düzeyde diğer Avrupalı subaylarla desteklenen gerçek bir uluslararası Jandarma gücü oluşturmak" fikri ortaya atıldı. Bu şekilde, şehir ve kasabalardaki ve büyük köylerdeki diğer Avrupalı subaylarında yardımı ile iç güvenlik sağlanacaktı. Osmanlı yönetimine bağlı yerli unsurlar da kısa zamanda disipline olacaktı. Böylece kırsal alandaki halk da Avrupa'nın payına düşeni yaptığını görecekti ve iç kargaşa sona

²⁷⁴ Brailsford , a.g.y., s. 307.

erecekti. Ancak plan Türkler tarafından tepki ile karşılandı. Avusturya ve Rusya' da plan için fazla ısrar etmedi. Türklerin, başında Hıristiyanların (Avrupalıların) bulunduğu bu Jandarma gücünü kabul etmeyeceği görüşünü benimseyen İngilizler de geri adım atınca plan suya düştü.²⁷⁵

Çok uluslu Jandarma gücü planı suya düşünce Avrupalı iştirakçi devletler, Jandarma gücünde denetleyici ve gözetleyici olarak görev alacak Avrupalı subaylarını sayısını artırma yoluna gitti. Bunların sayısı 25'den 48'e çıkarıldı. Bunların amacı Türk Jandarma kuvvetlerine çeki düzen vermek ve eğitmektir. Ancak emirler tamamen Osmanlı yönetiminden gelecekti. Etkinlikleri oldukça az olan bu subaylar, yapılan haksızlık ve yanlışlıkları rapor etseler bile, dikkate alınıp alınmaması Osmanlı yetkililerinin elindeydi. Bu görevlilere, halk tarafından sürekli şikayet dilekçeleri gelmeye başlayınca Hilmi Paşa yayınladığı bir genelge ile bu uygulamayı da önlemeye çalıştı.²⁷⁶

Tüm bu müdahalelere rağmen Makedonya'da durum düzelmedi. Din ve ırk farklılıkları arasında var olan ayrılıklar giderek artmaya devam etti. Mali kontrol yüzünden de büyük devletler arasındaki anlaşmazlığın had safhaya ulaşması²⁷⁷ Makedonya'daki durumu içinden çıkılmaz hale getirdi. Bu durum bölgede mücadele yürüttüklerini zanneden örgütleri ön plana çıkardı.

C - MAKEDONYA'DA ETNİK MÜCADELE

1 - KOMİTELERİN VE ÇETELERİN OLUŞMASI

Balkan türü ihtilalciliğin daha doğrusu Balkanlaşmanın simgesi komiteler ve çetelerdi. Özellikle Makedonyalılar ve Bulgarlar bu tür savaşılarda uzmanlık

²⁷⁵ Brailsford , a.g.y. , s. 308.

²⁷⁶ Brailsford , a.g.y. , s. 308.

²⁷⁷ Karal , a.g.y. , c. VIII , s. 161.

kazanmışlar, aynı zamanda komite ve çeteleri normal siyasal hayatın yapısal unsurları durumuna getirmişlerdi. Siyasal-yasal kurumları (dernekler, partiler gibi), kanun dışı komiteleri ve çeteleri demokratik bir çoğulculuk içinde “müesseseleştirmişlerdi.”

Komite ve çete sözcükleri genellikle eşanlı kullanılmasına karşın, tarihsel gelişme içinde aralarında fark vardı. İkisi de eylemci olmakla birlikte komite (Komita); planlayıcı beyin görevine sahip yüksek düzeyde kurmay ve karar organıdır. Çete'ye gelince; uygulayıcı niteliği ağır basar. Her an harekete hazır terörcü, militan vurucu bir kuvvettir. Genel olarak 10 - 15 kişiyi geçmeyen kadrosuyla ayrı ayrı ve sınırlı hareketler (suikast, bombalama, sabotaj, adam kaçırma) yapmakla görevlidir. En önemli özellikleri ise ülkenin en uzak yalnız köşelerine kadar uzandıkları ve halkla temas kurdukları için "İhtilal Eğiticisi" olmalarıydı. Halkı isyana hazırlayan aktif güçler bunlardı.²⁷⁸

Balkan ulusculuğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliğinin daha ilk zamanlarında “etnik” direnişle Bab-îlî'nin gündemine girdi. Bu direnişe ulusçuluk demekten çok “Patriyatizm”²⁷⁹ demek daha doğru olur. Sorun, Balkan uluslarının bağımsız devlet ve hatta bağımsız kilise ve dile sahip olma isteklerinden kaynaklanmaktaydı.²⁸⁰

XVIII. yy'ın başlarından itibaren bölgedeki en dikkat çekici olaylar; yeniçeri isyanları ve vergi adaletsizliğine karşı, Hıristiyan ahali tarafından başlatılan “Yerel

Mukavemet” hareketleriydi. Bu dönem içerisinde sadece Selanik şehrinde meydana gelen yeniçeri ayaklanmalarının (1721, 1730, 1747, 1751, 1752, 1755, 1758, 1763, 1770 ve 1779) miktarı on'un üzerindeydi.²⁸¹ Bu da Balkan ulusculuğunun kökenini

²⁷⁸ Tunaya , a.g.y., c. II., s. 509.

²⁷⁹ Patriyatizm; yurtseverlik, vatanperverlik.

²⁸⁰ İlber Ortaylı, "Balkanlarda Milliyetçilik," *T.C.T.A.*, c. IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1026.

²⁸¹ *MACEDONIA, 4000 Years of Greek History and Civilization Ektodike*, Athenon 1988, s. 390'dan aktaran, Makedonya, a.g.y., s. 49 .

“Aydınlanma Düşüncesi”ne bağlamanın tam doğru bir tesbit olmadığı açık bir delil idi.²⁸² Nitekim Osmanlı İmparatorluğunda ve Balkan halkları arasında Milliyetçilik çabalarının çok daha önce sezildiğine ve devlet adamlarının, kendi görüşleri açısından, bu cereyanların varlığını görüp belirttiklerine ait ciddi belgeler de vardı.²⁸³ Tanzimat devrinin en güçlü sadrazamlarından Keçecizade Fuat Paşa’nın istifa mektubundan anlaşıldığına göre; XIX . yüzyılın zaten ilk yıllarında başlayan ve Sırbistan’la Yunanistan’da bağımsızlığa kadar varan Milliyetçilik cereyanları, daha Berlin Andlaşmasından yani II. Abdülhamit’in saltanatından önce Bulgaristan’a da girmişti. Bulgar Milliyetçiliğinin yapısında ise; Makedonya’nın kurtarılması asli bir hedef olarak yer almaktaydı.²⁸⁴

Berlin Andlaşmasına gelindiğinde ise; Andlaşma ile Sırların, Karadağlıların ve Romanyalıların bağımsızlıkları (ve devletleri) tanındı. Bulgarlar, Arnavutlar ve Makedonyalılar bu durumun dışında kalarak Osmanlı ülkesi içindeki yerlerini korudu. Bu nedenle adı geçen unsurlarda diğerlerinin sahip oldukları haklara kavuşabilmek için komitacılık ve çeteciliğe devam edeceklerdi.

Makedonya, Osmanlı Avrupasındaki Filistin’di. Rumeli’nin vaadedilmiş toprağı üzerindeki istekler çok yönlüydü.²⁸⁵ Devreden çıktıkları sanılan Yunanlılar, Sırlar ve Rumenlerin bölge üzerindeki istekleri devam etmekteydi.²⁸⁶ Bu karmaşık duruma Makedonya üzerinde ihtirasları, siyasi çıkarları olan büyük devletlerin emperyalist emelleri de eklenince ortaya kanlı ve karanlık bir tablo çıkmaktaydı.²⁸⁷ Sorunun kökeni, Osmanlı Tanzimat döneminde (1839-1873) Otosefal (başı-kendinden, yani bağımsız) bir Bulgar kilisesinin yaratılması mücadelesiyle yakından ilgiliydi.²⁸⁸ Özerk dinsel toplulukların (Milletlerin) 1860’lar da yeniden örgütlenmesi; bölgesel düzeydeki topluluk işlerinin yürütülmesinde, İstanbul’daki Rum ortadoks Patrikhanesi’nin etkisini

²⁸² Ortaylı, a.g.m., s. 1026.

²⁸³ Aydemir, a.g.y., c. I, s. 414.

²⁸⁴ Aydemir, a.g.y., c. I, s. 416.

²⁸⁵ İsmail Hami, “Makedonya Meselesi,” *İçtihad*, S.67, 23 Mayıs 1329, s.1467.

²⁸⁶ Tunaya a.g.y., c. II, s. 510.

²⁸⁷ Aydemir, a.g.y., c. I, s. 417.

²⁸⁸ B.O.A., Y. Kamil Paşa 86-32 / 3136.

azaltarak, kilise dışı (laik) ögelere daha büyük rol verdi. Özellikle Bulgaristan ve Makedonya gibi toplu Slav nüfusu barındıran yörelerde yerel okul topluluklarının oluşturulması, yerel halkın dilinde (yani başlıca Bulgarca) eğitimi teşvik eden bir etkendi. 1870'de İstanbul'da Padişah iradesiyle Eksarhlığın kurulması, verilen mücadeleyi zaferle taçlandırdı. Bu Rum Ortodoks Milleti içinde şiddetli bir siyasal çatışmaya ve dinsel çatlamaya yol açan bir gelişmeydi.²⁸⁹ Kiliselerle birlikte özel okulların açılmasının arttırılması "usul ve kanun" dan sayılmaktaydı. Ve böylece Bulgarlar "telkinat ve neşriyat" üstünlüğünü ele geçirdi. "Bu durumda Rum ve Sırpların Bulgarları kıskanmaları ve Bulgarların kendilerine galebe çalacakları korkusuna kapılmaları normaldi."²⁹⁰

Bu kilise sorunu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde yeni bir boyut kazandı. Rus zaferi ve imzalanan Ayastefanos Antlaşması, bütün Makedonya'yı geleceğin Bulgar Devletine bırakıyordu. Fakat Berlin Kongresi'nde (1878) ise durum tam anlamıyla tersine çevrildi ve Bulgaristan Osmanlı egemenliğinde küçük bir prensliğe indirgenirken, Makedonya'da tamamen Osmanlı Devleti'nin egemenliğine bırakıldı. Bu olay Makedonya'ya olan Bulgar istemlerini iyice artırdı. Bulgaristan ve Özerk Doğu Rumeli Vilayeti Berlin Andlaşmasına tamamıyla aykırı olarak 1885'de Bulgar tacı altında birleştiklerini ilan edince, Bulgar ümitleri her zamankinden daha parlak görünmeye başladı. Ama bu aşamaya gelindiğinde Avusturya-Macaristan ve İtalya gibi emperyalist devletlerin tasarılarından başka, Yunanistan'ın ve Sırbistan'ın (hatta Romanya'nın da) Avrupa Türkiye'sine yönelik yayılcı politikaları oluşmuş ve böylelikle Makedonya üstündeki çatışmanın, Balkan ve Avrupa diplomalarının önemli sorunu haline gelmesi kaçınılmaz olmuştu.²⁹¹

1878'den sonra Bulgarlar bütün dinamiklerini milliyetçi harekete yöneltti. Bulgarların ulusal uyanışında rol oynamış eğitimciler harekete geçti.²⁹² 1880-1885'lerde

²⁸⁹ Richard von Mach, *The Bulgarian Exarchate: It's History and the Extent of Its Authority in Turkey*, Londra: 1907; T.A. Meininger, *Ignatiev and the Establishwent of the Bulgarian Exarchate 1864- 72*, Madison: Wisch . 1970'den Aktaran Adanır, a.g.y., s. 40-41.

²⁹⁰ Tunalı Hilmi , a.g.y., s. 22.

²⁹¹ Adanır, a.g.m., s. 41 - 42.

²⁹² Castellan, a.g.y., s. 367.

Makedonya'daki Bulgar mücadelesi İstanbul'da bulunan Bulgar Eksarhlığı tarafından yönlendirildi.²⁹³ Önceleri bu çalışmalar eğitim alanıyla sınırlı kalan Eksarhlığın²⁹⁴ hedefi Makedonya'da nüfuzlarını artırmak ve zamanı gelince oraya sahip olmaktı.²⁹⁵ Bu amaç doğrultusunda Bulgar okullarının, öğretmenlerinin ve öğrencilerinin sayısı göz kamaştırıcı bir artış sağladı.²⁹⁶ 1890'lara değin Makedonya da etkin bir mücadele yürüten Sofya kökenli örgütler arasında bu tarihten sonra Bulgaristan'da yayılma stratejileri açısından görüş farklılıkları ortaya çıktı. Bunlardan Santralistler, Makedonya'nın doğrudan Bulgaristan'ın İlhakına çalışmaktaydı. Virhivistler denilen diğer grub Makedonya'nın önce muhtariyetini elde etmesini, sonra Bulgaristan'a ilhakını savunmaktaydı.²⁹⁷

Bulgar hareketi bakımından en ilginç gelişme 1893'de oldu. Zira bu tarihte Resne'de Damian Gruyef, Pere Tuşef, Goce Delçef, Hristo Tatarşef vb. tarafından "Makedonya İç İhtilalci Örgütü"²⁹⁸ kuruldu. Bu hareket kendinden öncekilerden farklıydı. Çünkü Bulgar Milliyetçiliği daha zayıftı. "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganıyla Makedonya'nın otonomisini savunuyorlardı.²⁹⁹ Makedonya iç ihtilalci örgütünün kurucuları içinde yer alan Damian Gruyef ve Goce Delçef sosyal devrimciydi. Köylünün köleliğine son vermek istiyorlardı. Ayrıca hareketin demokratik olmasına, kararların, geniş kitle tabanına oturtulmasına çalışıyorlardı. Bu nitelikleriyle örgütün otonomi programı kozmopolit bir yapıya sahip olan bölgede geniş destek buluyordu. Ancak komite hükümet korkusu yerine komite korkusunu yerleştirmeye çalışıyordu. Bu

²⁹³ B.O.A., *Rumeli Müfettişliği, Jandarma, Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR. 1 AS) Dn. 47 Sn . 4674 , 1325 . 5.9.*

²⁹⁴ Adanır, a.g.m., s. 42.

²⁹⁵ B.O.A., *Y. Kamil Paşa, 86- 23 / 2250 , 1322 - 10 - 17.*

²⁹⁶ "1896 ' ya gelindiğinde makedonya' nın tümünde 1300 eğitimci ve 32.000 öğrenciye sahip olan 843 Bulgar okulu vardı." Castellan a.g.y., s. 367.

²⁹⁷ Evangelos Kofos; *Nationalism and Communism in Macedonia*, İnstitute for Balkan Studies, Selanik 1964, s. 27 den aktaran Tekeli - ilkin , a.g.m., s. 368.

²⁹⁸ Örgütün Bulgarca adı; Viteşna Makedonska; Odrinska Revolutsionna Organizatsiya. Başharfleriyle VMRO (okunuşu İMRO) Konuyla ilgili kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bunların başlıcaları şunlardır: Rene Pinon, *Europe et L' Epire Ottoman*; Bulgar Bilimler Akademisi; *Macedonia Documents and Material*, Sofya 1978 ;George Castellan-NikolajTodorov, *A Short History of Bulgaria*; Dimitrije Djordjevic; *Revolutions Nationales des Peuples Balkaniques 1804 - 1914*, aktaran Tunaya, a.g.y., c.l. , s.511 (Dipnot).; Brailford, a.g.y. , s.115 - 116.

²⁹⁹ Kofos, a.g.y. , s. 25 aktaran Tekeli - ilkin, a.g.m., s. 368.

da komitenin şiddete dayalı yönünü açıkça ortaya koyuyordu. Komite, Makedonya'yı beş ihtilal bölgesine ayırmış ve (Üsküp, Manastır, Serez, İstimoca, Pirlepe olmak üzere) her bölgenin bölge komitesinin oluşturulmasını saptamıştı. Her bölge nahiyelere ayrılacak, buralarda "Desetnisalar" yani onar kişilik çeteler oluşturulacaktı. Her on çeteye bir "Naçalnik" kumanda edecekti. Üç yada dört naçalnik bir "Voyvoda" ya bağlı olacaktı. Teşkilat geliştikçe her ihtilal mntıkasında üç, dört veya daha fazla Voyvoda bulunacaktı. Voyvodalara bağlı olacakları "Merkez Komitesi" örgütün en üst karar organını oluşturmaktaydı.³⁰⁰ Bu yapısıyla askeri bir teşkilatı andıran örgütün aynı zamanda vergi koyabilen, militanları izleyen, hain ve ispiyoncuları cezalandıran bir polis teşkilatına da sahip olduğu dikkati çekiyordu.³⁰¹

Bu yaygın ve disiplinli örgüt giderek gelişti. Bulgaristan'daki Makedonya komiteleri ile düşünsel alanda anlaşamadı, 1894'te "Makedonya Dış İhtilalci Örgütü" kuruldu. Bu iki örgütten, daha etkin olan iç örgütü kırsal alanda yaptığı propagandalar sonucunda geniş alana yayıldı. Hareketin gelişmesiyle kırsal alandan nüfus kopmasına paralel olarak, şehirlerde Bulgar mahalleleri belirdi. Bu gelişmelerden Osmanlı Devleti ancak 1897'de haberdar oldu. Yapılan aramada yakalanan 500 komite üyesi suçlu bulunarak hapse atıldı, 300'ü Bulgaristan'a kaçtı.³⁰² Fakat bunlar fırsat buldukça, ortam yatıştıkça Bulgarlar tarafından tekrar Makedonya'ya gönderildi.³⁰³

Bulgaristan'ın bu hareketleri, Osmanlı Hükümeti tarafından dikkatle izlenmekteydi. Buradaki Osmanlı yetkilileri "Çetelerin Bulgar hükümetince korunmasının onların ulusal politikaları" olduğunu belirtiyordu.³⁰⁴ Çünkü çeteler ve elebaşlarının Bulgaristan'daki halktan ve iş adamlarından para toplaması³⁰⁵ ancak Prensin onayıyla gerçekleşebilmekteydi.³⁰⁶

³⁰⁰ Aydemir, a.g.y., c.1., s. 423 - 424.

³⁰¹ Castellan, a.g.y., s.370.

³⁰² Tekeli - İlkin, a.g.m., s.369.

³⁰³ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Kosova Evrakı, 29 - 2, 3 - 1, 1328.8.3.*

³⁰⁴ *B.O.A., Babı-âli Evrak Odası A. MTZ (0,4) (Bulgaristan), 162/50, 1325.11.17.*

³⁰⁵ Makedonya Komitesi Üyeleri Gelir Sağlamak amacıyla "İstikraz" adında hisse senedi bile çıkarmışlardır. *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 413, 102, 5.11.1318.*

³⁰⁶ Adanır, a.g.y., s.200 - 203.

1905 yılına gelindiğinde İMRO'nun içindeki düşünce ayrılıkları iyice su yüzüne çıktı. Bu dönemde İMRO içinde üç ayrı grup bulunmaktaydı. Genelde liderlerinin isimleriyle anılan bu üç grup şunlardı:

Damien Gruev Grubu, Boris Sarafov Grubu ve Jane Sandanski Grubu.

Bunlardan Damien Gruev grubu, Makedonya'nın özerkliğini isteyen ılımlı bir grubtu. Boris Sarafov grubu ise aşırı uç fikirlere sahip eski Bulgar subaylarından oluşmuştu. Amaçları Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakıydı. Jane Sandanski'nin liderliğinde sol görüşlü Serez Grubu'nun amacı da farklı unsurları tek çatı altında toparlayıp Makedonya'nın bağımsızlığını sağlamaktı.

Makedonya'nın özerkliğini isteyen Gruev, İllinden ayaklanmasından sonra çizgi değiştirdi ve daha fazla Bulgar yanlısı olmaya başladı. Hatta Makedonya'daki İngiliz subayları, özellikle de Albay Elliot ile bir takım temaslarda bulundu.³⁰⁷ İngilizler Gruev'in tek aklı başında lider olduğuna inanıyorlardı ve Gruev'de İngiliz hükümetinin ya Babiâli'ye daha fazla reform için baskı yapmasını, ya da aynı Girit'te olduğu gibi Makedonya'da da özerklik elde etmek için devrimci bir eylemi desteklemesini istemekteydi. Bölge üzerinde böylesine büyük emelleri olan Gruev, ayrıca ileride Rusya ve Almanya'nın Balkanlara yönelik emellerine karşı çıkacak bir Slav Federasyonu istegindeydi. Bölge üzerinde böylesine büyük emelleri olan Gruev grubu ve diğerlerine İngiltere'nin yardım etmediği söylenmekte ise de bu düşünce şüphe götürür bir yaklaşımdı.³⁰⁸

Makedonya'da eylem yapan diğer bir grup da Boris Sarafov'un önderliği altında bir araya gelen³⁰⁹ aşırı uçlarda olan bir grup idi. Sarafov, grubunu Osmanlı Devletini

³⁰⁷ B.O.A., *Rumeli Müfettişliği, Bulgaristan Mümtaze Evrakı (A.MTZ, 0,4) 160/25, 1325.8.12.*

³⁰⁸ B.O.A., *TFR., 1.A., 10, 933, 1321.9.26.*

³⁰⁹ B.O.A., *Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı , 417 , 60 , 15.3.1319.*

Bulgaristan'la savaşa kıskırtmak amacıyla,³¹⁰ bir isyan için hazırlamaya çalışmaktaydı. Üyelerinin büyük bir kısmını Bulgaristan ordusunun eski subaylarının oluşturduğu³¹¹ Sarafov Grubu Bulgaristan'la da temas halindeydi. Çünkü nihayi amaç: Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakıydı.³¹²

Aldıkları yoğun maddi destekle Makedonya'da hızlı bir çete faaliyeti sürdüren Sarafov, yaptığı eylemlerde Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak ve Babiâli'ye reformlar konusunda daha fazla baskı yapılmasını sağlamak için, çete üyelerine Osmanlı askeri kıyafetlerinden giydirmekte bu kıyafetle halka baskı yapmaktaydı.³¹³ Sarafov askeri kıyafetler ve cephane sağlamak için yoğun bir çaba sarfetmekteydi.³¹⁴

İllinden Ayaklanmasından sonra Makedonya'daki Bulgar hareketinde özellikle köylü sınıfından gelen yardımda büyük bir azalma oldu. Genel olarak Yunan ve Sırp çeteleri eylemlerini artırırken, Sandanski grubu dışında Bulgar hareketinde belirgin bir gerileme gözükmekteydi. Zira Osmanlı Devleti'nin Bulgar çeteleri üzerindeki baskıları artmış ve eşkiya takibinde olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştı.³¹⁵ Bu faaliyetlerin düzenli yürütebilmesi için Anadolu Redif Taburlarının bir kısmı Selanik'e gönderildi (1903).³¹⁶ Babiâli'nin çeteleri sıkı takibe aldığı 1907 başlarında Damien Gruev'de Osmanlı askerleri tarafından öldürüldü. Aynı yıl Sarafov'da Serez grubunun bir üyesi olan Panich tarafından öldürüldü. Bu olayla birlikte IMRO'nun gücü iyice azaldı ve liderlik Jane Sandanski'nin eline geçti.³¹⁷

³¹⁰ Bu kıskırtmayı sağlamak için "Bulgaristan'ın 180.000. Redifi silah altına aldığı Sarafov'un büyük bir çete ile vilayat -ı selaseye saldıracağına dair haberler yayılmıştır" bkz., *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, 491, 47, 8.6.1323.

³¹¹ Tokay, a.g.y., s. 54.

³¹² *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, 421, 5, 1.7.1319.

³¹³ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, 465, 66, 10. 11. 1321.

³¹⁴ *B.O.A., Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, 465, 90, 13. 11. 1321.

³¹⁵ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği Sadaret ve Başkitabet Evrakı*, 447, 142, 12. 2. 1321.

³¹⁶ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği*, *Sadaret ve Başkitabet Evrakı*, 447, 130, 10. 2. 1321.; 447, 131, 10.2.1321.

³¹⁷ F.O.881/9280 Buchanan'dan Grey'e,Sofya 24 Aralık 1907'dan aktaran Tokay, a.g.y., s.55.

Jane Sandanski grubu Bulgar hükümetinden ve Eksarhane'den bağımsız hareket etmek istiyordu. Sandanski'nin Bulgar politikasına karşı olmasının nedeni bu politikayı Makedonya ulusal yapısına (idealine) aykırı görmesi ve Sarafov'un politikasını onaylamamasıydı. Tek bir Makedonya kimliği oluşturmak için çalışan Sandanski'ye göre, bölgedeki farklı tüm dini ve etnik topluluklar bir bağımsızlık savaşı için hazırlanmaktaydı. Bu yaklaşımından dolayı Makedonya'da eylem yapan diğer tüm devrimci örgütlere karşı çıkmaktaydı.³¹⁸ Sandanski'nin en büyük destekçisi köylüler idi. Çünkü tarım reformları yapacağına söz vermişti. Programında.³¹⁹

- Vergilerin düzgün toplanması,
- Sekiz saat çalışma süresi ve çalışanın hakettiği ücreti alabilmesi,
- İlköğretimin hem erkekler, hem de kızlar için zorunlu olması,
- Öğretmenlerin yemek ve yatak gereksinimlerinin ücretsiz sağlanması, gibi halkçı düşünceler yer alıyordu.

Sandanski, Müslüman ve Hıristiyan toprak sahiplerine karşı ekonomik bir savaş açılması gerektiği kanısındaydı.

İMRO içinde yer alan ve Anarşist bir düşünceye sahip³²⁰ olanlar ise farklı bir çizgi takip etmekteydi. Bu grup Makedonya için tam bir siyasal özerklik istemekte, ama bir köylü ayaklanması fikrine karşı çıkmaktaydı. Bunlar Makedonya'daki bütün etnik grupların özgürlük savaşına katılmasını istiyordu. Başka bir deyişle sultanlık rejimine yönelen özgürlük mücadelesiyle özerk Makedonya özlemi bütünleştirilmeliydi. Bu nedenle Anarşistler, Makedonya'yı mücadelenin başarıya ulaşmasıyla bağlı buldukları ülkeye ilhak edeceklerini bildiklerinden, bölgedeki Bulgar, Yunan, Sırp ulusculuğuna adeta savaş ilan etmişti.³²¹

³¹⁸ Tokay, a.g.y., s.55.

³¹⁹ Tokay, a.g.y., s.56.

³²⁰ Bu anarşist akımın doğuşu, İsviçre'deki Rus göçmen çevrelerine giren ve Bukinin'nin düşüncelerini tanıyan bir grup Bulgar ve Makedon öğrencisine dayanmaktadır. Bunlar 1898 Makedonya gizli devrim komitesini kurdular ve "Otomaştenie" (İntikam) adlı dergiyi yayınlamaya başladılar. Bkz. Adanır, a.g.m., s.49.

1905 yılında IMRO nun içinde büyük değişiklikler yaşandı. Başkanlığa gelen Hacı Dimov "Makedonya'nın siyasi özerkliğine istemenin, bu eyaletin komşu devletler arasında paylaşılması anlamına geleceğini" kavradı. Onun öngördüğü Makedonya Sosyalist Balkan Federasyonu'nun bir parçasını oluşturacak özerk Makedonya değil, Osmanlı Devleti çerçevesi içinde özerkliği olacak bir Makedonya halklar federasyonuydu.³²²

2 -BULGARLAR VE MAKEDONYA

İllinden ayaklanmasından sonra çetelere olan desteğin azalması, Eksarh'ın ve Eksarhaneye bağlı din adamlarına olan halk desteğine de yansdı. Bu kısmen Osmanlı yetkililerinin ve Hilmi Paşa'nın uyguladığı ıslahat yüzünden, kısmen de sivil Eksarhistlerin, harekete duydukları inancın azalmasından kaynaklanmaktaydı.³²³ Gerçektende Hüseyin Hilmi Paşa, Selanik'e geldikten kısa bir süre sonra, planlı bir ıslahata girişti.³²⁴ Değersiz ve rüşvetçi memurları iş başından uzaklaştırdı. Kısa sürede değerli memurları Makedonya'da topladı.³²⁵

Hilmi Paşa, Patrikhaneye bağlı Hıristiyanların, Eksarhaneye geçmesine izin vermedi. Bulgar çeteleri ortadan kalktıktan sonra bu geçişe izin vereceğini açıkladı.³²⁶ Hilmi Paşa aynı zamanda Eksarhaneye bağlı bazı Bulgar Kiliselerini ve okullarını da kapatma kararı aldı.³²⁷ Olaylarla ilgisi olan öğretmenlerin de meslekten men'ine karar verdi.³²⁸ Bu arada sıkı denetimler sonucu Bulgar Papazlarıyla, Eksarhane arasındaki

³²¹ Adanır, a.g.m., s.49-50.

³²² Adanır, a.g.m., s. 55-56.

³²³ Tokay, a.g.y., s. 57.

³²⁴ Fazlı Necip, a.g.m., s. 58.

³²⁵ Fazlı Necip, a.g.m., s. 63.

³²⁶ Çünkü Eksarhane özellikle Patrikhane ve onun ruhani idaresinde kalmak isteyen Hıristiyanlara yoğun bir baskı uygulamaktaydı. Bkz. *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 470, 4, 17.1.1322.*

³²⁷ Macedonia Documents and Material, a.g.y., s. 548 Aktaran Tokay, a.g.y., s. 57.

³²⁸ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 32, 3136, 1324. 1. 7.*

ilişkileri³²⁹ net bir şekilde sergileyen mektuplar, propaganda malzemeleri vs. ele geçirildi. Belgelerden anlaşıldığına göre Bulgar Papazları, Eksarhane'den gelen emir doğrultusunda Osmanlı hükümet ve askeri aleyhinde iftiralarda bulunarak kendi propagandaları için zemin hazırlamaktaydı. Bu durum Babialice fark edildiğinde sorunun üzerine dikkatle gidilerek zanlılar tevkif edilerek³³⁰ Papazlar öğretmenlikten men edildi. Ayrıca Bulgar papazlarının yine Eksarhane'den aldıkları emir doğrultusunda Makedonya'da nüfus sayımına giriştikleri de ele geçen belgelerden anlaşılmaktaydı.³³¹ Osmanlı yönetimi bu durumu kesin bir şekilde çözümlenmek ve Eksarhane ile Papazların iletişimini en aza indirmek için gece saat 01'den itibaren sokağa çıkma yasağı getirdi.³³²

Bulgarlar devletlerin ıslahat teklifleri ve bu doğrultuda Osmanlı uygulamalarına güvenmeyip "komitelerin yerine düvel-i muazzama askerinin geçmediği sürece Makedonya'da durumun düzelmeyeceğini ileri sürmekteydi."³³³ Makedonya'daki durum iyice çıkmaza girerken Eksarh büyük devletlere başvurarak "II. Abdülhamit başta olduğu sürece reformların hiç bir işe yaramayacağını" bildirdi. Aslında Eksarh bu resmi görüşlerinin yanında Makedonya'daki halkın şanssızlıklarından Bulgar çetelerinin sorumlu olduğunu bilmekteydi.³³⁴ Bu nedenle Eksarh, 1904-1908 yılları arasında Osmanlı yönetimiyle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Vilayetlerdeki sorunu çözmek için en iyi yolun özerk bir Makedonya olduğuna inanarak³³⁵ Eksarh, kendi yetki sınırları içindeki din adamlarına ve öğretmenlere, Bulgar hareketine doğrudan ya da dolaylı katılmayı kesinlikle yasakladı. Bu durum ise Eksarh ile Bulgar kontrollü propaganda organları arasındaki gerginliğin artmasına neden oldu.³³⁶ Böyle farklı unsurların mücadelesinin

³²⁹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Manastır Evrakı, 15, 458, 1320.12.9.*

³³⁰ Vilayetteki mahbus, mevkuf vefirari olan Bulgar ve Rumların sayısı için bkz., *B.O.A., Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı, 7, 619, 1322.*

³³¹ *B.O.A., Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 47, 4684, 1325.5.9.*

³³² *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/23, 2250, 1322. 10. 17.*

³³³ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/23, 2250, 1322. 10. 17.*

³³⁴ F.O. 881/8562, Buchanan'dan Lansdovne'ye Sofya. 1 Ekim 1905 Aktaran Tokay, a.g.y., s.57.

³³⁵ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/23, 2250, 1322. 10. 17.*

³³⁶ Tokay, a.g.y., s. 58.

yarı sıra aynı din ve ülkeye mensup olanların birbiriyle mücadelesi bölgedeki kaosu iki katına çıkardı.

3 - RUMLAR VE MAKEDONYA

Bulgarların örgütlenmesindeki gelişmeler, Yunan hareketini de hızlandırdı. Ancak bu hareketin Bulgar hareketindeki gibi sosyal devrimlere dönük bir boyut kazanması zordu. Kırsal alanda etkisini Patriklik ve Osmanlı aracılığı ile sürdürebilmekteydi. Bulgar hareketinde olduğu gibi Rum hareketinin dayandığı çelişkilerin çoğunun tabanında bu kır ve şehir ayrımının önemli etkileri vardı. Bu nedenle "Dış Hareket" örgütlendi. 1894'de -aralarında daha sonra simgeleşecek- Paulos Melas'ın da bulunduğu genç subaylar "Milli Cemiyeti" kurdular. Cemiyet, 1896'da Makedonya'daki faaliyetlerini artırdı. Osmanlı-Yunan Savaşının körükleyicisi olan Milli Cemiyet, savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin galip gelmesi üzerine etkisini yitirdi ve dağıldı.³³⁷

Makedonya üzerinde Bulgarların faaliyetlerini artırmalarından endişelenen Yunanlılar, birşeyler yapmak gereğini duydular. Yer yer gizli komiteler kurdular.³³⁸ Rumlar, Makedonya'nın Bulgarların eline geçmesindenense, Türkler de kalmasını tercih ediyorlardı.³³⁹ Hareket Yunan Hükümeti tarafından desteklenmekteydi.³⁴⁰ Çeteler ve çete liderlerinin pek çoğu Yunanistan'da açıktan açığa oluşturularak; bu iş için özellikle gönderilen³⁴¹ Yunan ordusunun subaylarından³⁴² ve Yunan Hellenistik hareketi olan

³³⁷ Jerry Augustinos, "The Dynamics of Modern Greek Nationalism , The Great Idea And The Macedonian Problem," *East European Quarterly* , c. VI, s. 4 , s. 461, Aktaran Tekeli - İlkın, a.g.m., s.369.

³³⁸ *B.O.A. , Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 479, 95, 9.8.1322.*

³³⁹ Fazlı Necip, a.g.m., s. 9.

³⁴⁰ Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, (2. Baskı), İstanbul: 1987, s. 335-336; K.Vakapoulos, *Modern History of Macedonia*, (Selanik: 1987), s. 222 den Aktaran , Tokay, a.g.y., s. 60.

³⁴¹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği Tasnifi, Jandarma Müşriyet ve Kumandanlık Evrakı, 32, 3220, 1324.1.27.*

³⁴² Süleyman Kocabaş, *Balkanlarda Panislawizm*, İstanbul: 1986, s.239.

Etnik-i Eteryâ”nın üyelerindendi.³⁴³ Yunan hareketinin büyümesinin temel nedeni Yunanlıların Yunanistan’da ve Makedonya’da tek güç halinde hareket etmeleriydi. Hellenistik düşünceyi destekleyenler sadece isyancı çeteler ve değişik propaganda organları değil, aynı zamanda Yunanistan ve Makedonya’daki sivil halk idi.³⁴⁴ Çünkü, Yunanlılar köken olarak Yunanlı olmayan bölgelerdeki görevli öğretmen ve diğer personel için yılda 800.000 Frank harcamaktaydı.³⁴⁵ İllinden Ayaklanmasından sonra Bulgar hareketi zayıflayınca, Yunanlılar kilise, okul ve öğretmenler aracılığıyla yaptıkları propagandaya hız verdiler. Tüm bu çalışmalar Atina’daki “Devrimci Komite Merkezi” tarafından yürütülmekteydi.³⁴⁶

Manastır ve Selanik yörelerinde Yunanlıların Panhellenist propaganda ve zulümkârane davranışlarının sıklaşması üzerine, Osmanlı Devleti de bu yörelerde asker sayısını artırdı.³⁴⁷ İsyancılardan yakalananlar hapse atıldı. Manastır’da bir mahkeme kuruldu ve suçlular yargılanmaya başlandı.

Mahkeme üyeleri arasında Yunanca bilen Esad Efendi, sorgulamalarda tercümanlık yaptı. Sorular ve onların yanıtlarını suçlulara cezai sorumluluk getirmeyecek şekilde değiştiren Esad Efendi sayesinde tüm suçlular ceza almadan kurtuldular.³⁴⁸ Yakalananların evlerinde yapılan aramalarda Atina’dan gönderilen ve Osmanlı Devleti aleyhinde yapacağı çalışmalarını anlatan mektuplar bulundu. Bu kişiler yaptıkları tüm şeylerde suçsuz buldukları gibi kendilerini yargılayan mahkeme heyetini de mehkemeye vererek, yaptıklarını tamamen haklı gerekçelere dayandığını belirtmişlerdi. Mahkemece’de kabul edilen bu durum devletin adalet mekanizmasının bozukluğu olarak

³⁴³ Tokay, a.g.y., s. 60.

³⁴⁴ Tokay, a.g.y., s. 60.

³⁴⁵ *B.O.A., Yıldız Tasnifi , Kamil Paşa Evrakı, 86/39, 3878 (Tarihsiz).*

³⁴⁶ B.O.A., Y. Kamil Paşa , y. a.g.b.

³⁴⁷ *B.O.A. , Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı , 486, 176, 30.2.1323.*

³⁴⁸ Buradaki en önemli hata bu kişilerin yakalanmasından sonra hepsinin bir arada tutulmasıydı. Çünkü bu kişilerin yakalandıktan sonra mahkemede hangi soruların sorulacağı bunlara ne tür yanıtlar verileceği Esad Efendi tarafından ezberlettilmekteydi. Bkz. *B.O.A., Y.A.Hus., 486, 176, 30.2.1323.*

basın yoluyla tüm dünyaya yayıldığı gibi imparatorluğun Avrupa devletleri nezdinde yok olmakta olan prestijine bir darbe daha indirdi.³⁴⁹

Yunan hareketi, 1906'dan sonra Makedonya'da en kapsamlı hareket haline geldi. Hilmi Paşa'ya göre Yunan subaylarının kontrolü altında Manastır'da on ve onbeş çete bulunmaktaydı. Rusların Makedonya'daki Bulgarlara ekonomik³⁵⁰ ve askeri açıdan yardımlarına rağmen, Bulgar çeteleri Yunan çetelerine karşı başarı sağlayamadığı gibi taraftar da kazanamamaktaydı. Bu durum Yunanlıların ekonomik, askeri (çete) ve kültürel üstünlüklerinden kaynaklanıyordu.³⁵¹ Hatta yöredeki okullarda öğrencilerin yakalarına Yunan bayrağı renklerini oluşturan mavi-beyaz kumaşlar dikilip, Yunanistan'daki okullarda giydirilen şapkalar giydiriliyor³⁵² ve bu öğrencilere askeri eğitime benzer talimler yaptırılıyordu.³⁵³ Yunanlılar bunlarla da yetinmeyip ülkelerinden sürekli Vilayat-ı Selase'ye nüfus göndermekteydi. Osmanlı İmparatorluğu bu gelişlerin yoğunlaşması üzerine yaptığı incelemede "Yunanistan'dan pasaportla gelenlerin çetelere katıldığı"nı tesbit etti. Bunun üzerine hükümet bu geçişlerde konsolosluklardan "iyi hal kağıdı" alınması zorunluluğunu getirdi. Aksi takdirde Vilayat-ı Selaseye kabul edilmeyeceklerini bildirdi³⁵⁴

Alınan tüm önlemlere karşı bölgedeki Rumların faaliyetlerinin önüne geçilemedi. Öyleki bazı bölgelerde Osmanlı egemenliğinde bulunduğu dair hiç bir belirti kalmadı. Yunan krallarının resimleriyle, yunan bayraklarıyla kilise, okul vb. binaları süslediler.³⁵⁵

Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemlere rağmen Yunan Hareketini engelleyememesini, "ya kuvvetleri beceriksiz, yada yetkililerin bu kuvvetleri

³⁴⁹ B.O.A. , *Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı*, 440,66,25.10.1320.

³⁵⁰ B.O.A. , *Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı*, 440,66,25.10.1320.

³⁵¹ Tokay, a.g.y. , s.62.

³⁵² B.O.A. , *Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı*, 19, 1839, 1325.5.22.

³⁵³ B.O.A. , *Rumeli Müfettişliği , Umum Evrakı* , 22, 2120, 1325.11.28.

³⁵⁴ B.O.A. , *Rumeli Müfettişliği , Umum Evrakı* , 13,1266, 1324.4.16.

³⁵⁵ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara: TTK, 1987,s.218-219.

kullanmak istememeleri” ne bağlamaktaydı.³⁵⁶

Gerçi Yunan hükümeti de örgütlerin Makedonya’daki faaliyetlerine engel olmak ister gibi davranıyorsa da, bu durum görünüşü kurtarmaktan öte geçmiyordu. Zira Yunanlılarda zaman ve fırsat doğduğunda Makedonya’ya “kuvve-i harbiye” göndermeyi amaçlar bir beklenti vardı.³⁵⁷

4 - SIRPLAR VE MAKEDONYA

Saldırgan milliyetçiliğe maruz kalan Hıristiyanlar arasında çarpışmalar artarken, Avrupa’da Avusturya’lı Henrich Kiepert gibi Bulgarları, İngiliz Stanford gibi Yunan tezlerini savunan “tarafsız” uzmanların çağrılılarıyla bir propaganda savaşı başladı. O zaman sahneye üçüncü bir oyuncu çıktı: Sırbistan. Sırp, Balkan Yarımadasında ihtilalci kaynaşmalara en erken -Yunanlılardan da önce- başlayanlardandı.³⁵⁸ Coğrafi konumları da adeta bu durumu kıskırtmaktaydı.³⁵⁹ Fakat Sırp 1875’e kadar Bosna-Hersek’le uğraştılar.

Belgrad Hükümeti, Üsküp’e kadar uzanan bölgede Sırp okullarının kurulmasına karar verdi.³⁶⁰ Hatta daha da ileri giderek Osmanlı sınırındaki ahalisine silah dağıtıp, sınırdaki yolları düzeltmeye bile başladı.³⁶¹ Bunun sonucu olarak bölgede oluşturduğu çeteleri Rumeli’ye göndererek Osmanlı aleyhindeki fesat hareketlerine hız verdi.³⁶²

³⁵⁶ Uzer, a.g.y., 219.

³⁵⁷ Tunalı Hilmi, a.g.y., s. 26.

³⁵⁸ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Rene’ Ristelhueber, *Historie des Peuples Balkaniques*, Paris: 1950; L.S. Stavrianos, *The Balkan since 1453*, New York: Rinehart 1958; Barbara & Charles Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States (1804-1920)*, Seattle: Un. Whashington Press 1977.

³⁵⁹ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 544 - 545.

³⁶⁰ Castellan, a.g.y., s. 367.

³⁶¹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 3, 245, 1321.2.8.*

³⁶² *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı, 483, 68, 15.11.1322.*

Sırp Hükümetine göre Mürzsteg Tasarısı; Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun, bölgedeki ekonomik ve politik kontrolünü artırmaya ve diğer yabancı etkileri buradan uzak tutmaya yönelik bir girişimdi.³⁶³ Sırlar 1908 ve 1909 yıllarında kendi - azınlık - haklarını korumak için, "Milli Teşkilat" larını kurdular ve kongrelerini yaptılar. Bu durum Rumeli Müfettişi³⁶⁴ Mahmut Şevket Paşa'nın da dikkatini çekti.

Sırlar birliklerini kesin olarak koruma yanlıydı. O kadar ki Osmanlı ülkesinde yerleşmiş "Osmanlı Sırlarının başka bir teşkilatı olamaz" demekteydiler. Sırlar kendilerine resmen Sırp denilmesini, Rum Patrikanesine tanınmış imtiyazların Sırp Metropolitlerine de tanınmasını istiyorlardı. Ayrıca bölge üzerinde hak iddia eden grupların eğitime yönelik faaliyetlerinin farkında olan Sırlar, halka köy okullarında Sırp yada Bulgar öğretmen tercih hakkının verilmesini istiyorlardı. Bu siyasi faaliyetin yanında Çete eylemlerine gelince, kendi çetelerinin bölgeye geçmelerine izin veriyorlardı.³⁶⁵ 1908 Ağustos'una gelindiğinde Üsküp Sırları yayınladıkları bildiriye "Sırp Çetelerinin hareketi artık tamamıyla münkati olmuş addolunabilir" diyerek faaliyetlerini durduklarını açıklamışlardı.³⁶⁶

5 - ARNAVUTLAR VE MAKEDONYA

XVII. yy.' da Osmanlının gücünü kaybetmesi ve onu takibeden yüzyılda Sırp ve Yunanlıların ulusal bağımsızlık mücadeleleri, İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Rusya ve özellikle Avusturya-Macaristan'ın yayılma istekleri Arnavut Milliyetçiliğine ışık tuttu.

³⁶³ Tokay, a.g.y., s.63.

³⁶⁴ Bu tarihlerde Müfettiş-i Umumi Hüseyin Hilmi Paşa İstanbula gittiğinden 3. Ordu Komu tanlığını İ. Ferik Mahmud Şevket Paşa Umumi Müfettişliğin işlerini vekaleten yürütmektedir. Bkz. *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı, 27, 2641, 1326. 11. 5.*

³⁶⁵ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı 483/68, 15.11.1322 (15 Ocak 1905).*

³⁶⁶ "Sırp Vatandaşlarımızın Bir Beyannamesi" *Sabah*, 4 Eylül 1908, Aktaran Tunaya, a.g.y., c. I, s.545.

Berlin Kongresinde (1878) “Arnavut Milletlerinin Haklarını Savunmak İçin Arnavut Birliği” ya da daha bilinen adıyla “Prizren Birliği” kuruldu.³⁶⁷

Osmanlı yöneticilerinin Arnavudluk’taki sorunları bilmedikleri söylenemezdi. Ne var ki İtalya, Avusturya, Karadağ, Sırp-Bulgar ve Rus politikaları arasına sıkışmış, bir Arnavutluk sorununun nasıl çözüleceğini kestirmek de kolay değildi.³⁶⁸

İllinden ayaklanması sonrasında ortaya çıkan, reform tasarıları sırasında Avusturya-Macaristan Hükümeti, Arnavutların çoğunlukta olduğu Kosova Vilayeti’nin bazı bölgelerini Reform Programının dışında bırakmıştı. Vilayetin batı bölümleri, yani Priştina, Prizren ve Novibazar reform programının dışında tutulurken, Vilayetin doğu bölümlerinde yer alan Kocanic, Kumanova ve Kratova bölgeleri program kapsamına alınmaktaydı. Avusturyalı yetkililere göre, Sırlar ekonomik ve kültürel açıdan Arnavutlardan daha üstündüler ve bu bölgelerin reform programına dahil edilmesi, sadece Arnavutlara yarayacaktı; bu da Sırlarla Arnavutlar arasındaki dengeyi bozacaktı.

Arnavutlar, Sırların ve Avusturyalıların tarihsel olarak çok yakın olduğunu ve eski Sırbistan bölgesinin, Monarşi ile Sırbistan arasındaki bağ olduğunu düşünüyorlardı. Yarımadanın bu kısmında herhangi bir değişiklik yapmamak Avusturya’nın yararına olduğu için, reform programına dahil bölgelerde oturan Arnavutlar reformlardan hiç hoşnut değillerdi ve bu reformların sadece Makedonya vilayetlerinde yaşayan Slav ırkının yararlanabileceği şekilde düzenlendiğine inanıyorlardı.³⁶⁹

³⁶⁷ Aleksandre Popovich, *Balkanlarda İslam*, (Türkçesi : Komisyon), İstanbul: İnsan Yayınları 1995, s.18.

³⁶⁸ Tunaya , a.g.y., c. I., s. 536-537.

³⁶⁹ Tokay, a.g.y., s. 69.

Osmanlı Devleti'nin Arnavud sorununa duyarsızlığı memnuniyetsizliği artırdı. Nitekim Mehmed Selahaddin Bey bu memnuniyetsizliğin nedenlerini şöyle açıklıyor:³⁷⁰ "Zira hükümet evvela, adalet, ıslahat gibi silah ve kuvvete ehemmiyet vermiyor; Saniyyen, Makedonya karışıklığının aslülesasını kaale almıyor. Bir takımını memnun bir takımını meyus ediyor..."

Mürzsteg Tasarısının ilk yıllarında Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğunda özerklik haklarına sahip olmak ve Balkan Devletlerinden herhangi birisinin Makedonya Vilayetlerinde üstünlük kurmasına engel olmak için Ulahlarla işbirliği yaptı. Romanya'da her iki topluluğun da davasına hizmet eden İbrahim Temo ve Nikola Naçu³⁷¹ gibi seçkin Arnavutlar bulunmaktaydı. Özellikle Naçu, Yunanlılarla yapılan mücadelede aktif rol oynamıştı.

1904-1908 dönemi boyunca Arnavutlar yerel amaçlarla ayaklanmalar gerçekleştirdi. Bunlardan biri Âşar vergisinin artırılmasına karşı İpek sakinlerince yapıldı. Bir diğeri ise yeni çıkan Sığır vergisinin yürürlükten kaldırılması için oldu.³⁷²

Başkim Cemiyeti (ya da kulüpleri) Arnavut dernekleşme tarihi için de en tanınmış ve en örgütlenmiş olanıydı. Başkimcilerin su yüzünde görülen amaçları "Milli dil olan Osmanlıca ile Arnavutçanın öğretilmesi ve yayılmasını sağlamaktı." Aslında, Başkim Kulüpleri ayrılıkçı bir ideolojinin eylem organlarıydı. 1909 isyanının "beyni"Manastır Başkim Kulübüydü. Bu cemiyetlere, çeteleri ve gizli ihtilal cemiyetlerindeki eklemek gerekir.³⁷³

³⁷⁰ Mehmed Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, (Sadeleştiren: Ahmet Varol), İstanbul: İnkılab Yay., 1989, s.46-47.

³⁷¹ Bu kişinin adı Tokay'ın adı geçen eserin de Niço olarak verilmektedir. Nikola Naçu ilgili bilgiler için Bkz. İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cumhuriyeti'nin Kurucusu ve 1/1 nolu üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, İstanbul: Arba 1987 , s. 53-55.

³⁷² Tokay, a.g.y., s. 71.

³⁷³ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 539-540.

Yaratılan olayların hiç birinin 1905 yılında Makedonya'da kurulan Gizli Arnavut Cemiyeti ile doğrudan bağlantısı bulunmamaktaydı. Bu cemiyetin amacı, Gerilla çetelerinin kullandığı taktikleri kullanarak Arnavutları silahlı bir ayaklanmaya hazırlamak, kötü Osmanlı yönetimine karşı koymaktı. Cemiyet Makedonya'daki politik gelişmelere bağlı olarak iki yönden önem taşımaktaydı. Birincisi, Cemiyetin kuruluşunun ilk yıllarında, Hıristiyan devrimci örgütlerle işbirliği yapması ve Makedonya'daki karışıklıkların artmasına sebep olmasıydı. İkincisi ve daha önemli faaliyeti ise; Makedonya'daki Jön Türk hareketi ile işbirliği yapmış olması ve Temmuz ihtilalinde üstlendiği roldü.³⁷⁴

Görülüyorki XIX. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'ne herhangi bir sorun çıkarmamış olan Arnavutlar, bölgede etnik çatışmaların artması üzerine Babıâli'den yana tavır koymuşlardır. Ancak Osmanlı Hükümeti Arnavutların siyasal, toplumsal ve ekonomik bakımdan kendi kendilerini geliştirmelerinde olanak verecek gerekli düzenlemeleri yapmamıştır.

6 - ULAHLAR VE MAKEDONYA

Sırplarla aşağı yukarı aynı zamanlarda Makedonya'da yeni bir aktör belirdi: Bükreş. Coğrafi uzaklığı durumu zorlaştırmaktaydı. Fakat Osmanlı mirasındaki haklarını korumak isteyen Romenler, bölgedeki Romen nüfusla ilgilenmekteydi.³⁷⁵

Türk Hükümeti 23 Mayıs 1905'te yayınladığı bir fermanla Makedonya'daki Romen milliyetini resmen tanıdı. O zamana kadar, İstanbul'daki Fener Patrikhanesi, Kiliseleri, rahipleri ve bütün kuvvetleriyle, Epir de ki Teselya'da ki Romenler üzerinde olduğu gibi Makedonya'daki Romenler üzerinde de hakimdi³⁷⁶ Patrikhane bütün

³⁷⁴ Tokay, a.g.y., s.71.

³⁷⁵ Castellan, a.g.y., s.368.

³⁷⁶ Bu baskılar öyle yoğunlaşmıştı ki kendi dinlerine geçilmediği yerlerde ekonomik ambargoya bile başvurulmaktaydı. (UlaHLara bir şeyler satılmaması gibi) bkz.*B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 34,3384,1324.3.27.*

Hıristiyanlara eşit muamele göstereceği yerde elde ettiği avantajlar ve imtiyazlı durum sayesinde Ulahlar'ı da "iyi bir Yunanlı" yapmaya çalışmaktaydı.³⁷⁷ "Dün Rumlar fırsat düşünce her Makedonyalıya" Sen Rumsun" demekten çekinmiyordu. Bugün ise Sırplar ve Bulgar'da böyle yapmaktaydı: Şuna buna "Sen Sırpsın...Sen Bulgarsın" demektedir. Bu üç hücumu en ziyade uğrayan ve Makedonya'da epeyce göze çarpan Arnavud Hıristiyanlarla Kuçu Ulahlardı.³⁷⁸

İşte Makedonya, ulusal propagandist teşkilatların mücadele sahası haline geldiğinde, Yunanlıların aslında Bulgar, Bulgar görünenlerin gerçekte Sırp, kısacası herkesin aslının taşıdığı isimden başka bir milliyete sahip olduğu meydana çıktı. Bu noktada Ulah unsuru haliyle en önemli konuma geldi; Makedonya'da yaşayanların gerçekte Ulah olduğu iddiası ortaya atıldı. Doğaldır ki bu durum Romanya'nın yararına oldu. Fakat, Makedonya'da daha fazla soruna neden olduğu için bölgedeki Avrupalı yetkililer Ulah hareketine karşıydılar. Makedonya vilayetlerinde ve İstanbul'da bulunan Osmanlı yöneticiler ise, Ulahlardan yanaydılar. Padişah Yunanlıların itirazlarına aldırmayarak Mayıs 1905'te Ulahlara kendi okullarını açma ve yönetim kurulunda temsilci bulundurma hakkı tanıyan bir İrade yayınladı.³⁷⁹ Manastır'da ve daha bir çok yerlerde Ulah okulları açıldı.³⁸⁰ Hatta uygulanan ıslahat programı çerçevesinde Ulahlardan polis ve komiser atamaları yapıldı.³⁸¹ Bükreş'de açılan okullara mali yardımda bulundu ve eğitimciler gönderdi.³⁸² Açılan bu okullarda sadece kültürel ve siyasi eğitim değil, askerî eğitimin yaptırıldığı da alınan duyurular arasındaydı³⁸³

³⁷⁷ Altan Deliorman, "Birinci Cihan Savaşının Sonuna Kadar Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi II," *Türk Kültürü*, Sayı: 39, Yıl :IV, Ocak 1966, s.39.

³⁷⁸ Tunalı Hilmi, a.g.y. , s.17.

³⁷⁹ Tokay, a.g.y., s.68.

³⁸⁰ Sir Charles Eliot, *Avrupa'daki Türkiye*, c.2, (Çev.:Adnan Sınar-Şevket Serdar Türet), Tercüman 1001 Temel Eser 97, s.149.

³⁸¹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı, 444/40, 19.12.1320.*

³⁸² Castellan , a.g.y. , s.368.

³⁸³ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği Jandarma, Müşiriyet, Kumandanlık Evrakı, 31/3018,1323.11.28.*

Bu arada ‐Apostol Margariti‐ namında Manastırlı bir Ulah; Milletdaşlarını, Yunan ve meydan okumakta olan Bulgar ve Sırp fesatlıklarından kurtarabilmek için, evvel emirde Ortadoks Kilisesinden tamamıyla ayırmayı düşündü. Bunun için de ‐Fransız Katolik Papazlarına‐ müracaat etti. Papazlar dinen, Apostol’de ilmen Ulahları terbiyeye koyuldu. Birde kilise beratı alındı. Böylece o zamana değin genelde zengin Ulahların parası hep Atina’ya ‐Pan Ellenizm‐ sandığına akarken, artık bunlar yerinde harcanmaya başlandı.³⁸⁴ Bu hareket şüphesiz belirli bir kültürün canlanmasına yardım etti; fakat Makedonya sorununda ikincil bir rol oynadı; en azından Romanya’ya Balkan işlerine karışma hakkını verdi.³⁸⁵

D - ETNİK MÜCADELE KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİNİN TUTUM VE DAVRANIŞI

Makedonya’daki karışıklıklar reform süresi boyunca iyice arttı. Sadece 1908 yılında 1080 kişi ayaklanma sırasında yaşamını yitirdi; bunların 649’u Bulgar, 185’i Yunan, 39’u Sırp, 36’sı Ulah, 130’u Müslüman, 40’ıda Jandarma ve Askerdi. Sadece Manastır Vilayetinde eylem yapan 39 çete bulunmaktaydı. Bunların 23’ü Bulgar, 10’u Yunan, 6’sı Sırp çetesi idi. Bu sayıya Ulah, Türk - Arnavut ve düzensiz çeteler dahil değildi.³⁸⁶

Bu çok yönlü ve çok amaçlı çete faaliyetlerinde Osmanlı Devleti çetelerin ya da devletlerin birbirleriyle olan mücadelelerinden yararlanarak dengeyi korumayı düşündü.³⁸⁷ Amacını gerçekleştirebilmek için de azınlıklar hakkında bilgi toplamak ve aralarındaki anlaşmazlıkları körüklemek için provakatörler kullandı, büyük paralar harcadı.³⁸⁸

³⁸⁴ Tunalı Hilmi, a.g.y. , s.18.

³⁸⁵ Castellan, a.g.y. , s.368.

³⁸⁶ Tokay, a.g.y. , s.72.

³⁸⁷ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamit , Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yay. 1990, s.85.

³⁸⁸ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma, Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 34, 3340.3.8.*

Makedonya'da olayların artması üzerine buraya ilave taburlar gönderildi.³⁸⁹ Asker sayısının birden artması barınma, yatacak yer, hayvanlar için ahır vs. gibi fiziki mekanlarda da sorunlar yarattı.³⁹⁰ Askerlerin maaşının uzun sürelerden beri verilmediği de bilinmekteydi³⁹¹ Müfettişi Umumiliğin kurulması ile birlikte ilk iş olarak bu konuya el atılarak "Vilayat-ı Selase dahilinde mustahdem Jandarma, polis ve neferat da dahil askerlerin" maaşlarının düzenli olarak ödenmesi için çaba sarfedildi.³⁹² Fakat Devletin içinde bulunduğu ekonomik açmaz (Duyunu Umumiye) nedeniyle,³⁹³ merkezden yeterince para gönderilemediğinden, "maaş paralarını beklemek yerine mahallinden temin edilmeye çalışılması" için Meclisi Vükela karar aldı ve bu kararı gerekli yerlere tebliğ etti.³⁹⁴

Yoksunluk ve yoksulluk içindeki Osmanlı Devleti, bu önlemleri almaya çalışırken, Makedonya'daki çeteler Mürzsteg Tasarısından sonra, faaliyetlerine hız verdiler. Bunun nedeni tasarımın 3. maddesinde yer alan: "Asayiş elde edilince muhtelif milliyetleri daha muntazam suretle toplamak üzere, mülki bölgelerin değiştirilmesi" ifadesinin bölgede mücadele yürüten guruplar tarafından yanlış algılanmasıydı. Olayların artması üzerine Avrupa Devletlerinin temsilcileri Sofya, Belgrad ve Atina'ya ayrıntılı açıklamalarda bulunarak, 3. maddenin amacının; Makedonya'da ulusal bölgeler yaratmak olmadığını bildirdiler.

Üçüncü madde Osmanlı yönetiminin işlerine yardımcı olması için düzenlenmişti. Büyük Devletler, terör yolu ile Makedonya'daki unsurların dağılımında meydana

³⁸⁹ Kanışıklık öncesinde hükümetten 36 tabur asker istenmişse de, Babıalce 24 tabur teçhiz olunabilmiştir. Bkz. *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 441, 94, 1320.11.9.*

³⁹⁰ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 43, 4269,1324.12.30.*

³⁹¹ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı, 447, 131, 10.2.1321; Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri, (Haz: İsmet Bozdağ), İstanbul: Pınar Yay., 1986, s.32.*

³⁹² *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Sadaret ve Başkitabet Evrakı, 1, 26, 1320.9.5.*

³⁹³ Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye'nin 1324 senesi durumu için bkz. *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/31, 3100, 1.1.1324 (Belge 4 varaktır).*

³⁹⁴ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı, 1, 74-3, 1321.1.5.*

gelebilecek değişikliklerin, sadece “statüs-quo” prensibi ile yürütülen³⁹⁶ sınır belirleme işlemlerine hiç bir şekilde yardımcı olmayacağını da belirtmekteydi.³⁹⁶

Bu arada Osmanlı Devleti 25 Mart 1319 (7 Nisan 1904) yayınladığı bir irade ile bölgedeki görevlilerini uyararak bundan sonra “her türlü maruzat ve tebligatta mahal ismi kullanılarak” Makedonya adının kullanılmasını yasakladı.³⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin bu sunni tedbirlerine bir de adli, malî ve siyasî alanda Avrupa kontrolü de eklenince, çeteler bundan güç alarak faaliyetlerine hız verdi. Bir yandan Osmanlı toprağına en geniş anlamda yabancı kontrolünün yerleşmesi, diğer yandan çetelerin verdikleri zarar ve yaratılan karışıklık sonucu ortaya çıkan uyanış, Abdülhamit yönetimine karşı bir reaksiyon oluşturdu. İmparatorluğu içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarıp daha sağlıklı bir rejime sokmak düşüncesi geniş kitlelere yayıldı. Bunun için sadece dağıdaki çetelere, komitelere karşı değil, bizzat saraya ve hükümdara da başkaldırılmalıydı.

İşte bu uyanış Makedonya mücadelesinde ikinci ve yeni bir aşama oluşturmaktaydı. Bu aşamada artık Osmanlı subayları sadece bir emir kulu ve gözü kapalı Padişah köleleri olarak değil, hem kendilerine karşı çıkan kuvvetlere, hem de bizzat saraya ve padişaha karşı geleceklerdi.³⁹⁸

³⁹⁶ Tokay, a.g.y., s. 72.

³⁹⁷ *B.O.A., Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı, 1 - 100, 1321.1.1.*

³⁹⁸ Aydemir, a.g.y., c.1,s. 443-444.

IV. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET SÜRECİNDE MAKEDONYA SORUNU

A - MEŞRUTİYETİN İLANI ÖNCESİNDE MAKEDONYA'DA DURUM

1908 yılına gelindiğinde Selanik ve Manastır çevresinde gelişen İttihat ve Terakki hareketi³⁹⁹ Makedonya ve Balkanlarda örgütlenmesini yaygınlaştırmış, dış

³⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest E. Ramsour, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, İstanbul: 1982; Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, İstanbul: 1974; *Talat Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul: 1952; Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, Dersaadet: 1912; Şemseddin, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılab*, Dersaadet: 1324; Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki*, İstanbul: 1971; *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: 1986; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihad ve Terakki* İstanbul: 1980; *100 Soruda İttihad ve Terakki*, İstanbul: 1980; Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, İstanbul: 1958, Cemal Paşa , *Hatıralar*, İstanbul: 1959; Mustafa Ragıp Esadlı , *İttihad ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, İstanbul: 1975; *Halil Mentеше'nin Anıları*, İstanbul: 1986; Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902* c.1, İstanbul: 1985; Selim İlkin - İlhan Tekeli, "İttihad ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği" *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071 - 1920* , Ankara: 1987, ss. 351-382; Kamil Paşa, *Hatırat*, Konstantiniye: 1913; *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, İstanbul: 1987; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: 1945; *İnkılap Tarihimiz ve İttihad Terakki* İstanbul 1948; Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul: 1956; David Kuschener, *The Rise of Turkish Nationalism 1876 - 1908*, Londra: 1977, Mahmut Muhtar Paşa, *Maziye Bir Nazar* İstanbul: 1341; *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, İstanbul: 1988; Kolağası Resneli Niyazi , *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul: 1326.

ilişkilerini oluşturmuş, II. Abdülhamit yönetiminin haber alma örgütüne karşı, kontr-haber örgütü kurmuştu. Büyük olasılıkla İttihat ve Terakki'nin "Makedonya İç İhtilalci Örgütü" ile ilişkileri vardı.⁴⁰⁰ Bu gelişmelere rağmen ittihatçılar hemen bir devrim hareketi başlatmayı düşünmüyorlardı. Ama dış olayların gelişmesi onların eyleme geçmelerini hızlandırdı.⁴⁰¹

İngiltere Kralı VII.Edward ile Rus Çarı II.Nikolay 10 Haziran'da Reval (Estonya)'de bir araya gelerek Makedonya sorununa yeni bir çözüm arama ihtiyacı duymuşlardı.⁴⁰² O zamana kadar siyasi varlığını İngiliz-Rus rekabetine dayandırarak sürdüren Osmanlı Devleti artık tam olarak sonun başlangıcına gelmişti. Nitekim Avusturya'nın direniş ihtimallerine karşın, Rus-İngiliz kararlarını önlemek herhalde mümkün değildi.⁴⁰³ Buna rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İ.T.C.) Avrupa ülkelerine açıkça baş vurarak "Makedonya'daki karışık durumu ancak cemiyetin düzeltebileceği ve Avrupa'nın sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiğini" belirtti. Ama hiçbir Avrupa ülkesinden yanıt gelmedi. Fakat bu tavır Abdülhamit'in cemiyetin üzerinde baskısının artmasına neden oldu.⁴⁰⁴ Neredeyse efsanevi bir kuruluş olarak takdim edilen Yıldız İstihbaratının, isyancı subayları izole edip, onları ele geçirme tehlikesi, herhalde en az Reval Mülakatı kadar meşrutiyete gidiş hızlandırıcı bir sebep olmalıydı.⁴⁰⁵

Abdülhamit rejiminin ağırlığını az çok duyanlar, İ.T.C.'nin çevresinde kolaylıkla toplanmaktaydı. Propaganda ordu içinde oldukça etkili oluyor ve büyük coşku uyandırıyordu. İyi yararlanılmayan, ilerleme şansı olmayan şan ve şereften yoksun, çoğu iyi okumuş, atılgan, gözü pek, çoğu kez nefret ettikleri işlerde çalıştırılan subaylar,

⁴⁰⁰ B.O.A., *Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 414, 71, 25.12.1318.*

⁴⁰¹ Feroz Ahmed, *İttihat ve Terakki 1908 -1914*, (Çev.Nuran Ülken), İstanbul: Sander Yay.1971,s.18, Tekeli -İlkin, a.g.m., s.375 ; Stefanos Yeresimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, c.II,(Çev.Babür Kuzucu), İstanbul: 1987, s.247.

⁴⁰² Kuran, a.g.y., s.416; Resneli Niyazi, a.g.y. , s.77-78 ; Tanık Zafer, *Tunaya Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki)*, c.III İstanbul: Hürriyet Vakfı, 1989 s.17-18; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev : Metin Kiratlı), Ankara: TTK., 1984 , s.204

⁴⁰³ Aydemir, a.g.y. , s.504.

⁴⁰⁴ Tevfik Çavdar, *Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geçmiş 1860-1918*, Ankara: Ayça Yay. 1982,s.75.

⁴⁰⁵ Ahmet Turan Alkan, *II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara: Cedid, 1992 , s.71.

güçlerinin bilincinde olarak harekete geçmeye hazırdı. Edirne, Selanik ve Manastır'daki ordular, Asya'daki birlikler devrimden çok daha önce davayı benimsemişlerdi.⁴⁰⁶ Yalnızca İstanbul'daki garnizon, biraz propagandanın dışında bırakıldı. Bununla birlikte komutanların çoğu İ.T.C.'ne dahil edilmişti.

Aylardan beri sürdürülmekte olan hazırlıklar arttırıldı. Selanik'teki Merkez Komitesi yapılacak bir mücadelede hiçbir şeyi rastlantıya bırakmak istemeyerek, metodlu bir biçimde sabırla çalışmaktaydı. Saray gelişmelerin bu derece yoğun olduğunu, ancak Temmuz başında öğrenebildi. Fakat artık çok geçti.⁴⁰⁷

Bu ortam içinde, 3 Temmuz 1908 günü Resne garnizonundan Niyazi Bey'in bir çete kurarak dağa çıkması⁴⁰⁸ ile İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini sonuca götürecektir eylemi başlatmış oldu. Niyazi beyin çetesini Sadık Bey'in, Yüzbaşı Habib'in, Ziya Fahri'nin, İbrahim Şakir ve Enver Bey'in çeteleri izledi.⁴⁰⁹ Baş kaldırı hızla, tüm Makedonya'yı kapladı. İttihat ve Terakki'nin 1908'de yayınladığı tüzükte, eylemlerin beş kişilik merkez komitesince kararlaştırılacağını bildirilmesine rağmen, oldukça desantralize çalışmaktaydı. Eylemlerin başlaması bir merkezden verilen emir üzerine olmaktan çok Reval toplantısına karşı oluşan tepkinin bütün Makedonya örgütünde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmasıyla oldu.⁴¹⁰

Selanik'teki merkez 21-22 Temmuz gecesi olağanüstü bir toplantı yaparak 24 Temmuz'da genel bir kalkışmaya karar verdi. Kalkışma Rumeli'nin bütün yörelerinden halk ve asker adına saraya anayasanın yürürlüğe konması ve meşrutiyetin ilanına ilişkin arıza telgraflarının çekilmesi biçiminde uygulanacaktı. Manastır 24 Temmuz'da

⁴⁰⁶ Resneli Niyazi, a.g.y. , s.45-46.

⁴⁰⁷ Paul Imberd, *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri-Türkiye'nin Meselerleri-*, (Türkçesi : Adnan Cemgil), İstanbul: Havass Yay,1981, s.175 - 176.

⁴⁰⁸ Ahmed Rıza Bey, Niyazi ve Enver Beylerin çeteler kurarak dağa çıkmasının Paris Merkezinin aldığı bir karar üzerine gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz.*Ahmed Rıza Beyin Anıları*, İstanbul: Arba, 1988, s.24.

⁴⁰⁹ Çavdar, Özgürlük kavgasında..., s.76.

⁴¹⁰ Tekeli - İkin, a.g.m. , s.375.

yapılacak hareketi bir gün önceye aldı. Saray tarafından Şemsi Paşa'nın yerine gönderilen Tatar Osman Paşa, Manastır'da 22-23 gecesini Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerin çeteleri tarafından dağa kaldırıldı. Bu olay İstanbul'u ve sarayı şaşkınlık içerisinde bıraktı. Bunun etkisini azaltmak istemeyen Manastır 23 Temmuz günü Meşrutiyet'i tek başına ilan ederek bir telgrafla saraya bildirdi. Manastır'ı Rumelinin diğer yöreleri izledi. Hareket Selanik'teki merkezin planladığından erken başlamıştı. Rumeli'den gelen telgrafları Padişah gereğinin yapılması için Meclis-i Vükelaya havale etti. Ve Meclis-i Vükela 23-24 Temmuz gecesini toplantı halinde kaldı.⁴¹¹

Bütün bu baskılar, telgraflar üzerine kararsızlığını sürdüren Abdülhamit, "Suyun akıntısına gideceğim" demektedir. Gelen telgraflar ve Meclis-i Vükelanın bunları incelemesi, Padişahın niyetinin tam anlaşılmasında, işleri iyice çıkmaza sokmaktaydı. Nihayet II. Abdülhamit, "Kanun-ı Esasi'nin ilanı benim zamanımda olmuştur. Bunun müessisi benim; bir müddet hasbel'l lüzum mer'iyeti tadil edilmişti. Heyet-i Vükelaya gidiniz. Bunları söyleyiniz ve ilanı için mazbatanın yazılmasını irade ettiğimi tebliğ ediniz." diyerek yeniden meşruti sisteme dönmeye karar vermiştir.

İzzet Paşa'nın Vükelanın toplu bulunduğu odaya gelip bu sözleri söylemesini Memduh Paşa az başka biçimde yazmıştır: "Kanun-ı Esasi'yi ben tesis etmişim; Meclis-i Mebusan'ın ikinci devre-i ictimasında tatili lüzumu ihtar kılınmıştı; öyle yapıldı. Madem ki milletim bu kanunun yine meriyyetini istiyor, ben dahi verdim."⁴¹²

Bunun üzerine mazbata yazılmış ve irade çıkmış⁴¹³ 11 - (24) Temmuz günlü gazetelerde ilân edilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar," *Bellekten*, XX/77 (1956), s.107-124; Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*, İstanbul Üniversitesi Yay. 1297, Hukuk Fakültesi Yay. 281, İstanbul: Fakülteler Matb., 1968, s.241-248; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İstanbul: İmge Yay., 1995, s. 97-98.

⁴¹² Tahsin Paşa a.g.y., s. ; Uzunçarşılı, a.g.m., s.148.

⁴¹³ *B.O.A. Yıldız Tasnifi*, Kısım No: 23, Evrak No: 1802, Zarf No: 11 Karton No: 71.

⁴¹⁴ Fakat şurası unutulmamalıdır ki II. Abdülhamit'in Meşrutiyeti ilanından bir gün önce (10 Temmuz 1324) Rumeli'nin üç vilayetinde (Manastır, Selanik ve Kosova) İttihat ve Terakki

Rumeli’de 101 pare top atışıyla Meşrutiyet’in açıklandığı ilk gün, İstanbul sakin bir bekleyiş içerisindeydi.⁴¹⁵ Fakat ertesi gün (Cumartesi) İstanbul’da büyük gösteriler, şölenler yapılmaya başlandı. Bu iş o kadar ileriye götürüldü ki :

*“Hürriyete herkes istediği gibi mana veriyor; nizâm ve kamundan ve hükümete lüzum-u itaatten bahs idenler, enkaz-ı istibdat addolunuyor idi. Devr-i di’lârâyı Meşrutiyet’te vergi verilir mi efsanesi vilayet ahalisinin işine gelerek tahsilat durdu. Gelirleri en çok olan İzmir Vilayetine İstanbul’dan para göndermek lazım geldi.”*⁴¹⁶ Aslında bu dönem içerisinde Meşrutiyet’in armağan ettiği hürriyet, meşrutiyet kavramlarını bilmeyen aydın geçinenlerin⁴¹⁷ olduğu düşünülürse halkın bu tutumunu normal karşılamak gerekirdi. Nitekim İttihatçılar da böyle düşünmekteydi.⁴¹⁸

Çünkü, yıllardan beri istibdada alışmış bir kütlenin, içinde bulunduğu ve yaşadığı sevinçli ve coşkulu havaya rağmen, kendisine yapılan veya yapılması zorunlu hale gelen lütufkârlığın, gerçek önemini birden bire tayin edebilmesi olanaklı değildi. Kısacası Kanun-u Esasinin iadesi ve Meşrutiyetin îlanı, “uykusundan birden bire uyanan, etrafına şaşkın şaşkın bakan, ve yapmak istediğini birden bire kestiremeyen, ürkek ve çekingen⁴¹⁹ bir kütle ile karşı karşıyaydı.

Zamanla şaşkınlıktan kurtulmaya başlayan bu kütlenin sevinç ve heyecanla karışık gösterileri ülkeyi yavaş yavaş adeta bir anarşi ortamına sürüklemekteydi. Kanun-u Esasi ve Meşrutî idarenin hararetle taraftarlarından biri olarak kendini göstermeye çalışan II. Abdülhamit, ortaya çıkması muhtemel tehlikeleri önleyebilmek, makamını bir

Cemiyeti tarafından meşrutiyet ilan edilmişti. Uzunçarşılı, a.g.m., s.148; Bayur, a.g.y., c. I / 1 , s. 479.

⁴¹⁵ Rıza Nur ise hatıratında durumdan haberdar olan aydınların önderliğinde gösteriler olduğunu belirtir. bkz. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. I , İstanbul: Altındağ Yay.,1967, s. 244-248.

⁴¹⁶ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire 1339, s. 356.

⁴¹⁷ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subay’ın Hatıraları*, Ankara: T.T.K., 1988 , s. 31.

⁴¹⁸ "Bu gün uzaktan acaip gördüğümüz bu ahvali içinde bulunduğumuz esnelerde gayet müsamahakarane muhakeme eyliyor idik" Halkın bir çok seneler mahrum edildiği bol bol nasibini almasına cevaz veriliyor idi. Abdurrahman Şeref, a.g.y., s. 354.

⁴¹⁹ Okandan, a.g.y., s.250.

süre daha koruyabilmek amacıyla millete karşı olan garantilerinde daha da ileri giderek Vükela Heyetinin tanzim ettiği 1 Recep 1326 / 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1909) tarihli mazbata üzerine memlekette hafiyeliği ve sansürü kaldırdı.⁴²⁰

Makedonya ise acaip ve yaygın bir uzlaşma örneği verdi. Selanik'te Yunan ve Bulgar Komitecileri sokaklarda sarmaş dolaş oluyorlardı, onlara göre artık ortaklaşa bir vatanları vardı. Ateşli bir milliyetçi ve üç vilayetin özerkliğinden yana olan Sandansky, daha dünkü düşmanlarıyla anlaşmıştı. Arnavutlar kendi halinde yurttaşlar olarak yaşayacaklarına and içiyorlardı. Her yerde uzlaşma vardı. Jön Türkler açısından, Makedonya'daki Bulgar yanlısı güçlerle bir "modus vivendi"ye ulaşmak son derece önemliydi. Çünkü adeta Jön Türk hareketinin başarıya ulaşip ulaşmamasının anahtarı Bulgaristan'ın elindeydi.⁴²¹ Fakat şurası da unutulmamalıydı ki Müslümanlar, Hıristiyanlara Anayasa'da çok büyük bir yer ayrılmış olmasından tedirgindi.⁴²²

Sofya Hükümeti de yeni rejime dostça bakmadı. Tutucu Bulgar gazeteleri, daha başından itibaren 1908 devrimi hakkında hasmane yorumlar yapmaktaydı. Örneğin iktidardaki Demokrat Parti'nin organı Vreme (Zaman), 26 Temmuz 1908'de okuyucularını "*barutlarını kuru tutmaları ve gözlerini Konstantinopolis'ten ayırmamaları*" için uyardı. Ona göre Jön Türklerin amacı, Bulgar unsurunu milliyetsizleştirmektir. Daha 7 Ağustos 1908'de savaş bakanı General Paprikov, Avrupa Türkiyesinde işlerin normal gitmesinin ulusal Bulgar planlarını alt-üst edeceğini vurguladı. Meşrutiyet (anayasa) rejiminin pekişmesi bu ülkenin çıkarlarına aykırıydı.⁴²³

Avusturya Konsolosu ise Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edildiği gün Manastır'daki ortamı şöyle özetlemekteydi:⁴²⁴

⁴²⁰ B.O.A., *Yıldız Tasnifi, Kısım no.23, Evrak no. 1792, Zarf no. 12, Karton no. 71; Okandan, a.g.y., s.252-253.*

⁴²¹ Adanır, a.g.m., s.65.

⁴²² Resneli Niyazi, a.g.y., s. 181.

⁴²³ Adanır, a.g.m., s.65-66.

⁴²⁴ Tokay, a.g.y., s. 173.

"Makedonya'daki halk büyük bir mutluluk ve neşe içinde. Bunun sebebi olarak Jön Türklerin zaferi olan ve bir daha geri dönülmeyecek Anayasa görülmektedir."

Selanik'te ise; sokaklar üç gün üç gece imparatorluğun bayraklarını taşıyan ve kendilerine orkestraların eşlik ettiği göstericilerle doldu taşı. Kısa bir süre içinde olsa Makedonya'daki olaylar yatıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra geçen günler de Bulgar, Yunan, Sırp Çeteleri Selanik'e inerek, İttihat ve Terakki yöneticileriyle uzlaştılar, silahlarını bıraktılar. Ama bu silahlar, Osmanlı yöneticilerine değil, kendi ulusal komitelerine bırakıldı. Ancak tüm bunlar geçiciydi. Zira daha meşrutiyetin ilk günlerinde Makedonya'nın yeni gelişmelere gebe olduğu dikkat çekiyordu.⁴²⁵

B - 1908' DEN SONRAKİ DÖNEMDE MAKEDONYA

Jön Türkler ulusal sorun hakkındaki konumlarını, daha 1908 Ağustos'unda açıklamışlardı: anayasa halk egemenliğine dayanmalıydı; eyaletlere geniş bir özerklik verilmeliydi; okullarda temel öğretim, çocukların ana dilleriyle yapılmalıydı; askerlik hizmeti, din farklarına bakılmaksızın herkes için zorunlu olmalıydı; hatta bir tarımsal reform bile öngörülmekteydi. İşte Jön Türkler 1908 Temmuz'undaki Meşrutiyet rejiminin daha ilk günlerinde, Makedonya'nın çeşitli siyasal örgütleriyle bu platform üzerinde bir dizi görüşmeye girişmişti.⁴²⁶ Bu nedenle sosyalist görüşler taşıyan Slav liderlerinin çoğu Jön Türklerin kurmakta oldukları yeni düzene umutla bakıyorlardı.⁴²⁷

İstanbul'a oranla Manastır, daha civcivli. Subayı, başıbozuğu, Arnavutu, Bulgarı birer fatih gibi, başı yukarda ayakları dünya'nın hareketini durduracak bir tarzda çarpmakta. Pek çok dünkü hafiye, hürriyetçileri müstebidler eline verenler, birer hamiyet örneği kesilmişlerdi. Meydanlarda, kahvelerde, meyhanelerde atıp tutuyorlardı.⁴²⁸

⁴²⁵ Tekelli - İkin, a.g.m., s.376.

⁴²⁶ Adanır, a.g.m., s.63-64.

⁴²⁷ Douglas Dakin, "Makedonya: Balkanların Barut Fıçısı," *20. yüzyıl Ansiklopedisi*, İstanbul: Arkin Kitabevi, 1970 , s. 178.

⁴²⁸ İbrahim Temo, a.g.y., s.186.

Bu açıdan bakıldığında 1908 yazında Makedonya'nın siyasi havası hayli liberaldi. Hızla Balkanların kültür merkezi haline gelen Selanik'te Yahudi İspanyolcası, Türkçe, Rumca, İtalyanca, Fransızca ve de Bulgarca birçok gazete ve dergi, yayınlanmaya başladı. 1908 Temmuzunun sonundan itibaren Sandanski'nin Serez grubu, Svoboda'yı (Özgürlük) çıkarmaya koyuldu; Ağustos'ta bunun yerini Konstitutsionna Zarya (Anayasa Şafağı) aldı. 1909 başında her iki dergi de artık çıkmamaktaydı. Onların yerine "Halkın Federatif Partisi" nin Bulgar Seksiyonu'nun organı olarak "Narodna Volys" (Halkın İstemi) geçti. Bu gelişmelerden sonra çeşitli diğer gruplar da basın-yayın faaliyetini hızlandırdı. Hatta bu gruplardan bazıları Jön-Türk Devriminin sosyalistlerce desteklenmeye layık olduğu kanısındaydı. Bunların bölgelerinde yayınlanan bir dergi doğrudan doğruya İttihad ve Terakki ile birleşmeyi savunmaktaydı.⁴²⁹

Osmanlı kamuoyu için "Meşrutiyet" iyilik, güzellik ve serbestlik adına ne varsa hemen her anlamın doldurulduğu, yeni bir kavramı ifade ediyordu.⁴³⁰ Hatta Jön-Türklerin (Makedonya İç Devrimci Örgütü-İnternal Macedonian Revolutionary Organisation/İMRO) MİDÖ'yü var olan biçimiyle yasal bir örgüt olarak kabul etmeye hazır olduklarını, ayrıca silahlı birliklerini dağıtmasını bile şart koşmadıklarını öğrenince çok sevinmişlerdi.⁴³¹ Böylesi bir "Liberâllik" Jön-Türk siyasetinin gerisindeki gerçek dürtüleri merak eden Serez'deki Yunan Konsolosunu da çok şaşırtmaktaydı.⁴³² Bu durumu Hüseyin Kazım Kadri anılarında şöyle değerlendirmekteydi:

"İttihatçıların bu ileri düzeydeki liberal tavırlarının yanında Abdülhamit'in Sırp, Bulgar ve Rumlar arasında yarattığı düşmanlığı iki Bulgar Komitasının(Santralisler - Virhivistler) arasını açarak yeni bir düşmanlık ortamı sağlayacaklarını sanmaları yanlıgısıydı.⁴³³ Halbuki mantıklı bir düşünce böyle bir şeye kesinlikle ihtimal vermezdi. Çünkü Bulgaristan ortada ve işin içinde Makedonya

⁴²⁹ Adanır, a.g.m., s. 64-65.

⁴³⁰ Alkan, a.g.y., s. 72.

⁴³¹ Manol Pandevski , *Politickite Partii Organizatsii vo Makedoniya (1908 - 1912)*, Skopze: Kultural 1965' den Aktaran Adanır, a.g.y., s. 65.

⁴³² Adanır. a.g.m., s. 65.

⁴³³ Makedonya, Genkur ,a.g.y.,s.94.

oldukça, Makedonya Bulgarlarının ayrı bir hükümet vücuda getirmeleri veya bizim kurduğumuz Meşrutiyet Hükümetini Bulgaristan'a karşı müdafaa da bulunmaları, inanılacak işlerden değildi. En doğrusu bu iki fırka kendi aralarında ve kendi menfaatlerine, siyasetlerine göre birbirinden çok az farklı birer maksat takip eden, iki parti idi. Ve bunların kovaladıkları emeller ile bizim Makedonya'daki yönetimimiz ve emellerimiz arasında ilgi ve uyum olamazdı. Ne çare ki İttihatçılar bunlara inandı ve ona göre politika izledi. Böyle bir politika ise daha ilk günden halkı ümitsizliğe ve hükümetin tarafsızlığından şüpheye düşürdü."⁴³⁴ Nitekim, meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra o birliktelik ve bayram havası komite faaliyetleri dolayısıyla asayişsizliğe bıraktı. Bu durum Meclisi Mebusan'a yansıdı. Priştine Mebusu Hasan Bey, "Rum, Ulah ve Bulgar komitelerinin faaliyetleri"⁴³⁵; Siroz Mebusu Hiristo Dalçef ve Selanik Mebusu Dimitri Velahof Efendi ise "Selanik, Kosova, Manastır vilayet ve kazalarındaki asayişsizlik..."⁴³⁶ konusunda Dahiliye Nezaretini yanıtlaması isteğiyle istizah takriri (Gensoru) verdiler.

17 Kanunusani 1324 (30 Ocak 1909)'da Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Aralık ayı başından Ocak ayının sonuna kadar Makedonya'da meydana gelen olayları ve sonuçlarını ayrıntılı biçimde anlattıktan sonra⁴³⁷ sorunun ve çözümün kiliseler konusu olduğuna dair düşüncelerini şöyle dile getirdi:

"Rumeli'de Rum, Bulgar, Sırp, Ulah cematı beyinde tahaddüs edip ilanı meşrutiyeti müteakip zâil olacağını kavien temenni ve ümit ettiğimiz ve yine temenni ve ümit etmediğimiz lazım gelen ihtilaf esasen kiliselerden neşet etmiştir. Bu o kadar mühim maddedir ki 4 unsuru da memnun edecek bir sureti haserede hakedilmez ise,

⁴³⁴ Hüseyin Kazım Kadri, a.g.y., s. 63-64.

⁴³⁵ "... Makedonya'da Rum ve Bulgar ve Ulah komitelerinin kemali faaliyetle istihzaratta bulduklarından bahisle, bu bapta Dahiliye Nezaretinin derece-i malumatı ve ittihaz ettiği tedabirin neden ibaret olduğunun istizahına..." MMZC, c.1, d.1, l.19, s.357.

⁴³⁶ "... Selanik, Kosova, Manastır ve Edirne vilayetlerinin bazı kazalarında asayiş ve emniyet son derece muhteldir. Bir kaç ay zarfında bir maksadı siyasi ve sevkî taassupla îka olunan katiller insanı dehşet içinde bırakacak bir yekûn teşkil eder... Bir çok kazada eşkiya çeteleri türemiştir. Ahvâl ve cinayati mâruzanın Dahiliye Nazırı Paşa hazretlerinden istizahına..." MMZC, aynı cilt, s.357.

⁴³⁷ MMZC, aynı cilt, s.369-370.

*Hükümetçe zabıta noktai nazarından her türlü tedavi ittihaz edilmiş olsa münazaat mündefi olamaz zannedirim.*⁴³⁸

HIRİSTO DALÇEF EFENDİ (Siroz) - Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin faaliyeti iktidari, vatanperverliği herkesce mâlûmdur. Ba kabili inkâr değildir. Yalnız anâsırı Osmaniye beyninde zuhur eden münâfereti milliye ve bunlar bir birini ezmek, birbirini öldürmek üzere buldukları herkesci malûmdur.

Yalnız bu münâfereti milliye, bunların birbirini öldürmek kaziyesi, kendilerinin fiili değil, en ziyade hükümeti müstebidenin eseridir. Bunu da herkes ve bu meyan da matbûâtı Osmaniye'de itiraf etmiş. En evvel Makedonya'da Bulgar Çeteleri zuhur etmiştir.

HALİL BEY (Menteşe) - Makedonya tabiri yoktur. Yani bizim meclisimizde Makedonya tabiri olmaz.

MEHMET NURİ EFENDİ (Mamüratülaziz) - Vilayat-ı Selase ile tashih buyrulsun efendim.

.....

*HIRİSTO DALÇEF EFENDİ (Devamla) - ... İlanı Hürriyetten sonra bir çok siyasi katiller vuku bulmuş ve Abdullah Efendi ile beraber verdiğimiz takrirden 31 kadar katil fiili sayılmış ve bir katil fiilinde hemen 24, 25'i bir maksad-ı siyasi ile yapılmış. Maksadı siyasiden de maksadım Bulgar olduğu için, Rum olduğu için, Türk olduğu için öldürülmüş, yani parasına, malına tama' yahut bir garaza müsteniden değil. Bu katil fiillerinin bir dereceye kadar önü alınabilirdi. Eğer bu vilayatta faal, vatanperver ve ciddi memurini inzibatiye ve memurini idare olsa idi, işi halledilmiş bulunurdu.*⁴³⁹

⁴³⁸ MMZC, aynı cilt, s.370. Bu konu Kiliseler ve Okullar Kanunu kısmında daha detaylı anlatılacaktır.

⁴³⁹ MMZC, aynı cilt, s.374-375.

Tartışmaların devamında Dahiliye Nazırının verdiği detaylı bilgileri de yeterli bulmayan mebuslar hükümeti de şiddetli bir şekilde eleştirmekteydi.

MEHMET ALİ BEY (Samsun) - Efendim Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinden istizah edilen keyfiyet, Rumeli Vilayat-ı Selasesinde asayişin muhtel olmasından ibarettir. Paşa hazretlerinin vermiş oldukları izahat, vakta mufassal olmakla beraber, bendeniz o kadar mukmi, değildir. Çünkü madem ki Rumeli Vilayat-ı Selasesinde kilisesinde bu gün asayişin muhtel bulunduğu eskiden teşekkül eden komitelerin, hâli faaliyette buldukları kendilerine de itiraf buyuruyorlar, şu halde bu faaliyetin ve ihlali asayişin def'i indifai lazım gelir.

... Madem ki Rumeli'nde vekayii hünrizane tekrar meydan buluyor, şu halde hükümetin icraatta bulunması bize kâfidir. Hükümete göre bugün orada bulunan unsurlar, şüphesiz asayiş ihlal edemezler. Fakat o anasır ki husulü meşrutiyetin ilanı ve Hükümeti Meşrutenin bütün makasid ve amali hususiyelerinin mahvu heba olduklarını bildikleri için, zannettikleri için dehalet etmişlerdi. Bilahara o kadar itibar ettiğimiz hükümeti hâzıramızın hâlâ eskisi gibi betaat içinde yuvarlanmakta olduğunu anladıkları gibi şüphesiz kalktılar, yine asayiş ihlal ettiler ve yine eskisi gibi çalışacaklardır.⁴⁴⁰ Talat Paşa'da izlenen yanlış politikalar hakkında şunları söylemekteydi:⁴⁴¹

"Komitelere karşı daima en büyük hoşgörüyü gösterdim ve onların gerçek amaçlarını bilmiyormuş gibi davrandım. Fakat hükümetin yanlış tavırları komitelerin ihtiraslarını hafifletmek şöyle dursun tersine artırdı."

Böylece meşrutiyetin ilânına kadar bölgedeki komitelerle iş birliği yapan İ.T.C., komiteleri de şaşırtacak liberal tavırlarını meşrutiyet sonrası günlerde "çetelerin silahlarını hükümete değil de kendi örgütlerine teslim etmelerini kabul etmesiyle

⁴⁴⁰ MMZC, aynı cilt, s.279-280.

⁴⁴¹ **Talat Paşa'nın Anıları**, (Hazırlayan : Alpay Kabacalı), İstanbul: İletişim Yay., 1990, s. 25.

de"sürdürdüğünü kanıtladı. Ayrıca Babıâli'nin yakalanan çete üyelerinin "*Mahkeme-i Fevkâladeye verilerek hakimiyet-i Hükümet aleyhinde hareket eden çeteler misüllü mücâzât-ı şedide ile cezalandırılmalarını tensip etmesine* " ⁴⁴² rağmen müfettişi umumi Hüseyin Hilmi Paşa buna muhalefet etmekteydi. Belli bir zaman sonra Rum çeteleri de diğer çeteler gibi cinayetlere girişince bunların "*Mahkeme-i Fevkâlade de muhakemeleri lüzumuna karar verildi.*" ⁴⁴³

Bu süre içerisinde komiteler ve çetelerin güç ve hedefleri geçiş döneminin ılımlı yaklaşımları dolayısıyla artarak genişledi. Böylelikle çeteler meşrutiyetin getirdiği özgürlükçü ortam içinde daha meşru zeminlerde faaliyetlerine devam ettiler.

Böylelikle bölgeyi çok iyi bilen Müfettiş-i Umumi ve diğer üst düzey yetkililerin izledikleri akılcı politikalar, Bâbı-ali tarafından aynı tarzda sürdürülemediğinden Makedonya da olaylar kısa sürede durulmayacaktı.

1-YASADIŞI KURULUŞLARIN YASAL KİMLİK KAZANMASI

Makedonya'da gözü olan devletlerin, bölgeyi ele geçirme mücadelesi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da devam etti. Bunlar 1908 Meşrutiyet'inin ilk iki yılında amaçlarını eğitim, kültür, ekonomik ve siyasal faaliyetlerle gerçekleştirmek istediler. İddia ettiklerine göre; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "yeniden doğan" Osmanlı İmparatorluğu hem kendileri için, hem de onların Makedonya'da, Doğu Trakya'da vb.yerlerde çıkarları ve istilacı emelleri için "büyük tehlike olmuş"tu. Bu tehlike Balkan uluslarını birbirlerine yaklaştırdı. 1909 yılına kadar gösterdikleri siyasal etkinliklerini, 1910'dan sonra Osmanlı Devletine ve Türk milletine karşı yaptıkları türlü terör eylemleriyle, kıyımlarla ve soykırımlarla değiştirdiler. ⁴⁴⁴ Eylemlerini daha önceleri illegal

⁴⁴² MMZC,(17.Kanunusani.1324), d.1, i.1, c.1,s.376.

⁴⁴³ MMZC, aynı cilt, s.376

⁴⁴⁴ Yusuf Hamza, "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Doğu Federasyonu- Konfederasyonu," *IV. Türk Tarih Kongresi* , Ankara 5-9 Eylül 1990, c. V, Ankara: TTK, 1994, s. 2080-2081.

olarak komitelerde planlayan bu gruplar, meşrutiyetin ilanından sonra Kanun-u Esasi'nin getirdiği hak ve özgürlüklerden yararlanarak kendilerine Meşrutiyet Kulüpleri adını vererek legalleştiler.

a- Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri (B.M.K.)

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgar Komitacıları Makedonya'da serbest olarak çalışmaya başladı. Daha Meşrutiyet'in ilk günlerinde Bulgar Prensi Ferdinand, kendi adamlarından Binbaşı Sarafov'u resmi görevli olarak Selanik'e gönderdi. Binbaşı Savafov, kendi akrabalarından Petkovicov ile birlikte Bulgar Meşrutiyet Kulüplerini kurdu.⁴⁴⁵ Ayrıca bu örgütlerin tedhişçi örgütlerin, yerini aldığı da ilan edildi. Osmanlı basını bu örgütü kamuoyuna "Kanun-ı Esasi Klüpleri" olarak tanıttı. Bulgarların bu faaliyetlerini Rumların, Ermenilerin, Sırpın kurduğu aynı adı taşıyan kulübler izledi.⁴⁴⁶

B.M.K.'nin amacı, Makedonya'da Bulgar propagandası yapmak Makedonya'nın Slav ve Slav olmayan Hıristiyan halkının burjuvazisini, aydınlarını, din adamlarını, zanaatçıları, hatta köylülerini bile kendine bağlamaktı. Bu amaçla Bulgar hükümeti Makedonya'ya 1908'in Ekim ayına kadar çok sayıda propagandacı gönderdi. Onlara sayısız imtiyaz tanıdı. Makedonya Hıristiyanlarını kendilerine bağlamak için 240.000 Altın Leva rüşvet dağıttı. Kendi adamlarını Kilise, Belediye Okulları denilen kurumlarda öğretmenlik, danışmanlık ve denetmenlik görevine atadı. Bu hükümet temsilcileri kendi görevlerini yapar gibi görünüyorsa; aslında yaptıkları gerçek iş, Bulgar propagandasını yaymak ve gizli servise bilgi vermektir.⁴⁴⁷

1908 yılı içerisinde Makedonya'nın çeşitli bölgelerinde kurulmuş kulübler Selanik'te toplanmış ve kendilerini federatif bir yapı içinde düzenlemişlerdi. Bu düzenleme ile kulübler bir merkez bürosuna bağlandı. Kongreye Osmanlı

⁴⁴⁵ Makedonya, a.g.y., s. 94.

⁴⁴⁶ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 518.

⁴⁴⁷ Hamza, a.g.m., s. 2081.

Parlemantosu'nun Bulgar asıllı iki üyesi Pavlof (Üsküp) ve Pançe Doref (Manastır) efendilerde katıldı.⁴⁴⁸

Oluşturulan tüm kulübler daha önceki İMRO'nun izlerini taşımaktaydı. Bu kulüblerden bir kısmı doğrudan Bulgaristan'a ilhak için çalışırken, bir kısmı da daha ılımlı ve barışçı bir politika izleyerek, Balkan Federasyon'u ya da daha geniş olarak Doğu Konfederasyonu'nu kurarak Makedonya'nın özerkliğini istemekteydi.

Fakat tümünün nihai amacı: Bulgaristanın Makedonya'daki çıkarlarını korumak, istilacı emellerin gerçekleşmesi için zemin hazırlamaktı. Asıl niyeti; Makedonya'da Türklerle Hıristiyanların arasında kin, nefret, düşmanlık duygularını artırmak, anlaşmazlıklar çıkarmak, çeşitli olaylar tezgahlamak ve silahlı eylem yapmaktı. Makedonya ve Doğu Trakya'da terör eylemleriyle kriz ortamı oluşturarak Bulgaristan'a müdahale ortamı yaratmaktı.⁴⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında oluşan kulüblerin ayrılıkçı nitelik taşıdıkları açıktı. Cemiyetler Kanunu bu tür kulübleri yasaklayınca İttihat ve Terakki ile uzlaşmacı tutumları birden bire sona erdi ve kanunu protestoya başladılar. Olayların gelişim süreci içerisinde bu cemiyetler de kendilerini Balkan Savaşı ortamında bulacaklardı.⁴⁵⁰

b - Sırp Demokratik Birliği (S.D.B.)

Diğer tüm ayrılıkçı örgütler gibi Sırp Hükümetininde Makedonya'da takip ettiği propaganda üç aşamadan oluşmaktaydı. 1878-1904 yılları arasında birinci aşamada bu propaganda din, eğitim, dayanışma ve ekonomik kuruluşlar aracılığıyla yürütüldü. 1904-1908 (II. Meşrutiyet'in ilanına kadar) arası süren ikinci aşamaya, adı geçen kuruluşlara silahlı eylem, terör, kıyımlar, yakıp yıkmalarda ilave edildi. Üçüncü aşamada Meşrutiyet'in ilanından Balkan Savaşının başlamasına kadar sürdü.⁴⁵¹ Bu da başlangıçta

⁴⁴⁸ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 518.

⁴⁴⁹ Hamza, a.g.m., s. 2083.

⁴⁵⁰ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 519.

⁴⁵¹ Hamza, a.g.m., s. 2084-2085.

ılımlı ve İttihat ve Terakki ile iyi ilişkiler kurarak, kendi milletleri için ayrıcalıklar koparmaya yönelik olup daha sonra Çeteler Kanununun ilanı ile illegâl yönlerine sapsayla devam etti.⁴⁵²

Osmanlı Sırları 10-13 Ağustos 1908'de yaptıkları kuruluş toplantısında "Sırp Demokratik Birliğini" kurdular.

S.D.B.'nin siyasal amacı: "Makedonya'da yaşayan bütün Sırları birleştirmek ve güçlü bir Sırp Birliği ve bütünlüğü yaratmaktı.⁴⁵³ Örgütün ekonomik, siyasal, sosyal ihtiyaçlarını kapsayan düzgün bir programı yoktu. Sırp Hükümeti'nden aldığı emire göre, onun en önemli işi 1908 seçimlerine katılmak ve parlamentoya milletvekili seçmektir. Bu emri icra etmek için SDB'nin mensupları müthiş bir seçim kampanyası açtılar.⁴⁵⁴ İttihat ve Terakki ile anlaşarak seçimlerde parlamentoya üç⁴⁵⁵ milletvekili seçtiler. Birlik, 1908'den sonraki ilk yıllarda izledikleri program gereği sessiz kalmışsa da daha sonra tedhiş eylemlerine büyük bir hız vererek Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarının Sırp Hükümetince istilası için zemin hazırlamaya çalıştı.

c - Rum Meşrutiyet Kulüpleri (R.M.K)

Yunanistan bağımsızlığını elde ettikten sonra yayılma politikası izledi. Genellikle uyguladığı stratejiyle büyük devletlerin devamlı desteğini sağlayan Yunanistan, yapmış olduğu savaşlarda yenilmesine rağmen, yine onların Osmanlı Devletine yaptıkları baskıları sonucu bu savaşlardan zararsız çıkmayı başardı.⁴⁵⁶

⁴⁵² Kuruluş nizamnamesi için bkz. Tunaya , a.g.y., c. I, s. 549, Belge 4.

⁴⁵³ Pandevski , a.g.y., s. 254 - 255 den aktaran , Hamza , a.g.m., s. 2086.

⁴⁵⁴ Pandevski, a.g.y., s. 410 dipnot 493 den aktaran , Hamza , a.g.m., s. 2086.

⁴⁵⁵ Manastır'da Dr. Yanaki Dimitrieviç , Kalkandelende Aleksander Parliç ve Pristire de Savo Stoyanoviç Milletvekili seçildi. Dimitor Vlahof, Memoari, Skopje NİP " Nova Makedoniya " 1970 , s. 93 ' den aktaran , Hamza, a.g.m., s. 2086.

⁴⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Takip Etiği Siyaset (1885-1918)" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* , Yıl : 1 , c. I, s. 6, Haziran 1980 , s. 14.

Bu niteliğinden dolayı da Makedonya'da faaliyet gösteren propagandalardan en eskisi Rumların gerçekleştirdikleriydi. Bölgede II. Meşrutiyet'in ilanına kadar çok sayıda Rum okulu, kilisesi, çetesi, dayanışma ve ekonomik kurulmaları vardı. Çete liderlerinin pek çoğu da Yunan ordusunun subaylarıydı.⁴⁵⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, İstanbul'da kurulan Rum Meşrutiyet Kulüpleri örgütü giderek Selanik, Serez, Melnik, Demirhisar, Ustrumca, Manastır, Filorina, Kavala, Kostur, Voden vb. yerlerde şubeler kurdu.⁴⁵⁸

Megali İdea doğrultusunda Yunanlıların geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları, büyük başşehir Konstantinopolis (İstanbul) başta olmak üzere ele geçirip Bizans'ı diriltmek ve iki kıtalı (Yunanistan ve Anadolu), beş denizli (Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz ve İyon Denizi) Devleti kurmayı planlayan Yunanistan⁴⁵⁹ Makedonya'daki emellerini gerçekleştirmek⁴⁶⁰ kendi pozisyonlarını daha da iyileştirmek, yeni imtiyazlar sağlamak amacıyla II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde RMK aracılığıyla ittihadçıların Makedonya politikasını destekledi.⁴⁶¹ Yunanistan'ın daha doğrusu RMK'lerin İttihatçılarla ve Türklerle çatışmaları 1908 seçimleri sırasında ve 1909 dan sonra hız kazandı.⁴⁶²

⁴⁵⁷ B.O.A., *İrade-i Hususiye, Genel 586/ Hususi 29, 13 Cemaziyel-evvel 1325.*

⁴⁵⁸ G. Bajdarof, *L Question Maceddonienne dans le passe et le present*, Sofia: 1926, s. 24 den aktaran, Hamza, a.g.m., s. 2088.

⁴⁵⁹ M. Murat Hatiboğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101. yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: A.Ü. Basımevi 1988, s. 29; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938*, c. I, Ankara: TTK., 1975, s. XXIX; Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul: 1984, s. 101-104. Ayrıca bkz. *Türk-Yunan İlişkileri ve Megala İdea*, T.C. ATASE Başkanlığı Ankara 1985.

⁴⁶⁰ 1897-1913 yılları arasında Yunanistan'ın Makedonya'da genişleme mücadelesini ele aldığı kitabında " ... Makedonya'nın (Selanik, Manastır ve Üsküp - Kosova) Yunanistan için bir akciğer değerinde olduğu Makedonya'sız Yunanistan'ın yaşayamayacağını ileri sürmekte ve Yunanlıların Girit için olduğu gibi Makedonya uğrunda da bir " ikinci bağımsızlık savaşı" verdiklerini " söylemektedir. bkz. Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913* (Makedonya'da Yunan Mücadelesi 1897-1913), Institute for Balkan Studies, Thessaloniki (Selanik) 1966, eserin tanıtımı için bkz. Bilan N. Şimşir, " Makedonya'da Yunan Mücadelesi, " *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 43, Nisan 1971, s. 50-52.

⁴⁶¹ Pandevski, a.g.y., s. 271 den aktaran, Hamza, a.g.y., 2088.

⁴⁶² Hamza, a.g.y., s. 2089.

Rumlar (ve Yunanlılar) Osmanlı Devleti ile içte ve dışta sonu gelmez mücadelelerini sürdürdü. İttihat ve Terakki'nin 1913'te iktidarı doğrudan ele almasından sonra 1918 yılına değin Rum Mebusları bile Mecliste fazla konuşmamışlardır. Çok ağır eleştirilerini 1918 karar yılına saklayacaklardı.⁴⁶³

d - Arnavut Meşrutiyet Kulüpleri (A.M.K.)

Berlin Kongresi kararları arasında bulunan Arnavutluk'un bazı bölgelerinin Karadağ'a verilmesi maddesine karşı çıkan Arnavutlar, Babiâli'nin desteği ile Prizren'de "Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa Cemiyeti"ni kurmuşlardı (13 Haziran 1878) .Daha sonra ortaya çıkan Otonom bir Arnavutluk fikrinin Osmanlı Devleti tarafından sindirilmesi üzerine Paris'te ve diğer Avrupa kentlerindeki Jön Türklerle temasa geçen Arnavutlar, sürekli olarak otonom bir Arnavutluk özlemini dile getirmişlerdi.⁴⁶⁴

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilânında Arnavut'ların hayli etkisi oldu. Bilhassa Avrupa Devletleri'nin Makedonya idaresine müdahalesini artırma emellerini protesto etmeleri, Kuzey Arnavutları'nın Firzovik'te yaptıkları toplantı sonunda Abdülhamit'e 1876 Kanun-ı Esasi'nin hemen uygulamaya konması için telgraf çekmeleri, Genç Türk İhtilali'nin başarıya ulaşmasında etkili oldu.

Meşrutiyet'in ilânını takip eden ilk aylarda ihtilalin heyecanı ile Makedonya'da geçici olarak unutulmuş siyasi ayrılık emelleri zaman ilerledikçe kültürel bir maske altında kurulan milli klübler de kendini göstermeye (örneğin İstanbul'da "Başkım" Kulübü), İstanbul, Manastır ve Görice'de Arnavutça yayınlanan gazetelerde ortaya çıkmaya başladı.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Tunaya, a.g.y., c.I, s.506.

⁴⁶⁴ Mustafa L. Bilge , " Arnavutluk," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , c. III, İstanbul: 1991, s. 386.

⁴⁶⁵ K. Süsseim , " Arnavutluk," *IA*, c. I, İstanbul: MEB., 1983, s. 590.

Sözü edilen dönemde Üsküp, Manastır, Selanik ve Debre'de Arnavut Meşrutiyet Kulüpleri kuruldu. Bu kulübler 14-21 Kasım 1908'de Manastır'da kuruluş kongresini gerçekleştirdiler. 2-8 Eylül 1909'da Elbasan'da da bir kongre topladılar ve siyasal isteklerini Osmanlı Hükümetine sundular. Bu istekler şu noktalarda toplandı: Arnavutların milli varlıklarının tanınması, Arnavut okullarının açılması, İmparatorluğun Ademi merkeziyet esasına göre yönetilmesi, Arnavutluğun bölgesel özerkliğinin sağlanması, her Arnavutun askerliğini bulunduğu bölgede yapması, yabancı etkilerin ve propagandaların durdurulması.⁴⁶⁶

İTC'nin herkese eşit muamele programı doğrultusunda izlediği politika gereğince Arnavutların o zamana kadar muaf oldukları vergilerin konulması, memnuniyetsizliği iyice artırdı. Nihayet İstanbul "Başkim" Kulübü kuzey ve güney Arnavutluk'a ilişkin bir beyanname yayınlayıp, adeta Arnavutluk için muhtariyet talep etti. Osmanlı Hükümeti ise 1909'da Cavid Paşa'yı Arnavutların bir kale halinde olan ve "Kule" denilen evlerini yıkmaya, 1910'da Şevket Turgut Paşa'yı da Arnavutlardan silah toplamağa memur etti. Fakat silâhlarını teslim etmek istemeyen Arnavutlar, Karadağ'a firar ve iltica ettiler. Burada, bilhassa İtalya tarafından "teslih" edilen Arnavud isyancıları tekrar hududu geçerek isyancı güçlere katıldı.⁴⁶⁷

İşte Arnavutlar bu tarihten itibaren Balkan Savaşlarına kadar sürekli isyan içerisinde oldular.

e - Ulah Meşrutiyet Kulüpleri (UMK)

Makedonya'da Rumların, Bulgarların ve Sırların Ulahlar'a yaptıkları baskılar sonucu, Ulah Meşrutiyet Kulüpleri ancak 1909'da kurulabildi. Yıllarca diğer unsurların dini, ekonomik ve sosyal baskısı altında bulunan Ulahlar, II. Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra Kruşova (Kruçevo), Grevena, Selanik, Meslen, Üsküp vb. yerlerde

⁴⁶⁶ Hamza, a.g.y., 2090, Arnavutların istekleri için bkz., Tunaya, a.g.y., c. I, s. 548 (Belge 3).

⁴⁶⁷ Süsheim, a.g.m., s. 593.

kurulan Ulah Meşrutiyet Kulüpleri din ve eğitim alanında İTC'den yardım istediler.⁴⁶⁸ Böylece onlarda diğer uluslar gibi din ve eğitim yoluyla Makedonya'da etkinlik kurmaya yönelmeyi planladılar.

C - MECLİS-İ MEBUSAN VE MAKEDONYA SORUNU

1-ÇETELER SORUNU

Hürriyetin ilanından, seçimin başladığı ana kadar geçen zaman memleketin her tarafında, o devrin tabirince “keşmekeş-i münakaşat ve kıyl-ü kaal-i matbuat” ile geçti. Nihayet meclis 4 Aralık 1324/17 Aralık 1908 Perşembe günü Padişahın kısa bir konuşmasıyla açıldı.⁴⁶⁹ Bu dönemde ki (1908-1912) Mebusan Meclisinde Slav asıllı Mebusların sayısı çeşitli kaynaklarda 5 ile 10 arasında gösterilmekteydi. Ve bunlardan dördü Bulgar asıllıydı. Bu sayı Mebusan Meclisi içerisinde küçük bir Makedonya yaratmaya yetmekteydi.⁴⁷⁰ Bunları Arap ve Rumlarında desteklediği gözönüne alınırsa 100'ün üzerinde bir grubun varlığı ortaya çıkmaktaydı.⁴⁷¹

Azınlık mebusların yoğunluğu Meclisi Mebusan'da özellikle Çetecilik konusunun büyük tartışmalara neden olmasına yol açtı. Bu tartışmalar sırasında çeteciliğin ortaya çıkışı, gelişimi Balkan ve Avrupa Devletlerinin planları üzerinde ciddi açıklamalar yapıldı. Örneğin; bir zamanlar olayların içinde bulunan eski Rumeli Müfettişi Umumisi Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa şunları söylüyordu:

⁴⁶⁸ Bunlar , Ulah Kilisesinin , Rum Patrikliğinden ayrılmasını , Ulah okullarının açılmasını, Ulah kilise ve belediyelerin kurulmasını vs. istemekteydi. bkz. Hamza, a.g.m., s. 2091.

⁴⁶⁹ Reşad Ekrem Koçu , “Türkiye’de Seçim Tarihi,” *Hayat Tarih Mecmuası*, s. 9, Ekim 1965, s. 10-11; Okandan, a.g.y., s.263.

⁴⁷⁰ 1908 Meclis-i Mebusanında diğer unsurların dağılımı şöyleydi: 140 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Musevi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Ulah olmak üzere toplam 275 kişi bkz. Hilmi Kamil Bayur, *Sadrızam Kâmil Paşa-Siyasi Hayatı*, Ankara: 1954 s.296; Tarık Zafer Tunaya a.g.y., s. 425. 1908 yılında Arnavutluk, Makedonya ve Adalar mebuslarının toplamı 61 kişi olup, buna Arap Eyaletlerinin 57 mebusu eklenince 118 kişilik muhalefet gurubu ortaya çıkmaktaydı. Feroz Ahmad Dakwart A. Rustow, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918,” *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, (1975-1976) İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi 1976, s. 247.

⁴⁷¹ Tunaya, a.g.y., c. I, s. 520.

“Mürettepleri esasen memleketimizin haricinde bulunan propagandalara mensup olunan çeteler, Rumeli Vilayatinde 1313 senesinden itibaren mevcudiyetlerini izhâr edip faaliyet ibrazına ve asayişin ihlâline başlamışlardır.

Rumeli Vilayâtını bu çeteler muhtelif dairelere taksim ettiler. Her dairenin bir, icabına göre iki veya üç reis kumandasında idare olunduıkları muhtelif çeteleri vardır. Çeteler teşkil eden efradın adedi de o mahallerin ehemmiyetlerine göre tehallüf eder.

7'den 70'e ve bazen 80'e kadar çıkabilir. 5-6 ay evvelki tetkikatım neticesine göre 110 Bulgar çetesi, 80 kadar Rum, 30 kadar Sırp, 5 kadar Ulah çetesi mevcut idi. Bunlar ihlali asayiş ettikçe Kuvve-i Zabıta ve askeriye kendilerini takip ve tenkil ederler. Fakat bir muntıkada bir çete imha olunursa, bir muntıkada bir çete imha olundumu onun yerine aynı surette bir çete ikame olunurdu. Yani bir sene içinde 20, 30 ve bazende 80 çete imha edilmiş olduğu halde çetelerin adedini azaltamadık. Ne kadar tenkil edersek o kadar çete onların yerine gelirdi. Rumeli'de Ahrar-ı Millet tarafından Harekât-ı Ahraniye teşebbüs olduğu tarihe kadar bu muhtelif propagandalar mensup olan çeteler yekdiğeri aleyhine tecavüzatı hunkizaneden hiçbir gün el çekmemişlerdir. Harekat-ı Ahraranenin başladığı ve Asar-ı herkesçe runüma olduğu görüldüğü sıralarda bu çeteler muvakkaten takibi tatil-i faaliyet ettiler.”⁴⁷²

Hüseyin Hilmi, Meşrutiyet öncesi olayları tüm açıklayıcılığı ile ortaya koyduktan sonra Meşrutiyet'in ilanından sonraki gelişmeleride tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermekteydi.

“Harekat-ı Ahrarane'nin hasıl ideceği netayice intizaren ilânı Meşrutiyet üzerine, birer birer hükümet merkezlerine giderek dehalet ettiler; fakat ellerinde bulunan eslihayı teslim etmedikleri gibi çetelerin kadrolarını da muhafaza ettiler. Komitelerde haliyle baki kaldı. Gazetelerde ilan-ı Meşrutiyet üzerine çeteler dağıldı

⁴⁷² MMZC, 1324-1909 , c. 1 , d. 1. İ. 20, 17 Kânunusani, 1324 , s. 368.

deniyor. *Filhakika dağıldı; fakat icrayı faaliyet etmemek şartıyla dağıldılar ve mevcudiyetlerini muhafaza ettiler. Dehaletten sonra hükümet, bunların artık bir güne faaliyetle bulunmayacaklarına emniyet hasıl ettiği için, çetelerin tertibatına göre vaktiyle alınmış olan tertibat-ı askeriye de adeta bütün ilga olunarak kuvvayı askeriye müfrezeleri mensup oldukları kıtaat-ı askeriye iade edildiler.*⁴⁷³

Bu durum özellikle 1909'dan sonra faaliyetlerini artıran çetelere karşı yöre ileri gelenlerini (Kaymakam, Mıntika Kumandanı) güç durumda bırakmaktaydı.⁴⁷⁴ Fakat askerlerin bir kısmının iadesinde haklı gerekçeleri vardı.

*"Asker 5-6 sene hakikaten yorulmuş idi. Böyle bir istirahate ihtiyaçları olduğu gibi, intizamı askeriye istikmal için ordu artık meydanda hareket-i şekavet keraneleri görülmeyen çetelerden dolayı Kuvvayı Askeriye müteferrik bir halde bırakmaya lüzum görmemişti."*⁴⁷⁵

Fakat göz ardı edilen bir nokta vardı ki Rumeli halkından olmayıp çetelerin ileri gelenlerinden olan bir çok kimse olaylar durulmuş olmasına rağmen Rumeli'de kalmıştı. Bunlar herhangi bir olaya kalkışmaya karışmadıkları ve silah taşımadıkları müddetçe hükümet birşey yapamıyordu.

Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın müfettiş-i umumilik tecrübesinden kaynaklanan ayrıntılı açıklamasında ayrıca, *"1313 senesinden 1318 senesi öncesine kadar Patrikhane ve Eksarhane tarafından halka yönelik bir zorlama yoktu. Din değiştirme serbestti isteyen Patrikhaneye, isteyen Eksarhaneye gitmekteydi. 1319 Temmuz'unda başlayıp 1319 Eylül'ünde sona eren ihtilalden sonra Bulgar çetelerince Eksarhaneye geçiş için yoğun bir baskı başlatıldı. Bunun üzerine halkın cebir ve şiddetle kilise değiştirmelerinin engellenmesi için çeteler ve tehditleri ortadan*

⁴⁷³ MMZC, 1324-1909, c. 1, d. 1, l. 20, s. 368.

⁴⁷⁴ B.O.A., *Rumeli Müfettişliği, Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı*, 52, 5106, 1325.8.26.

⁴⁷⁵ MMZC, 1324-1909, c.1, d.1, l 20, s.368.

kalkıncaya kadar 1318 senesi gayesine kadar her köy hangi kiliseye bağlıysa hükümetçe mensubiyetlerinin o suretle ele alınması kararı alındı."⁴⁷⁶

Ancak bu karara Rumeli Vilayeti Mebusları yoğun şekilde karşı çıktı. Siroz Mebusu Hristo Dalçef Efendi "*Bizim Kanun-u Esasi'miz var. Kanun-u Esasi Ahkâmınca herkes istediği mezhebe tabi olabilir, herkes kendi lisanında tekellum edebilir, herkes kendi lisanında evladını tedris edebilir. Kendi kiliselerinde ibadet edebilir*" diyerek⁴⁷⁷ Meclisi Mebusanın buna karışmasının doğru olmadığını bildirdi.

Hatta Hristo Dalçef Efendi'nin Rum çetelerinin hükümetçe korunduğu, Eksarhlığa geçişe müsaade edilmediği konusunda ki ısrarı üzerine Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa "*Rumeli'de İdare-i Sabıka zamanında cereyan eden usulün mesulü yeganesi bendenizim. Bendeniz deruhte ettiğim vazifemin mesuliyeti maddiyesini ve maneviyesini takdir ettiğim için orada her ne yapılmış ise fenalıkları dahi bendenize aittir.*" diyerek yer ve zaman göstererek yanıtladı.⁴⁷⁸

Çetecilik ve çetelerin oluşumuna farklı bir yaklaşımda Selanik Mebusu Velahof Efendiden gelmekteydi. Ona göre "*Devri sabıkta Rumeli'de mevcut ihtilal komitelerinin kuvvetini yarıcılar, kesiciler, ırgatlar teşkil ediyordu. Ve o komitelerin azaları yüzde seksen bu sınıfa mensuptur*" diyerek olaya sınıfsal bir bakış açısı getirmekteydi.⁴⁷⁹

Rumeli Vilayetleri Mebusları konuşmaları sırasında bölgeden bahsederken "Makedonya" adını rahatlıkla kullanırlarken, diğer Mebuslar buna karşı çıkarak⁴⁸⁰ "Vilayat-ı Selase" şeklinde düzeltilmesinde ısrar etmişlerdir.

⁴⁷⁶ MMZC, aynı cilt s. 371.

⁴⁷⁷ MMZC, aynı cilt, s. 375.

⁴⁷⁸ MMZC, aynı cilt s. 375-377.

⁴⁷⁹ MMZC, 1326-1910, c. III, d. 1, l. 12, s. 270.

⁴⁸⁰ Halil Bey (Menteşe) Mehmet Nuri Efendi (Mamuretülaziz) Said Efendi (Üsküp) , Mehmet Nuri Efendi (İstanbul) vd, MMZC, c.1, d.1, l.20, s.374.

Meclisi Mebusan da ortaya konan gerçeklerden biriside yeni oluşmuş Balkan Devletlerinin buradaki genişleme emelleriydi. Bir Mebusun anlattığı göre tedhiş hareketlerinin nedeni.⁴⁸¹ “ ... *Civar hükümetlerin ve bilhassa Sofya, Belgrad, Atina şehirlerinin Memalik-i Osmaniyeye yürüttükleri istilacıyane menafii mukannene asarıdır... Bunlar esasen ne kilise hukuku, ne de mezhep ihtilafı neticesi değildir. Ancak bu vakayi yaptıran civar hükümetinin bizim devri sabıkın intizamsızlığından bil istifade Rumeli’de imali nüfuz ve tevsii amal niyeti kendilerinde tutulan ve şapkalarında mersum olan ve evrakı mazhubelerinde tetkik ve tefalahuz ile görülen âsar delalet eder.*”

Mecliste çok gürültü koparan konulardan biri de silah toplama kanununun görüşülmesiydi. Meşrutiyet’in ilanından önceki dönemde uygulamaya konulan ıslahatlar çerçevesinde silah taşıma yasağı getirilmişti. Fakat Avrupa Devletlerinin müdahalesinden çekinilerek bunun ilan edilmesi yoluna gidilmedi.⁴⁸² 1910’da bu konu gündeme geldiğinde bu kanuna karşı tavır alan Üsküp Mebusu Todor Pavlof Efendiye yoğun bir tepki gösterilerek, çetelerce öldürülen askerlerin hesabı soruldu.⁴⁸³

Osmanlı Parlemantosunda bir başka ilginç tartışma konusu ise Arnavutların eylemleriydi. Fakat Meclis-i Mebusandaki tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Arnavut Mebusları arasında bir düşünce birliği sözkonusu değildi. Bunların milliyetçi tutumları 1908’den 1912’ye değin artan bir tempoda belirdi. 1908’de Osmanlıcıdırlar. 1912’ye gelindiğinde ise Arnavutlar “*milliyetçilikleriyle iftihar ettiklerini belirtirler.*”⁴⁸⁴

2 - KİLİSELER SORUNU

Makedonya’nın birçok bölgesinde Sırp, Bulgar ve Rumlar karışık olarak ikamet ediyorlardı. Bazı yörelerde bu üç unsur, bazılarında daha fazla (Ulah, Çingene vs. de

⁴⁸¹ MMZC, 1324-1909, c. 1, d. I, İ. 22, s. 440-441.

⁴⁸² B.O.A., *Rumeli Müfettişliği Tasnifi, Sadaret ve Başkitabet Evrakı*, 9, 813, 1321.4.11.

⁴⁸³ MMZC, 1326-1910, c.3, d. III, İ. 10, s. 234.

⁴⁸⁴ Tunaya, ag.y., c. I, s. 541.

dahil edilerek) bazılarında ise yalnız iki unsur vardı. Sözü geçen bu üç Hıristiyan unsur da Ortadokstu. Ancak onlarda ulusal duygular, dinsel duygulardan üstün olduğundan küçük köylerdeki tek kilise veya tek okulu bir türlü aralarında bölüşememekteydiler. Her biri, onları kendi cemaatleri için istemekte, oralarda yalnız kendi propagandasını yürütmeye çalışmakta ve bu yüzden aralarında sık sık çarpışmalar olmaktaydı.⁴⁸⁵

II. Abdülhamit'in iktidarının ilk günlerinden itibaren takip ettiği dışişleri (Hariciye) siyaseti: "Rusya'yı idare etmek, İngiltere ile asla mesele çıkarmamak, Almanya'ya istinad etmek, Avusturya'nın gözünün Makedonya'da olduğunu unutmamak, diğer devletlerle mümkün mertebe hoş geçinmek, Balkanları birbirine karıştırıp Bulgarlar ve Sırlar ve Yunanlılar arasında nifak ve ihtilaf yaratmak" eksenindeydi.⁴⁸⁶ Böylece Balkanlar birbirleriyle uğraşmaktan Osmanlıya karşı gelemeyeceklerdi.

Abdülhamit bu siyasete epeyce başarı sağladı. Ancak bu yön Avrupa'nın Makedonya'daki çarpışmalar yüzünden, bölge işlerine giderek daha büyük ölçüde karışmasına, dolayısıyla da bu bölgenin Osmanlı yönetimi dışına çıkmasına ortam oluşturdu.⁴⁸⁷

31 Mart olayı ile⁴⁸⁸ II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki bu balkan politikasına da el atarak Bulgarlarla Rumlar arasında Eksarhlığın kuruluşundan beri varolan dini çekişmeye bir çözüm bulma isteğini ortaya koydu. Bu

⁴⁸⁵ Hikmet Bayur, "II. Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler," *Bellekten*, XXIII / 90 Ankara: TTK., 1959, s. 276.

⁴⁸⁶ Tahsin Paşa, a.g.y., s. 85.

⁴⁸⁷ Bayur, a.g.m., s. 276 .

⁴⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *31 Mart Olayı* , Ankara: 1970 ; Mevlanzade Rifat, *Hakk-ı Vatan Yahut Tarik-i Mücadelede Hakikat Ketmedilemez* , İstanbul: 1328; Celal Bayar, *Ben de Yazdım* c. I, İstanbul: 1965; Ecved Güresin, *31 Mart İsyanı* , İstanbul: 1969 ; Faik Reşid Unat, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*; Lütfi Eroğlu , " 31 Mart İsyanı (İstanbul'da 4. Avcı Taburunun İsyanı" *Aylık Ansiklopedi*, Nisan 1949, s. 60 .

amaçla hazırlanan Kilise ve Okullar kanunu layihası Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Temmuz 1909'da Meclisi Mebusana şöyle sunuldu:⁴⁸⁹

Meclisi Mebusan Riyaseti Canibi Âlisîne

Rum Patrikhanesiyle Bulgar Eksarhlığı beyninde münazaunfih olan kilise ve mektepler hakkında kaleme alınan nizamname layihasının gönderildiğini Mutazammın Şurayı Devlet Tanzimat Dairesinin Heyeti Umumiyyeden müzeyyen mazbatası salifül beyan lâyiha ve evrakı müteferria ile beraber Meclisi Mahsusu Vükelâda mütalaa ve mezkur layihanın 9'uncu ve 11'inci maddeleri hakkında bazı tâdilât ve tasdik edilmek üzere evrakı müteferria takımıyla savbı sâmililerine irsal kılınmış olmakla, icrayı icabına himmet buyurulması siyakında tezkirei senaveri terkim kılındı efendim.

18 Cemaziyülahire 1327

(23 Haziran 1325)

Sadrazam Hüseyin Hilmi.

Bu sadaret tezkeresinin Meclisi Mebusana sunulmasından sonra "Rumeli'de Münazatünfih Kilise ve Mekteplere Dair Encümen" oluşturuldu. Bu encümen yaklaşık kırk gün çalıştıktan sonra şu tasarıyı hazırladı:⁴⁹⁰

Rumeli'den Münaziünfih Kilise ve Mekteplere Dair Encümençe Tadilen Kaleme Alınan Kanun Layihası.

Birinci Madde - *Rum Patrikhanesiyle Bulgar Egzarhhanesine mensubiyetlerini beyan eden ahalinin kilise ve mekteplere müteallik münazaatı işbu kanuna tevfiқан hallolunacaktır.*

⁴⁸⁹ MMZC, c.5, d.1, l.107, , s.211.

⁴⁹⁰ **Meclis-i Mebusan, Levayih ve Tekâlif-i Kanuniyye ve Encümen Mazbataları**, Sene 1325-1326, D.1, l.2, Ankara TBMM 1992, s.24-25.

İkinci Madde - Bir çiftlik veya karye veya kasabada umumiyetle Patrikhaneye veya Egzarhhaneye mensubiyet beyan eden ahalinin istimal etmekte oldukları kilise ve mektepler o tarafa ait addolunarak yedlerinde ipka olunacaktır.

Üçüncü Madde - Münaziünfih kilise veya mektep bulunan bir karye veya çiftlik veya kasabada ahaliden bir kısmı patrikhaneye diğer kısmı Egzarhhaneye mensup olduklarını beyan eyledikleri halde o kilise veya mektep o köyde ekseriyet hangi tarafta

ise o tarafa terk ve teslim edilecek ve tarafı diğer için müceddeden o gibi müessesat inşa edilmek üzere ekseriyet tarafından akalliyete bir muaveneti nakdiyyei mümkün ifa olunduktan sonra mesarifi bakiyei inşaıyye için canibi Hükümetten muaveneti nakdiye ifa olunacaktır.

Dördüncü Madde - Ahalisi kısmen Patrikhaneye ve kısmen Egzarhhaneye mensubiyetini beyan eden çiftlik ve karye veya kasabada münaziünfih müteaddid kilise ve mektep mevcut olduğu halde ekseriyeti teşkil eden tarafa intihap edeceği kilise veya mektebe vaziyet ettirilecek ve ikinci kilise veya mektep tarafı diğere terk ve teslim edilecektir.

Beşinci Madde - Muaveneti nakdiyenin kemiyet ve nisbeti kilise veya mekteple olan ihtiyaca ve emsaline nazaran Hükümetce takdir ve tayin olunacak ve iane tahsisatının sureti tevdi ve istimali ve inşaatın tesri ve teshili hakkında iktiza eden tedabire Hükümetçe tevessül olunacaktır.

Altıncı Madde - Hükümetin muaveneti nakdiyesi ancak mevcut kilise ve mekteplerden mütevellit bulunan ve iş bu kanunun tarihi neşrine kadar sureti katiyyede halledilememiş olan mesele münhasır ve bir defaya mahsus olup badezin tahaddüs edecek münazaat ve ihtilafatı mumasileye şamil olacaktır.

Yedinci Madde - İş bu kanunun neşir ve tatbikinden sonra cemaatlar arasında tebdil veya iadei mensubiyet vuku bulması Kilise ve Mekteplerin tagayyürü aidiyetine sebep olamaz. Binaenaleyh ahaliden gerek kısmen ve gerek umumen tahvili mensubiyet edenler kendi masraflarıyla yeniden müessesatı mumasile ihdasında muhtar olacaklardır.

Sekizinci Madde - Bir mahalde Patrikhane veya Egzarhhaneye mensup olanlar tarafından kilise ve mekteplerde müstamel bulunan lisandan başka bir lisan ile ayin ve tedris icraası talep olunupta bu suretin Patrikhane veya Egzarhhaneye tecviz edilmemesi daii ihtilaf olduğu takdirde talebi vaki umum tarafından dermeyan olduğu surette kilise ve mektepler umuma teslim kısmen olduğu halde mevcut kilise ve mekteplerde hakkı iştirak iddiası mesmu olamayıp bunlar kendi arzularına göre yeniden kilise ve mektep inşaatında muhtar olacaklardır ve bu misullu ihtilafat canibi Hükümetten muaveneti nakdiye ifasına sebep olamaz.

Dokuzuncu Madde - İş bu kamunun üçüncü ve dördüncü maddeleri şimdiye kadar cemaateyn arasında bil-münavebe istimal edilen kiliselere dahi şamil olduğundan maddeteyni hükmünü fiilen tatbiki tarihinden itibaren usulü münavebe ilga edilecektir.

Onuncu Madde - Kilise ve Mekteplere ait akarattan mütevellit ihtilafatı saire hukuku tasarrufiye davaları için Mahakimi Nizamiyece hal ve faslolunacaktır.

Onbirinci Madde - İş bu kamuna tevfikan Hükümetce vuku bulacak muaveneti nakdiye ile yeniden inşa olunacak kiliseler için Fermanı Âli ısdarına intizar olunmayıp Meclisi İdarei Vilayetin kararına binaen Vilayet makamından ita olunacak ruhsat üzerine derhal inşaata başlanılacak ve kilisenin inşa edileceği arazinin nevine göre tayin ve tahsis edilecek mukataa ve bedeli oşr muamelatı devairi aidesince ifa ve ikmal edilmek üzere evrakı canibi Vilayetten Nezareti aidesine irsal kılınacaktır.

Onikinci Madde - İş bu kamunun icrasına Dahiliye ve Mezahip Nezaretleri memurdur.

Fi 3 Şaban Sene 1327 ve

Fi 6 Ağustos Sene 1325

Ancak itiraz yine bu yörenin Mebuslarından geldi.⁴⁹¹ Hristo Dalçef Efendi (Siroz) "Böylesi bir kamunun Kanuni Esasi ile getirilen insanların doğal haklarının ihlali anlamına geldiğini belirterek meclisin bu insanların yerine karar vermeyeceğini... " belirtti.⁴⁹²

⁴⁹¹ Gülnihal Bozkurt, "II. Meşrutiyet' de Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları," **OTAM**, s. IV, Ankara: 1993, s. 104.

⁴⁹² MMZC, 1324-1909, c. 1 d. 1, l. 20, s.375.

İstanbul mebusu Pandelaki Efendi ise kanunun yapılış şekline ve içeriğine itiraz ederek, "... Meclise gönderilerek tetkikata başlanıldığı halde neticelendirilemeyen Kilise Kanunu haddizatın da kırk raddesinde kiliselerin tasarrufuna ait olduğu cihetle, belki büyük bir surette haiz-i ehemmiyet olması lazım gelmezken, kanun nokta-i nazarının isabet ettiği şeyler kilise ve onun itibarıyla anâsır-ı Osmaniyye beynin de Rum ve Bulgar ve Hıristiyan unsurlarının kendilerince kudsiyeti kâbil-i inkâr olmayan ibadethanelerine müteallik olduğu cihetle gayet mühimdir..."⁴⁹³

"... Fakat bu kanun layihasını tetkik ederseniz, bu bir kanun değil, ismi kanun, mahiyeti asliyesi mahkeme ilâmıdır. Bu kanunu burada çıkarırken, siz kendinizi Heyet-i Teşriyye Mevkiinden bir hey'eti hakime mevkiine kadar indiriyorsunuz diyorsunuz. Şimdiye kadar münâzaunfih (ihtilafı) olan kiliseler böyle bulunuyorsa, falanın olacak deniliyor. Bir mahkeme kadısının da mahkeme den verdiği ilamda söylediği söz bundan ibarettir. Hatta daha doğrusu, daha dehşetlisi bu kanunun maddesinde âtide böyle münazaat zuhur ederse, bu kanun o münazaalara şâmil olmayacaktır diyorsunuz. Yani kanun layihası her bir kanunda olması lazım gelen maksadı vaz've ihtiva etmiyor. Yani âti için hiç bir hükmü yoktur..."

"... Bendeniz zanederim ki, bu mugayiri kanundur ve itiraf ederim ki Hey'eti teşriyye, vazifeyi asliyesini bizim Nizamnameî Dahilimizin tarifâtı dahilinde mütemeddin memleketlerin kabul ettiği esasların, yani hukuk esasının gösterdiği kaideye riayet etmek suretiyle bir kanun vaz' olunursa, o kanun, bazı tarafa hoş görünmese bile muktezası icra edilmeli, o daire de muamele yapılmalı fakat şimdi tekrar ederim ki bu kavaide riayet edilmeyerek, siyaset muhtevası böyle imiş gibi bir fikri bâtil ile alelacele bir tarafın huku'nu alıp ta başka tarafa verirsek, bunu bize yaptırmayı icabeden siyasettir. Kim hakkında olursa olsun, bir haksızlık yapmış oluruz. Bu haksızlıktan dolayı mutazarrır olanlar, her vakit bihakkın itiraz ederler..."⁴⁹⁴

⁴⁹³ MMZC. 21 Şubat 1325, c.2, d.1, l. 2, Ankara: TBMM, 1985, s.623.

⁴⁹⁴ MMZC., 1325-1910, c.2, d.1., l.1, s.625.

Tartışmaların büyük bölümü ise Kanunun dördüncü maddesinde yoğunlaştı.⁴⁹⁵

Dördüncü Madde - Ahalisi kısmen Patrikhaneye ve kısmen Eksarhhaneye mensubiyetini beyan eden çiftlik veya karye veya kasaba da münaziünfih müteaddid kilise ve mektep mevcut olduğu bunlar yalnız bir tarafın namına müesseses bulunduğ halde iş bu taraf intihap edeceği kilise veya mektebe vaz'ı yed ettirilecek ve ikinci kilise veya mektep kendi namına müesses olan taraf sülüs derecesinden dūn bir ekaliyette ise hakkı tercih ve intihap diğer tarafa ait olacaktır.

YORGO BOŞO EFENDİ (Serfice) - ... Burada deniliyor ki bir köyde gerek Patrikhaneye, gerek Egsarhaneye mensup ahali var ise, mensûbinin bir kısmına bir kilise verilecek, diğer kısmına da diğer kilise verilecek. Bu kiliseleri birisinden alıp öbürüsüne vermek hangi esasa müstenid olacaktır? Yine bütün kanunun müstenid olduğu esasa müstenid olacaktır. Demek oluyor ki, hukuk ve tasarruf cihetleri nazarı itibara alınmıyor. Yeni yeni yapılan bir kanunun gösterdiği mevaddı cedîde ile yapılır bir muamele oluyor. Bir adamın iki üç evi varsa ve bir fakirin de hiç evi olmazsa, acaba düşünürmüyüz ki bir nizam yapalım da o adamın fazla hanesini alıp fakire verelim?

OHANNES VARTEKS EFENDİ (Erzurum) - İnşallah onu da göreceğiz.

YORGO BOŞO EFENDİ (Devamla) - Eğer böyle birşey olursa, burada bir çok köşkler, yalılar var. Evvel emirde bizim için buradaki beyler ve paşalardan böyle birer köşk alınması çaresine bakmalıyız. Münazaunfih kilise ve ebniyeler için böyle bir nizam yapılabilir, fakat birisinin bilâ münazaa tasarruf ettiği mal için böyle bir nizam konamaz deniliyor. Yine mesele kanunun, meselenin esasına geliyor. Acaba böyle kimseler münazaunfih midir? Neden münazaunfih olsun? Bendeniz, hiç bir münazaa görmüyorum. (Ya bu gürültüler nedir sadaları) Bu gürültüler kilise meselesi midir,

⁴⁹⁵ MMZC., aynı cilt, s.626.

mezhep meselesi midir nedir? Eğer siyaset meselesi ise münazaunfih kilise yok, münazaunfih efkar var. Belki efkarı hafiyye var. Efkarı hafiyye varsa bunları meydana çıkaralım. Eğer siyaset meselesi varsa onu da meydana çıkaralım. Devlet-i Osmaniyye içinde iki siyaset olmasını ben hiç vakit kabul edemeyeceğim. Yani bu kilise meselesine siyaset noktasından bakarsak, mutlaka bir Rum siyaseti, bir Bulgar siyaseti mevcut olduğunu itiraf ve tasdik etmiş oluruz.

OHANNES VARTEKS EFENDİ (Erzurum) - Birde Osmanlı Siyaseti var.⁴⁹⁶

NECMETTİN MOLLA BEY (Adliye Nazırı) (Kastamonu) - Dördüncü maddenin tetkik ve tashihi noktasından, üçüncü madde ile şiddetle alakası bulunuyor. Binaenaleyh dördüncü maddenin geçen sene hükümetin teklifinden encümente, icra kılınan müzakerat ve muamelattan ve Hey'eti Umumiye'de de icra kılınan münakaşat neticesinde suret-i tashihi arzedeceğim ki bu dördüncü maddenin o suretle tashihi iktiza edecektir. Zannediyorum ki muhterem arkadaşlarımızda bulunan matbuunda geçen seneki tashih yoktur. Geçen sene ki tashih de şudur. Bendeniz, sureti mahsusada Takvim Vakayı'den çıkardım. Üçüncü madde: Münazaunfih kilisenin bulunduğu şehir ve kasabada ahaliden bir kısmı patrikhaneye, diğer kısmı Egzarhhane'ye mensub olduklarını beyan ettikleri halde, o kilise veya mektep, esasen hangi taraf namına müesses ise o tarafa ve eğer o taraf mensûbini sülüs derecesinden dün bir akaliyette bulunuyorsa, o halde diğer tarafa teslim edilecektir... Mütebakisi aşağıda vardır.

Dördüncü maddenin tekkikine gelince, efendim ahalisi kısmen patrikhaneye ve kısmen egzarhhane'ye mensup olduğunu beyan eden karye ve çiftlik ve kasaba da müteaddit kilise ve mektep olduğu halde encümen bunun için ekseriyeti teşkil eden tarafa hakkı intihap veriyor. Hakkı intihabı ekseriyeti teşkil eden tarafa değil; üçüncü maddedeki tashihin birinci fıkrasında olduğu gibi o kilise ve mektepler hangi nama müesses ise işte hakkı intihabı o tarafa vermek lazım gelir. Eğer müessesesümlehi

⁴⁹⁶ MMZC., aynı cilt, s.627.

bulunanlar sülüs derecesinden dîn bir akaliyette ise, o halde sülüsünü ekseriyyeti haiz olan tarafa vermek, üçüncü maddedeki tarzı tashihe gayet mülayim gelir...⁴⁹⁷

OHANNES VARTEKS EFENDİ (Erzurum) - ... Mademki kamunun maddesinde deniyor ki kiliseler müessislere aittir, Ortodoks mezhebine taalluku olan fikirlerde buna muhaliftir. Şimdi bu hissiyat Bulgarlarda uyandı ve kendi Bulgar Papazlarıyla icrayı âyîn etmeğe kalkıştılar. Bu, onların hakkı idi. Asla bir şeyi tebdil etmeyerek kabul ettiler. Biz de aynı Ortodoks mezhebine muğber olarak, Rum papazlarının ekmeği kesildi. Bulgarlar kendi âyînlerini ve mekteplerini idareye kalkıştılar. Bu kendilerinin hakkı idi. Bulgar lisanıyla ve Bulgar papazlarıyla kendi âyînlerini icraya başladılar...

... Rum lisanını Bulgar mekteplerine, Bulgarlara öğretmeye mahal kalmadı. Bu, her milletin hakkıdır. Rum kilisesi gördü ki bu meselede Rum papazlarının ekmeği kesilecek, (bu sırada Kozmidi Efendi fevkalade gürültü eder) onun için asla bir sebebi olmayarak "şizmatik" hükmünü verdi.

... Bulgarlar bu sebeble ayrıldılar. Şimdi size soruyorum, bir evde iki kardeş barınamazsa, bunlar ayrıldıkları vakitte acaba barınamayan kardeşe hisse verilmez mi?

... Bu meseleler, Egsarhhane ve Patrikhane beyninde halledilmesi lazım idi. Biz daima Osmanlı siyasetini takip etmeliyiz. Herkese adalet eylemeye mecburuz adalet bizim boynumuza borçtur. Mesaili mezhebiyeden bahsetmiyelim bu münazaunfih kiliseler meselesi hallomursa, Makedonya'dan kavga kalkacak. Bu kiliseler asla millet namına değil Ortodoks mezhebi namınadır. Bulgarlar, Rumlar aynı ortodoks biraderlerdir. Bu halka, lâzımdır ki bu kiliseler o iki biraderler arasında taksim edilsin. Eğer bu katolik ile protestan, protestan ile ortodoks arasında ihtilaf olsaydı o

⁴⁹⁷ MMZC., aynı cilt, s.629.

vakit ayrılanlara verilmemek muvafık olurdu. Fakat madem ki aynı din, aynı mezhep, aynı nam ile müşerref dinler, lazımdır ki aralarında taksim eylesinler. Kendileri pay etmezlerse, biz pay edelim. Bizim siyasetimiz, bizim rahatımız için bu elzemdir. Hakikaten Boşo Efendi'nin dediği gibi bu kilise meselesidir.

... Adliye Nâzırı Bey'in gösterdiği kolaylık da makbûl görülmelidir. Nerede ki ekseriyet var, kilise oraya verilsin. Ekseriyeti haiz olmayanlara hükümet tarafından kilise yapılsın. Kilise iki olduğu vakit birisi ekseriyete, diğeri akalliyete verilsin... Bu mesele hakkında burada siz⁴⁹⁸ ve Bulgarlar ve sizin gibi düşünenler böyle devam ederlerse oradaki Rum ve Bulgar ahali de sizden hoşnut kalmayacaklardır.⁴⁹⁹

Bu çok yoğun tartışmalara neden olan dördüncü maddenin encümene havalesinden sonra konu ile ilgili Pavliç Efendinin teklifi okunur.⁵⁰⁰

Meclisi Mebusan Riyaset-i Celiliyesine

Rumeli'de münazaiunfih kilise ve mekteplere dair olan iş bu kanun layihası yalnız Rum ve Bulgar unsurunun münazaatını hallediyor. Halbuki Sırp ve Rum beyinlerinde olan kilise ve mektep münazalarını mâadteessüf kaale almamış binaenaleyh lâyhayı mezkûrenin asıl maksadı asayışi tamamıyla temin etmiyeceği derkar bulunduğu için iş bu kanunun Sırp ve Rum münaziunfih olan kilise ve mekteplerine şumullü olmasını rica ederim.

23 Şubat 1325

Usküp Mebusu

Aleksandır Pavliç

⁴⁹⁸ Ohannes Varteks Efendi buradaki "siz kelimesiyle Aydın Mebusu İsmail Sıtkı Bey'i kastedmektedir.

⁴⁹⁹ MMZC., aynı cilt, s. 634-636.

⁵⁰⁰ MMZC., 24 Şubat 1325, c.3, d.1, l.2, s.23.

Pavliç Efendi bu teklifiyle Rumeli’de Sırp unsurunun varlığını dile getirerek, nüfus ve nüfuzca az olmalarına rağmen kendilerini de (Sıpları) kanun kapsamına aldirmek istedi. Böylelikle azınlıkta olduklarından kilise veya çoğunluktan kiliseye karşılık para alabileceğini düşünmekteydi. Ancak gerek Paçedoref Efendi’nin (Manastır) itirazı, gerekse Dahiliye Nazırı Mehmet Talat Bey’in (Edirne) kanunun sekizinci madde de görüşüleceğini bildirmesi üzerine ertelendi. Beşinci madde ile ilgili düşüncelerini belirten Rıza Tefvîk Bey (Edirne) *“Hürriyetin en büyüğü hürriyeti vicdandır. Burada bir kilise yapılmış, orada yapılmış hükmü yok. Yalnız para verilmekten maksat budur ki bütün bu cemiyetin muhteremenin, şu Osmanlı Milletinin her ferdi müştereken arzu ediyorlar ki artık bu dırılı bitsin. Bu dırılı bir vesiledir. Harici politikamızda bizim ayağımızı çeldirecek bir dereceye kadar tökezletecek bir meseledir. Biz bunu kaldırmakla Makedonya’da asayiş tamamıyla takarrür edecektir diyen olursa, ona da kat’iyyen inanmadığımı arz edeceğim. Fakat ne yapmış olacağız? Evet orta yerde bir kördüğüm var, o da mühim bir vesile teşkil ediyor. İşte bu kördüğümü halletmiş olacağız ki bu da bir kârdır. Bu gün, zannedersen asıl mesele Hükümetin burada en ziyade hüsnüniyet göstermiş olmasıdır...”*⁵⁰¹

YORGİ HONEUS EFENDİ (Selanik) nin “Dâvâmız, bir emlak üzerinde tasarruf davasıdır” demesi üzerine Rıza Tefvîk Bey:

“Davanız inad davası; tasarruf davası değil. Dâvânız, papalık dâvası. Onun için sizi sevmiyorum.

(Handeler) Ortada ne var? Siz meşrutiyetperversiniz. Hatta bizim ahalimizin ekserisinden meşrutiyetperversiniz. O halde düşünüyormusunuz ki en büyük meşrutiyetperverlik, Allah ile kulun arasına girmemektir. Herkesin vicdanına tahakküm etmemektir... Burada hükümetin gösterdiği hüsnüniyet şayanı tebcildir. Ben

⁵⁰¹ MMZC., aynı cilt, s.130.

hergün kavga ederken bu gün takdir ediyorum. Bu bizim cebimizden çıkacak bir fedakarlıktır... Sizde o kadar gayret gösterin... Yaklaşın mesele hallolunsun."⁵⁰²

Kilise ve Okullar Kanununun geneli üzerine düşüncelerini 7. maddenin tartışmalarında açıklayan Artas Yorgaki Efendi (Selanik) ise:

*"Madem ki bu kanundan maksat, Makedonya'da muhtel olan asayişin muhafazasıdır; ve bu asayişin ihlaline ekseriya kiliseler medâr olabilir. Bu kanunda nazarı mütalaaya alacağımız ahval yalnız şimdiye kadar ihtilafatın bertaraf olmasından ve bundan sonra bu yüzden ihtilafat zuhur etmemesinden ibarettir ki kanunun en mühim ahkâmı budur. Eğer bundan sonra dahi cemaatler arasında tebdil veya îadei mensûbiyyet iddialarının def ve ref'ine vasita olacak ahval kanunen men edilmeyecek olursa, îadei asayiş değil, bu kanunun ahkâmı, asayişsizliğin imtidadını istilzam edecek" diyerek özellikle yedinci maddenin kilise ve okullar sorunu nedeniyle asayişin bozulmasına engel olacağından aynen kabul edilmesini istemekteydi.*⁵⁰³

Yorgaki Efendi ile benzer düşünceleri paylaşan Ohannes Varteks Efendi:

*"Biz Makedonya'yı, bu kiliseler meselesi için daima bir ihtilal içinde bırakmak ve daima Makedonya'yı Osmanlı Memleketi başında bir gaile olarak görmeğe asla razı olamayız. Bu hususta umum Osmanlılar müttefiktir."*⁵⁰⁴ diyerek meclis içinde havanın iyice yumuşamasını sağladı. Daha sonra söz alan mebuslarında aynı tavrı sergilemeleri üzerine, kanun maddeleri üzerindeki tartışmalar daha ılımlı bir atmosferde devam etti.

Kilise ve Okullar Kanunu'nun dördüncü madde'den sonra üzerinde en fazla görüş bildirileni sekizinci maddeydi. Konu ile ilgili ilk sözü alan Denizli Mebusu Gani

⁵⁰² MMZC., aynı cilt, s.132.

⁵⁰³ MMZC., aynı cilt, s.135-136.

⁵⁰⁴ MMZC., aynı cilt, s.138-140.

Bey Makedonya sorununun ortaya çıkışında da önemli bir faktör olan etnik unsurların bölgedeki mücadelesini şöyle dile getirmekteydi.⁵⁰⁵

“Geçen sene bir hafta devam eden münakaşat ile bugünkü devam eden müzakerat isbat ediyor ki, bu kat’iyyen din meselesi değildir. Rumeli’de bulunan ânâsırın herbiri kendini fazla büyük ve bir nüfuza mâlik görmek istiyor. Maksat budur başka bir şey değil. Bendeniz görüyorum, buna da kiliseyi alet ittihaz ediyorlar. Meselâ Yanya vilayetinin Çamlık kıt’asında bulunan Ortodoks Hıristiyanlar tarihçe, ırkan, lisânen Arnavut oldukları halde Rum gösteriliyor. Patrikhaneye tâbi Ergiri sancağı öyle, Himara kazası öyle, Görice’de bir tek Rum bulunmadığı halde tamamıyla Rum gösteriliyor. Hatta bir kaç sene evvel komşu bir devletin paris sefiri (Tan) gazetesine verdiği makalede de orada 98 bin Rum mevcut olduğunu söylüyordu ve buna delil olarak da orada bulunan Rum mekteblerini gösteriyordu. Sonra Debre’de hâkezâ. Orada gerek islâm, gerek Hıristiyan ahali Arnavut olduğu halde, bir kısmı mahezâ Egsarhheneye tâbi olduğu için Bulgar yada Sırp gösteriliyor. İşkodra’da da Hıristiyanlar Katolik olduğu için Lâtin gösteriliyor. Bu hakâyiki tarihiyyeye karşı bir cürümdür...”

Madde üzerine en geniş açıklamayı yine Adliye Nazırı vermektedir:

NECMETTİN MOLLA BEY (Adliye Nazırı) - ... Sekizinci maddeyi kamuniye de deniyor ki esasen ihtilaf, Bulgarlarla Rumlar beyninde oluyor. Fakat bu ihtilaflardan başka Arnavut hıristiyanlar, keزالik Sırplar ve Ulahlar vardır ki, kendi lisanlarıyla icrayı âyin etmek istiyorlar ve bu itibarla kendilerini Bulgarların mevkiülerine iblağ ifrağ etmek istiyorlar. Bu maddei kamuniyye, vukubulacak itiraz üzerine Hükümet tarafından icra olunacak muamelenin mahiyetini tayin ediyor.

⁵⁰⁵ MMZC., aynı cilt, s. 141.

Patrikaneye olan merbûtiyetlerine kat'iyen hâlel gelmemek kaydıyla mukayyettir. Şimdi Rum Patrikanesi, Sırlara bazı müsaadati mahsusada bulunmuştur. Ezcümle Üsküp'te, Prizren'de Sırp Metropolitleri mevcuttur. Bunlar diyorlarki, onlara müsaade etmişlerse bize de müsaade etsinler. Pekala isterse ederler istemezlerse etmezler. Rum Patrikhanesinin Sırlara karşı gösterdiği müsaadeyi, Ulahlara da göstereceksiniz, yahut hıristiyan Arnavutlara da göstereceksiniz diye Hükümetin sureti cebriyede müdahale etmeye mecburiyeti yoktur.

Eğer böyle bir harekette bulunacak olursa, hilafı vazife hareket etmiş olur. İşte bundan dolayıdır ki Hükümet bu maddeyi kamuniye ile demek istiyor ki, mademki Bulgarlarla bir vakitler vaki olan haller gibi bir hal karşısında değilsiniz ve her halde Rum Patrikanesine merbutiyetiniz hiç bir surette haleldar olmamıştır.

Şu halde, gidersiniz, Rum Patrikhanesinde ibadet edersiniz yok, biz kendi lisanımızda icrayı Âyin edeceğiz dersiniz, Hükümet, elbette sizi müdafaa ve muhafazaya mecburdur, size berat verir. Müsaade verir. Kilise yaparsınız, papaz da getirirsiniz. Eğer Rum Patrikhanesi sizin getireceğiniz papazı afaroz ederse, ona da biz karışmayız. Çünkü aforoz etmek hakkı mevcut olan imtiyazat ile Patrikhaneye verilmiştir. Bu Hükümet, hiç bir vakit feramini şerifeye muhalif harekette bulunamaz. Binaenaleyh bu aforoz meselesine biz karışmayız. Bu sırf bir meseleyi mezhebiyedir. Bu maddeyi kamuniyenin hükmü, eğer bunlar kilise yaparlarsa, mevcut olan kiliselerde hakkı iştirak iddiasında bulunamazlar. Fakat yapmak istedikleri zaman, Bulgarlarla karşı yaptığımız gibi, bunlara muaveneti nakdiye de bulunamayız. Bunlar, Bulgarlar gibi, başka merkezi ruhaniyete tâbi değildirler.⁵⁰⁶

Tek kilise olan bazı karyelerde değişmeli olarak ayin yapan grubların (yada unsurların) bu haktan mahrum edilmemesi hususunda Hristo Dalçef Efendi (Selanik) nin konuşması oldukça ilginç idi:

⁵⁰⁶ MMZC., aynı cilt, s.143-144.

“Münazaünfih olan kiliselerin bulunduğu kur’adan bir karye bulamazsınız ki iki cemaat, ayrı ayrı lisan tekellüm etsin de kiliseler münazaünfih olsun. Münazaünfih Kiliseler, Bulgarca tekellüm eden karyelerde, Ulahça tekellüm eden karyelerde Arnavutça tekellüm eden karyelerde bulunur. İki muhtelif lisanla tekellüm eden karyelerde yoktur. Binaenaleyh, biz ekseriyetin lisanıyla icrayı ayin edilmesini kabul edecek olursak, akalliyeti de mahrum etmiş olmayız. Çünkü akalliyetinde lisanı budur. İşte görülüyor ki hak ve adalete en muvafık olan teklif şu arz ettiğim tekliftir. Yani ekseriyetin lisanı ile icrayı ayin edilmesinin kabulünü teklif ediyorum. Şayet bu teklifim mazharı kabul olmazsa, ikinci bir teklifim vardır ki o da bugüne kadar tatbik edilmiş olan münavebe usulüdür. Manastır’da birçok karyelerde ve Patrikhaneye mensup ulah köylerinde ahalinin nısfı bir kilisenin bir tarafında, Rumca icrayı ayin ediyor, diğer nısfı kilisenin diğer tarafında Ulahça icrayı ayin ediyorlar. Yahut bir karyede böyle muhtelif cemaat varsa, bir hafta bir cemaat, öbür hafta diğer cemaat icrayı ayin ediyor. Binaenaleyh ekseriyet esasını veyahut bu münavebe usulünü kabul etmeliyiz. Şimdi biz bu kanunla bir çok karye ahalisini münavebeden mahrum edeceğiz. Bu suretle onları bir hakkı müktesepten mahrum ediyoruz. Bunlar o kilisede münavebe ile icrayı ayin ediyorlar. Devri istibdadın onları mahrum etmediği bir haktan şimdi devri meşrutiyette mi mahrum edeceğiz. Bu doğru değildir...”⁵⁰⁷

Bu konuşmadan sonra oya sunulan 8. madde kabul edilerek diğerlerine geçildi. 9. 10. ve 11. maddelerde Meclisi Mebusan’da fazla tartışılmadan⁵⁰⁸ ve değişikliğe uğramadan aynen kabul edildi.

Yaklaşık bir yıl süren bu tartışmalar sonucunda 3 Temmuz 1910’da "Kiliseler ve Okullar Kanunu" çıkarıldı.

⁵⁰⁷ MMZC., aynı cilt, s.150.

⁵⁰⁸ MMZC., aynı cilt, s.150-152.

Bu kanun kısaca kilisenin bulunduğu bölgede nüfuzca hangi unsur çoksa kiliseyi ona verip diğerlerine de devletin desteğiyle kilise yapma hakkı vermekteydi. Fakat azınlık mebuslarının hala birşeyler söylemeleri üzerine Sinop Mebusu Hasan Fehmi Bey:

“Aranızdaki fenalığı kaldırmak için şu hükümet her türlü müşkilata rağmen 40-50 bin lira sarfıyla yeni kiliseler inşasına çalışıyor. Hükümet bir karyede tek bir Rum kalsa bile, sırf çatışma bitsin diye onun için bir kilise yapalım diyor. Artık herkes bu meclisin adaletini kabul etmeli. Dünyanın hiçbir parlamantosunda azınlık hukukuna riayet suretiyle mezheblerden doğan bir dava için hüküm verilmemiştir. Bu ilk olacaktır.”

Hasan Fehmi Bey burada hem hükümetin fedekarlığını, hem de azınlık haklarına verilen önemi haklı olarak vurgulamaktaydı. Nitekim bunun başka bir örneği de, azınlık mebuslarının da bulunduğu mecliste 17 Mart 1325'de Rum, Bulgar ve Ermeni mebuslar için senede üç gün Paskalya tatili tanınmasının kabul edilmesiydi.⁵⁰⁹

Bu iyiniyetli yaklaşımın sonucunda üç unsurun birleşip Türklere ve Osmanlı Devleti'ne karşı durum almalarının ve onların arkasından üç Balkan Devletinin birleşmelerinin çok yakın bir tehlike teşkil edeceği besbelli idi ve İttihatçı devlet adamları bunu kestiremedi.⁵¹⁰ Diğer bir deyimle bu yasayla Osmanlı yönetimi kendi elleriyle Balkanlıların aralarında anlaşmalarına ve Osmanlıya karşı birleşmelerine uygun olanak ve ortamı sağladı.

⁵⁰⁹ Bozkurt, a.g.m., s. 109.

⁵¹⁰ Bayur, a.g.m., s. 276.

V. BÖLÜM

MAKEDONYA'NIN OSMANLI EGEMENLİĞİNDEN ÇIKMASI

A - BALKAN SAVAŞI VE MAKEDONYA'NIN PAYLAŞILMASI

1 -SAVAŞ ÖNCESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE BALKANLAR

a - Osmanlı İmparatorluğu

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunda içinde üç büyük Sadrazam bulunan ve bundan dolayı "Büyük Kabine" adı verilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi hükümeti devraldı.⁵¹¹ Yeni kabine, Mebuslar Meclisi'nin 17 Temmuz 1328 (30 Temmuz 1912) tarihli 43. oturumunda okunan programında ülkede var olan genel hoşnutsuzluğun nedenlerini dört madde de toplamaktaydı.⁵¹²

⁵¹¹ MMZC, 1328 (1912), c.2, l. 43, s. 533-534; Hükümet üyeleri ve programı için bkz. İhsan Güneş, "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları," *OTAM*, yıl 1, sayı 1, Ankara: 1990, s.236-241.

⁵¹² MMZC, 1328-1912, c.2, d.2, l.43, s. 533-534.

- 1- İntihâbât-ı Umumiye'de memurların muhalif-i kanun müdâhalât ve muamelatı
- 2- Ordu ile memurînin muhtelif fırak-ı siyasiyyeye duhûlü
- 3- Tevzîi vazâif ve manasıpta nizâmât-ı mer'iyeye ahkâmından inhiraf
- 4- Kanun-u Esasi ahkâmı, muktazayet ve meşrutiyet ile kaabil-i telif olmayan turuk-u tedabire tevessül.

Hararetili tartışmalardan sonra kabine ile anlaşmazlığa düşerek herhangi bir fesih nedeninin ortaya çıkmasını istemeyen mebuslar daha doğrusu İttihat ve Terakki tarafından, İzmir Mebusu Seyyit Bey ve arkadaşlarının verdikleri taktir üzerine yeni Hükümete güven oyu verildi (165 oydan 9'u geçersiz, 44'ü red, 112'si kabul şeklindeydi).⁵¹³ İşte hükümet böylesi ağır sorunlar ve çekişmeli bir meclis içinde kuruldu. Ancak Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi herşeyden önce Hürriyet ve İtilafçılarla, memleketin her tarafına yayılan muhalefetin arzusuna uygun şekilde ve onların baskısı altında, oluşum tarzı bir çok dedikodulara neden olan meclisin fesh edilmesi yollarını da araştırmaktaydı. Bu konuda Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Kanun-u Esasinin yedinci maddesindeki değişik fıkranın tekrar gözden geçirilmesini öne sürmek istedi. Fakat İttihat ve Terakki'nin yoğun bir muhalefetiyle karşılaştı.⁵¹⁴

Kamuoyunu tatmin ve varolan dedikoduları ortadan kaldırmak amacıyla meclisin dağıtılması sorununu uzun tartışmalara girmeden halletmek isteyen Gazi Ahmet Muhtar Paşa; Sait Paşa kabinesi zamanında seçilen yeni Mebuslar Meclisi'nin süresi üzerinde durmak istedi. Nitekim bu konuda "5 Nisan 1328'de toplanan Mebuslar Meclisi'nin kabine ile meclis arasındaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için kurulduğunu, anlaşmazlık halledildikten sonra meclisin dağılarak yeniden seçime gitmek gerektiği" şeklinde bir görüş ileri sürdü. Bu sorun hakkında Kanun-u Esasi'de açık bir hüküm olmadığından durum Ayan Meclisine iletilti. Meclis-i Ayan Başkanlığının cevabi yazısında "... Mebuslar Meclisinin dağıtılması cihetine gidilmesinin Anayasa'nın ruhuna uygun ve onun icabâtında olduğunun..." bildirilmesi üzerine 22 Temmuz 1328

⁵¹³ MMZC, aynı cilt, s.556-558.

⁵¹⁴ Okandan, a.g.y., s.370.

(4Ağustos 1912) de Vükela Heyeti Mebuslar Meclisinin dağılarak yeniden seçim yapılması sonucuna vardı.⁵¹⁵

Hazırlıkları uzun zamandan beri devam eden ve sonunda Osmanlı Devleti'nin en zayıf anında patlak veren Balkan Savaşı nedeniyle seçim çalışmalarına ara verildi. 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914) kadar Hükümetler, sonradan Âyan ve Mebusan Meclislerinin onayına sunulmak üzere çıkarılan geçici kanunlarla devlet işlerini gördü. Ancak düşmanın Çatalca önlerine gelmesi, uğranılan başarısızlıklardan doğan endişeler sonucunda 16 Ekim 1328 (29 Ekim 1912) de Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti iktidardan çekildi. Aynı gün Sultan V. Mehmet'in yayınladığı Hatt-ı Hümayûnla Mehmet Kâmil Paşa'yı dördüncü defa sadarete getirdi.⁵¹⁶ Bu yeni kabine döneminde yapılan en önemli icraat Balkan Savaşları sırasında zararı büyük şekilde görülecek olan askerlerin terhis meselesiydi.⁵¹⁷

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi terhis meselesini şöyle değerlendirir:

"Bu terhis konusunda Heyet-i Vükela'nın kesinlikle bilgisi yoktu. Bu nedenle Meclis-i Vükela'da Nazım Paşa'dan⁵¹⁸ bu durumu sordum. Üç yıldan beri isyan çıkan yerlere gönderilmeleri yüzünden yorgun düşen Nizamiye taburlarının askerlik sürelerini tamamlamış oldukları için silah çatarak ısrarla terhis edilmelerini istemeleri üzerine İtalya gibi büyük bir devletle savaş halinde olduğumuz şu günlerde bir de orduda isyan çıkmasına izin verilmemesi gerektiği düşünülerek, ayrıca bu askerlerin terhis edilmemeleri için herhangi bir yasal dayanak bulunmadığından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye kararıyla terhisleri yapılmışsa da, Balkan Hükümetlerinin birden bire seferberlik ilan etmesi üzerine bu askerlerin buldukları yerden geri getirilerek gerekli yerlere gönderilmiş olduklarını belirtti"⁵¹⁹

⁵¹⁵ Okandan, a.g.y., s.371-373.

⁵¹⁶ Okandan, a.g.y., s.378-379.

⁵¹⁷ K. Bayur, Sadrazam Kamil Paşa ... s. 325.

⁵¹⁸ Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı'na getirilen Nazım Paşa, sonraki Kamil Paşa kabinesinde de aynı görevi ifa etmekteydi. bkz. Güneş, a.g.m., s. 237- 244.

⁵¹⁹ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi , *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul: Nehir Yay., 1990, s. 84.

Bayur bu terhis meselesinin Balkan Savaşındaki askeri mağlubiyete esaslı tesiri olmadığını belirtmekteydi.⁵²⁰ Yarbay Nihad'ın Balkan Harbi başında Osmanlı Ordusunun durumunu belirlediği şu satırlar Bayur'un haklı olduğunun en açık kanıtıydı.⁵²¹

"Teşkilat ve nizamı herbirinin vüsatına, vesaiti maddiyesinin binnisbe mükemmeliyetine rağmen, ordu içi boş bir ağaçtı. İlk esen fırtına ile sarsılmağa ve devrilmeye mahkumdu. Sevk ve idarece en müteşebbisler, harbi bir çete kavgası mahiyetinden daha yüksek olarak göremiyordu."

1909 yılından beri Trakya ve Makedonya'daki birliklerden tehlikelere rağmen, kuvvet çekilmesinden dolayı daha 1911 yılı başında, Doğu Rumeli'de Bulgarlara karşı duracak olan 2. Ordu Kumandanı Abdullah Paşa, bu işten çekilmek istemiş ve Edirne'den 31. 1. 1911'de Harbiye Nezaretine yolladığı yazıda şöyle demişti.⁵²² *"Yemen'e Müretteb taburlar adedinin daha üç taburla takviyesi emir buyuruluyor. Bununla ordudan Yemen'e vesair mahallere giden taburlar adedi 45'e baliğ oluyor..."*

Bulgaristan ordusunun efrad-ı cedideyi cem'e başladığı Filibe Başşehbenderliğinden bildiriliyor. 2. Ordu Kumandasında şimdi kalan ve bütün hastalar ve tebdil havalar hariç olan muharip efrad miktarı bervechi atidir:

3. Fırka : 4000

4. Fırka : 2000

20. Fırka : 1900

21. Fırka : 2200

Piyade Nümune Alayı: 800 kişi (Cem'an 10.900 kişi)

⁵²⁰ K. Bayur, Sadrazam Kamil Paşa,s. 326.

⁵²¹ K. Bayur, a.g.y., s. 331.

⁵²² K. Bayur, a.g.y., s. 331-332.

Redif taburları ile tanzime gayri müsait olduğundan bu mıntika şu sırada harici hasma müdafaa değil, icabında müdahhar malzemeyi bile muhafaza edebilmek müşkilatına karşı bütün mesuliyeti müstakbeleyi elimeyi bu hal ile üzerine alacak kumandan kim ise, onun izamı bile acizlerinin affedilmekliğini istirham ederim."⁵²³

Harb öncesinde siyasi yapı ile birlikte ordunun maddi ve manevi yapısında kötü bir görüntü arz etmekteydi. Mahmut Muhtar Paşa'ya göre, bu noktaya izlenen yalnız politikalar sonucunda gelinmişti: "*Oysa ki sınırlarımızın düşmanlarla çevrili olduğu ve içten yurdun çeşitli zorluklarla maruz bulunduğu bir zamanda, yeni teşkilata ve tehlikeli tecrübelerle kalkışacağımıza Redifler hakkında az bir değişme ile yetinerek, Nizamiye Teşkilatını Rumeli'deki mevcutları artırma suretiyle olduğu gibi bırakmış ve ilk Meşrutiyet senesinde olduğu gibi eğitimlerine büyük bir gayretle devam etmiş olsaydık Trakya'da birinci ve ikinci orduların 6 Nizamiye Tümeni zafer kazanmamıza yeterdi.*"⁵²⁴

b -Balkan Devletleri

Balkan Devletlerinin Osmanlı Devletine karşı birleşmelerinde; Rusya'nın o döneme kadar sürdürdüğü Panslavist propagandanın büyük etkisi vardı.⁵²⁵ Ayrıca Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra Osmanlı Devletinin; Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakını, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesini⁵²⁶ önleyememesi, Trablusgarb Savaşında İtalyanlara üstünlük sağlayamaması, Arnavutluk⁵²⁷ ve Arap Yarımadasında çeşitli isyanların başgöstermesi⁵²⁸ Balkan Devletlerinin Osmanlı yönetiminde bulunan Makedonya'ya karşı isteklerini iyice artırmaktaydı.

⁵²³ K. Bayur, a.g.y., s. 331 - 332.

⁵²⁴ Mahmut Muhtar (Paşa), " Balkan Harbi Hezimetini, " *BTTD*, s. 4, Haziran 1985, s. 41.

⁵²⁵ Erim, a.g.y., s.449; Şerafettin Turan, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları; Boyutlar, Taraflar," *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, III. Askeri Tarih Semineri*, Genkur ATESE Başk. Yay. Ankara: Genkur Basımevi 1986, s.46; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.II/1, Ankara TTK 1983, S.350-364.

⁵²⁶ Hüseyin Cahit, "Girid ve Harb," *Tanin*, 29 Haziran 1909.

⁵²⁷ Süsseim, a.g.m., s.590-591; Bilge, a.g.m., s.386-387.

⁵²⁸ Bayur, a.g.y., c. II / 1, s.34-37.

İtalya'nın Sofya Sefiri Kont Postari, Bulgar Dışişleri Vekaletinde bulunan Maliye Bakanı Teodarof'a şöyle söylüyordu.⁵²⁹

- İtalya bugün Türkiye'ye savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'ın statükoyu sağlamakta titizlik göstermesinde fayda vardır!

Bu ihtara İtalya'dan zarar gelmeyeceğini bilen Teodarof ise :

- Biz de sizin yolunuzu takip edeceğiz, cevabını vermektedir.

Bu konuşmanın hemen arkasından, Osmanlının bu durumundan nasıl yararlanılabileceğini incelemeye koyulan Bulgar Başvekili Geşof (Keşof) Viyana'da diplomatik bir toplantı hazırladı. İlk konuşmayı yapan Viyana Elçisi Sallabaşef konuyu şöyle açıklamaktaydı.⁵³⁰

1908-1909 yıllarında siyasi durum savaş açmak için çok uygundu. Bu sıralarda Türk Ordusu da yenilenme yoluna sapmamıştı. O sırada Maliye Nazırları hep barıştan söz ederlerdi. Gerçi şimdi bende sulh taraftarıyım. Çünkü Balkan Hükümetleriyle olan ilişkilerimizin Türkiye'den baskınla kazanamayacağımız muzafferiyete mücadele edeceğini pek zannetmiyorum.

Kısacası Geşof bu durumdan yararlanarak yağmadan birşey kapabilme hevesindeydi.

Bulgaristan'ın bu tutumu, başta Sırbistan olmak üzere Rusya'yı da rahatsız etmekteydi. Çarlık Rusyası daha I. Petro'dan itibaren Güneyde sıcak denizlere inme ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemeyi değişmez bir politika ve ülkü olarak benimsemişti. Bu suretle, bir yandan Avrupadaki devletler⁵³¹ diğer yandan Rusya için

⁵²⁹ İhsan İlgar, "Osmanlı Devletinde Makedonya Olayları: 2, 1912-1913 Balkan Savaşı Hazırlıkları," *Hayat Tarih Mecmuası*, s.2, Şubat 1974, s.76.

⁵³⁰ İlgar, y. a.g.m., s. 76.

⁵³¹ 1815 Viyana kongresi ile Avrupa da yeni ve istikrarlı bir düzene geçilmişti. Bu istikrar içindeki ekonomik gelişmeler ve siyasal çıkarlar, Avrupa Devletlerini yeni hedeflere yöneltti. Doğaldır ki bu hedeflerden ilki üç kıtaya yayılmış ve birçok yerde egemenliği sözden öteye gidemeyen Osmanlı İmparatorluğu idi.

Türk İmparatorluğu'nun parçalanması, yok edilmesi değişmeyen politikalar olarak ortaya çıktı.⁵³²

Rusya öncelikle bu iki devletin çatışmalarını önleyebilmek için anlaşmalarını zorunlu gördü.⁵³³ Bulgarlarla Sırlar arasında bağlaşma ile bitecek olan görüşmelere 3.10.1911'de başlandı. Bulgar Dış Balkan vekili Todorof görüşmeyi şu sözlerle açtı: *"Mümkün olur olmaz anlaşmalıyız ve her birimize düşecek parça hakkında karar vermeliyiz. Ta ki herbirimiz kendi menfaat bölgesi hudutları içinde, tesir yapabilsin ve eşitlik içinde hazırlanarak her türlü vekayii emniyetle bekleyebilsin...üzerinde henüz çalıştığımız şeylerle uğraşmak gerekmez. Herbirimize sarih olarak düşecek ve birbirimize bırakmak kabil olan yerler üzerinde düşünelim. Biz size Üsküp'ü bırakıyoruz, sizde bize Selanik, Manastır ve umarım ki Köprülü'yü bırakırsınız. Bu yüzden sizin Üsküp'ü ve bizim Selanik, Manastır ve Köprülü'yü elde etmemiz için ikimizde çetinlikle uğraşmalı ve savaşmalıyız."*⁵³⁴

Nihayet görüşmeler 13 Mart 1912'de Sırbistanla Bulgaristan'ın anlaşmasıyla sonuçlandı.⁵³⁵ Bu antlaşmaya göre, "her iki tarafta birbirinin toprak bütünlüğünü garanti etmekte ve birbirlerine gelebilecek tehlikeye karşı yardım görevi üstlenmekteydi."⁵³⁶ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunda karışıklıklar çıkar, Balkan status-quo'su tehlikeye düşerse her iki tarafın da birbirlerine danışarak ortak hareket etmeleri saptandı.⁵³⁷

Sırp-Bulgar Antlaşmasından iki ay sonra (11 Mayıs 1912) iki devlet arasında ayrıca birde "Askeri Sözleşme"⁵³⁸ imzalanmıştı. Bulgaristan'ın Sırbistan ile yaptığı bu

⁵³² Tevfik Temelkuran, "Yunanistan'ın Balkan Birliği ve Makedonya'nın Taksimi Projesi," *BTTD*, s.1, Mart 1985, s. 37.

⁵³³ *Balkan Harbi*, c.I., Genkur ATASE Başk.Yay., Ankara: Genkur Basımevi 1979, s.44-45.

⁵³⁴ K.Bayur, Sadrazam Kamil Paşa..., 314.

⁵³⁵ Antlaşmanın tam metni için Bkz.Balkan Harbi..., c.I, s.253 - 261; K.Bayur, Sadrazam Kamil Paşa...s.317; Ayrıca bkz.Halil Mentеше, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, (Giriş İsmail Arar), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.,1986, s.154 - 156.

⁵³⁶ Balkan Harbi, a.g.y., c.I,s.253.

⁵³⁷ Balkan Harbi,a.g.y., c.I, s.45.

⁵³⁸ Askeri Sözleşme; Türkiye, Avusturya ve Romanya tarafından kendilerine bir taarruz olduğunda ne şekilde hareket edileceğine dairdi. Bkz.Balkan Harbi,a.g.y., c.I, s.257-259.

askeri sözleşmeden hemen sonra 29 Mayıs 1912'de Yunanistan'la "İttifak ve Karşılıklı Gizli Yardım Andlaşması" ve 22 Eylül 1912'de de "Askeri Sözleşme"yi imzaladı. Böylece Yunanistan'da, Sırbistan-Bulgaristan ittifakına katıldı.⁵³⁹ Fakat ayrı bir Sırp-Yunan bağlaşması olmadığı gibi Karadağ'la da yazılı bir andlaşma yapılmadı. Karadağ hükümeti kendisine paraca yardım edildikten sonra Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşılmaya her an hazır⁵⁴⁰ olduğunu Bulgaristan'a bildirdi.⁵⁴¹

Bu ittifaka Ağustos 1912'de Karadağ'ın da katılımıyla Osmanlı İmparatorluğuna karşı oluşturulan birlik tamamlandı.⁵⁴² 1 Temmuz 1912'de iki tarafın Genelkurmayları arasında bir andlaşma daha imzalandı.

Eylül ayına ulaşıldığında Balkanlardaki durum daha da gerginleşti. Osmanlı Hükümeti 22 Eylül'de 100.000 kişilik Redif taburunun yeniden silah altına alınmasına, Bulgar tecavüzü ihtimaline karşı Rumeli'de ordunun takviyesine karar verdi. Gelişmelerin ivme kazanması üzerine Balkanlı devletler 30 Eylül'de, Osmanlı Hükümeti de umumi seferberlik ilan etti (1 Ekim 1912).⁵⁴³

Bu ittifaka en son katılan Karadağ, diğer devletlerden erken davranarak Osmanlı Devletine 8 Ekim 1912'de saldırdı. Bu sırada diğer Balkan Devletleri, Osmanlı Devletine bir nota ve ona ekli bir muhtıra vererek (14Ekim1912)Makedonya'da reform yapılmasını istediler. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan yapılacak reformun aşağıdaki esaslara dayanmasını istediler.⁵⁴⁴

1-Osmanlı memleketlerindeki milletlerin milli özerkliklerinin bütün sonuçları ile beraber onaylanması ve doğrulanması,

⁵³⁹ Selahaddin Bey, a.g.y., s.47-48; Ülman a.g.y., s.195-198; Balkan Harbi, a.g.y., c.I, s.262-263.

⁵⁴⁰ **B.O.A., Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı, 58, 5741,1326.2.27.**

⁵⁴¹ Balkan Harbi, a.g.y., c.I, s.48.

⁵⁴² K. Bayur, Sadrazam Kamil Paşa..., s.318.

⁵⁴³ K. Bayur, Sadrazam Kamil Paşa...s.327.

⁵⁴⁴ Balkan Harbi,a.g.y., c.I, Ek 9.

2-Osmanlı Mebuslar Meclisinde her bir millet için milliyet temsili.

3-Hıristiyanların buldukları illerde Hıristiyanların bütün memuriyetlere kabul ve atanması.

4-Hıristiyan topluma mensup bütün okulların Osmanlı okulları ile eşit tutulması.

5-Osmanlı İllerine İslam Halk İskan etmek suretiyle, bu illerin milli birliğini değiştirmeyi asla çalışmayacağına Babıâli tarafından yükümlenmesi.

6-Hıristiyanların, kadrolar Hıristiyanlardan mürekkep olmak ve buldukları yerlerde askerlik hizmetlerini yapmak üzere askere alınması ve kadrolar teşkil edilinceye kadar asker alma işinin ertelenmesi.

7-İsviçreli ve Belçikalı öğretmenlerin eylemli olarak komutası altında Osmanlı memleketlerinde her ilde ayrı ayrı jandarma tensikati yapılması.

8-Hıristiyanlarla meskûn illere büyük devletlerce kabul olunacak Avrupalı (İsviçreli veya Belçikalı) valilerin atanmasını ve bunların eşliklerinde üyeleri seçim dairesince seçilmiş olan meclis bulundurulması.

9-İşbu reformun uygulanmasına nezaret etmek üzere sayıca eşit olarak İslam ve Hıristiyanlardan mürekkep bir yüksek meclisin başkanlık nezdinde kurulması.

Büyük devletler sefirleriyle Balkan hükümetleri sefirleri işbu meclisin işlemleriyle nasıl görev yaptığına nezaret etmek memuriyetinde olacaklardır.

B- I. BALKAN SAVAŞI VE LONDRA KONFERANSI

Osmanlı ülkesinin birer parçası iken; bir asırdan azbir zaman dilimi içinde imparatorluktan kopan bu küçük devletlerin, 14 Ekim 1912'de ulusal gururu yaralayacak bir dille ileri sürdükleri bu dokuz maddelik muhtıradan birincisinin kabul edilmesi, Rumeli'yi yok saymak; askerlerin terhis edilmesi ise (seferberliğin geri alınması) Osmanlı Devletini eli bağlı olarak düşmana teslim etmekten başka bir anlam

taşıymıyordu. Bunları kabul etmek bir yana böyle küstahça yapılmış olan öneriye cevap bile vermek ulusal onurla bağdaşmamaktaydı.⁵⁴⁵

Nihayet Balkan Devletleri muhtırasının kabul edilmemesi üzerine gizli yürüttükleri askeri faaliyetlerin sonucu olarak, Karadağ'ın saldırısından bir hafta sonra Balkan Devletleri, (Karadağ 8 Ekim 1912; Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan 15 Ekim 1912) Osmanlı Devletine karşı askeri harekate başladı.⁵⁴⁶

Ortaya çıkan bu durum üzerine Heyet-i Vükela 15 Ekim 1912 tarihinde aldığı bir kararla notayı karşılıksız bıraktı, orduya Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan'a karşı taaruza hazır bulunmaları emrini verdi. Şayet Osmanlı ordularına emir verilmeden karşı taraftan saldırı olursa, şiddetle adı geçen devletlere karşılık verilmesi için Harbiye Nezaretine emir verildi.⁵⁴⁷ Zaten Rumelide böyle bir olayın olacağı önceden de kestirilmekte idi. Bu nedenle ordunun üst yönetimi sürekli İstanbul'u bilgilendirmekte ve gerekli önlemlerin alınmasını istemekteydi.⁵⁴⁸

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin iç durumu hayli karıştı. Trablusgarb savaşı sonuçlanmamış, ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan isyanlar önlenememiş⁵⁴⁹ ordunun ıslahatı için başlatılan çalışmalar bitirilememiş,⁵⁵⁰ istihbarat kaynakları doğru bilgi sağlayamamış

⁵⁴⁵ Cemalettin Efendi, a.g.y., s.85.

⁵⁴⁶ **Balkan Harbinde Yanya Savunması ve Esad Paşa**, (Korg. Bülkat), Haz. Genkur ATASE Başk. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 576, Ankara : Başbakanlık Basımevi 1984, s. 31.

⁵⁴⁷ Cemalettin Efendi, a.g.y., s.85; Balkan Harbi, (Ek-10).

⁵⁴⁸ Harbiye Nezareti Bulgar Hudut Komiserliğinden aldığı raporlar üzerine 15 Eylül itibari ile Bulgaristan'ın askeri hazırlıklar içerisinde olduğunu Sadarete bildirdi. Bunun üzerine Heyet-i Vükela'ca şöyle bir karara varılır : "Bulgaristan hududundaki kuvva-i askeriyenin her türlü ihtimale karşı hududu müdafaa ve muhafaza edebilecek miktara vakit kaybedilmeden iblağı ve tertibat ve sevkiate zahiren sonbahar manevralarının vesile ittihazı"

22 Eylül'de verilen ikinci karar gene Harbiye Nezaretinin başvurusu üzerine alınır.

"İzmir'deki kuvvai askeriyenin celbi, ahvali hazıraya nazaran şimdilik münasip değildir.

Umumi seferberlik maddesine gelince alınacak malumata göre icap ederse Anadolu

kıtaatından gereken kıtaların dahi hali seferberliğe konulmak üzere şimdilik Rumeli Kıtaat-ı

Askeriyesinin seferberlik haline vaz'ı ..."

⁵⁴⁹ "Osmanlı Devletinin Sorunları Balkanlarla sınırlı değildi. Yemen'de, Suriye'de bağımsızlık hareketleri olduğu gibi, Doğu Anadolu'da da Ermeni tahrikleri yoğunlaşmaktaydı. Bu sırada ayaklanmış Hristiyan Amavutlara, Müslüman Amavutların da katılması çözümleri büsbütün çıkmaza soktu" Bkz. Koloğlu, a.g.m., s. 90.

⁵⁵⁰ Cemalettin Efendi, a.g.y., s. 90-91.

toplum ittihatçı - itilafçı; subaylar, mektepli-alaylı diye bölünmüş, askerin araç gereç,⁵⁵¹ silah, cephane yetersizliği had safhaya ulaşmıştı.⁵⁵²

Osmanlı Devleti savaşa çok kötü şartlar altında girmektedir. Ordunun genel durumu, cephe gerisi ulaşımı ve ikmal iyi olmadığı için Osmanlı Devleti seferberliğini gereği gibi yapamadı.

Edirne ile Kırklareli arasından taaruz eden Bulgarlar 21-23 Ekim 1912'de Pınarhisar Muharebesini, arkasından Lüleburgaz Muharebesini (Ekim sonu Kasım başı) kazanarak Çatalca'ya gelmişti. Sırp'lar ise Güneye doğru ilerleyerek Üsküp ve Manastır'ı aldı. Önce Preveze'yi sonra da Selanik'i alan⁵⁵³ Yunanlılar daha sonra Ege Adalarını işgale yöneldi⁵⁵⁴ ve Bozcaada, Limni, Taşoz, Nikerya, Midilli ve Sakız Adalarını işgal etti.⁵⁵⁵

Böylece daha ilk saldırıda, Osmanlı Ordusu gerilemek zorunda kaldı; kısa sürede Bulgarlar Çatalca'ya kadar ilerlediler.⁵⁵⁶

İşte Lüleburgaz yenilgisinden sonra Çatalca'ya çekilen Osmanlı Ordusu, burada büyük bir direniş gösterdi. Ancak askeri erzak eksikliği, kışın şiddetli geçmesi ve en

⁵⁵¹ Çete faaliyetlerine karşı mücadelerin yürütüldüğü ve buna bağlı olarak asker sayısının artırıldığı sırada askerin altına serilecek kilimin dahi olmadığı bilinmektedir. *Bkz., BOA. TFR. 1. AS, 33, 3287, 1324. 2. 20.*

⁵⁵² Balkan Harbi, a.g.y., c.I, s.272.

⁵⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fehmi Nüza, "Yunan Cephesi ve Selanik'in Teslimi," *Hayat Tarih Mecmuası*, s. 4, Mayıs 1973, s. 66-73.

⁵⁵⁴ *T.S.K. Tarihi Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913)*, c.III, K.I, Gen.kur. ATASE Başk. Tarih Yay., Seri no:4, Ankara: Gen.kur Basımevi 1981, s.329.

⁵⁵⁵ Kuloğlu, a.g.m., s. 50.

⁵⁵⁶ Hakkı Paşa kabinesinin düşmesi üzerine Bahriye Nazırlığından ayrılan Mahmut Muhtar Paşa birkaç ay sonra 1912 Temmuz'unda babası Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kurduğu kabinede (bkz. Güneş, a.g.m., s. 236-241) yine aynı göreve getirildi. O iş başında bulunduğu sırada, Deniz Kuvvetlerinde eğitim ve disiplini daha yüksek seviyelere çıkarılmasına çalıştığı gibi, İngiltere'ye de iki büyük savaş gemisi sipariş etti. 1912'de Balkan Harbi'nin patlak vermesi üzerine M. Muhtar Paşa orduda faal bir görev alabilmek için Bahriye Nazırlığından istifa etti. Tümgeneral rütbesiyle önce Trakya'da 3. Kolordu Komutanlığına tayin edilen M. Muhtar Paşa, daha sonra 2. Kolordu Komutanlığına getirilerek ilerleyen Bulgar Ordusunu Terkos Çatalca hattında durdurmayı başardı. Bkz. Mahmut Muhtar, *Balkan Harbi*, (Haz. Ziyaeddin Ergin), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 1979, s. 9 vd.

önemlisi de kolera salgını gibi nedenlerle büyük kayıplara uğradı.⁵⁵⁷ Askeri personelle birlikte topları çeken hayvanlara dahi yeterli yiyecek verilmiyordu.⁵⁵⁸ Artık yapılacak birşey kalmadığını gören Osmanlı Hükümeti, Avrupa ülkelerine baş vurarak barış için aracılık yapmalarını istedi. Fakat bu devletlerin kendi aralarındaki çekişmeleri nedeniyle bir sonuç elde edilemedi.⁵⁵⁹ Bunun üzerine Bâbüali, Rusya aracılığı ile Bulgaristan'a barış teklifinde bulundu.

Bulgaristan Hükümeti, Rusya aracılığı ile verdiği yanıtta Osmanlı teklifini olumlu karşıladı. Oysa cephede bulunan Bulgar Komutanı işi silah yolu ile halletmeye karar vermişti. Nitekim bu amaçla yeni bir saldırı başlattı.⁵⁶⁰ Bunun üzerine İngiliz, Fransız, Rus, İtalyan ve Avusturyalı askerlerden oluşan bir birlik İstanbul'a gönderildi.⁵⁶¹

Bir taraftan büyük devletlerin bu tavrı, diğer taraftan Bulgar Hükümetinin başarılı olamaması (17-18 Ekim 1912) üzerine 28 Kasım'da barış görüşmelerine başlandı.⁵⁶² Ancak bu görüşmelerde Balkan Devletleri arasındaki çıkar çatışmalarının derinliği özellikle Yunanistan'ın aşırı istekleri Bulgaristan'ı tedirgin ettiği için Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile anlaşmayı çıkarlarına uygun buldu. Sonuçta 3 Aralık 1912'de Çatalca Mütarekesi imzalandı.

Böylece savaşın çıkmasından kısa bir süre sonra Makedonya'nın işgali tamamlanmıştı. Balkanlardaki beklenmedik bu ani gelişme ve özellikle Sırbistan'ın

⁵⁵⁷ Cemaleddin Efendi, a.g.y., s. 110; Mahmut Muhtar, a.g.y., s. 138.

⁵⁵⁸ Hareket emrinin verildiği günden bu yana geçen süre içerisinde topları çeken hayvanlara yarım veya dörtte bir oranında arpa verilmiş, ot ve saman verilmemiştir. Askerlerde bir iki gün sıcak verilir, diğer günlerde yalnız peksimet ve ekmek olmak üzere yarım tayın verilmiş; Amirler, Subaylar, erler ile hayvanlar görev yapamaz bir hale gelmişlerdi. Bkz. Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet**, (Haz.: Alpay Kabacalı), İstanbul: Cem Yayınevi, s. 168-169.

⁵⁵⁹ Bayur, a.g.y., c. II / 2 , s. 114.

⁵⁶⁰ y.a.g.y., c. II / 2 , s. 117.

⁵⁶¹ y.a.g.y., s. 124.

⁵⁶² y. a.g.y., s. 117.

Arnavutluk topraklarını da alarak, Adriyatik Denizine ulaşması, başta Avusturya olmak üzere büyük Avrupa devletlerini harekete geçirdi.⁵⁶³

İtalya'nın da Avusturya'dan yana tavır koyması ve bu iki devletin teşviki ile Arnavutluk 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti.⁵⁶⁴ İtalya ve Almanya tarafından desteklenen Avusturya karşısına, bu sefer Fransa tarafından desteklenen Rusya çıktı. Durumun giderek karışık bir hal alması üzerine İngiltere sorunun barış yolu ile çözülmesini önerdi. Almanya'nın da bunu desteklemesi üzerine 12 Aralık 1912'de Londra Konferansı toplandı.⁵⁶⁵ Ayrıca Avrupalı devletler Londra'da Osmanlı Devleti ile Balkanlı Devletlerin temsilcilerinin biraraya gelmelerini sağlarken,⁵⁶⁶ Londra'daki İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman, Avusturya ve Rus Büyükelçilikleri de, Edward Grey'in başkanlığında Arnavutluk, Adriyatik ve Adalar sorununu görüşmeyi planladılar. Böylece Londra Konferansı devam ederken, aynı zamanda Osmanlı ve Balkan Devletleri arasındaki görüşmeleri de denetleyebileceklerdi.⁵⁶⁷

Balkan Devletleri, barış görüşmelerinin 23 Aralık 1912 tarihli toplantısında:

- Türkiye'nin Tekirdağ-Midyе sınırının batısındaki toprakları terk etmesini,
- Ege adalarını bırakmasını,
- Girit'ten vazgeçmesini istediler.⁵⁶⁸

Bu istekler Mustafa Reşid (Ticaret ve Ziraat Nazırı), Osman Nizami (Berlin Büyükelçisi, General), Salih Paşa (Bahriye Nazır Vekili, General) dan oluşan Osmanlı

⁵⁶³ Avrupalı devletler 1904'ten beri alenen Balkanlarda statüs-guonun değişmeyeceğini bidirmekteydi. Bkz. *B.O.A., TFR. 1. A, 441, 157, 14.11.1320*; *BOA, TFR. 1. A, 442, 20,17.11.1320*; Hatta İtalya'da Trablusgarb'i işgali sırasında aynı şeyleri söylemişti. Bkz. Ilgar, a.g.m., s. 76.

⁵⁶⁴ L.S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York: 1961, s. 506-510.

⁵⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789 - 1960)*, Ankara: 1975, s. 337-338.

⁵⁶⁶ Bu konferansların birincisine, Londra Konferansı veya toplanılan sarayın adından dolayı Sen Jeyms (Saint James); İkincisine ise Büyükelçiler (ya da sadece elçiler) konferansı denilmektedir.

⁵⁶⁷ Bayur, a.g.y., c. II / 2 , s.163.

⁵⁶⁸ Bilal N, Şimşir, *Ege Sorunu- Belgeler*, c. I, Ankara : TTK , 1976 , Belge No: 434 , s. 357

temsilcilerince kabul edilmedi. Osmanlı temsilcileri 28 Aralık 1912'de Anadolu'nun doğal bir uzantısı ve ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirdikleri Ege Adalarından⁵⁶⁹ ve Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutan Edirne'den vazgeçemeyeceklerini, Arnavutluk ve Makedonya'ya özerklik verebileceklerini içeren bir karşı teklif sundular.⁵⁷⁰ Böylece Konferansın odak noktasını Arnavutluk, Makedonya, Edirne ve Adalar sorunu oluşturmaya başladı. Osmanlı Devleti, Arnavutluğun bağımsızlığına ve Makedonya'nın özerk yönetimine karşı değildi. Ancak Edirne ve Adaların kendisinden koparılmasını da kabul etmemekteydi. Zira Ege Adalarının Yunanistan'a geçmesi demek Batı Anadolu'nun tehlikeye girmesi⁵⁷¹ ve Ege denizinde üstünlüğün Yunanistan'a bırakılması demektir.⁵⁷²

Londra Konferansında anlaşma sağlanamadığı için, 6 Ocak 1913'de görüşmeler kesildi.⁵⁷³ Ortak bir tavra sahip olmayan Avrupa Devletleri, Osmanlı Devletini barışa zorlamak için 17 Ocak 1913'te ortak bir nota verdiler. Buna göre:⁵⁷⁴

"Trakya'da Türk-Bulgar hududu, Enez ile Midye arasına çekilecek düz bir çizgi olacaktı, Girit Yunanistan'a bırakılacaktı.... Harb tazminatı diye bir şey bahis mevzuu olmayacaktı. Bu esaslar iki taraf arasında da kabul edildiği anda, gerek Türkiye, gerek düşmanları olan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile sulh müzakereleri başlayacaktı."

Kamil Paşa Hükümeti⁵⁷⁵ bu notaya karşılık hazırlarken, İttihat ve Terakkiciler

⁵⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Koçlu, *Ege Adaları*, Eskişehir: 1991 (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.)

⁵⁷⁰ Şerafettin Turan, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları; Boyutları, Tarafları," *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, III. Askeri Tarih Semineri, Genkur ATASE Başk. Yay. Ankara: Genkur Basımevi 1986, s. 99; Şimşir, a.g.y., c. I, Belge No: 449, s. 371.

⁵⁷¹ *B.O.A., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/41, 4084 (tarihsiz).*

⁵⁷² Yusuf Halaçoğlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Takip Ettiği Siyaset 1885-1918," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, y:1, s. 1, Haziran 1980, s. 15.

⁵⁷³ Şimşir, a.g.y., c. II, s. XIX.

⁵⁷⁴ Mahmut Şevket Paşa, *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, İstanbul: Arba Yay., 1988, s. 73.

⁵⁷⁵ Hükümet üyeleri ve programı için bkz. Güneş, a.g.m., s. 194-201.

Edirne'nin Bulgaristan'a bırakıldığı söylentisini ortaya attılar ve 23 Ocak 1913' te Babîâlî Darbesiyle Kamil Paşa'yı zorla istifa ettirerek Mahmut Şevket Paşa'yı⁵⁷⁶ sadarete getirdiler.⁵⁷⁷

Yeni yönetim Avrupalı Devletlerin isteklerini değiştirebilmek için askeri ve siyasi önlemlere başvurdu ise de başarılı olamadı ve 30 Mayıs 1913'de Londra Andlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.⁵⁷⁸ Buna göre:⁵⁷⁹

- Selanik , Güney Makedonya, Girit Yunanistan'a;
- Kavala, Dedeağaç ve bütün Trakya (Midye-Enez Hattı) Bulgaristan'a;
- Orta ve Kuzey Makedonya Sırbistan'a verildi.
- Ege Adaları sorunu ise Avrupalı Büyük Devletlerin ileride vereceği karara bırakıldı.

Görüldüğü gibi bu andlaşmayla Osmanlı Devleti, Midye-Enez sınırının batısında kalan bütün topraklarını Balkan Devletlerine terk ediyor ve söz konusu toprakların bu devletler arasında paylaşılmasına gözyumuluyordu. Ege Adalarının geleceğini büyük devletlerin kararına bırakılmakla da, Ege Denizi üzerindeki egemenlik haklarını dolaylı olarak kaybediyordu. Bulgaristan ise, geniş şekilde Ege Denizine çıkıyor ve büyük bir devlet haline geliyordu. Yunanistan, Selanik'i de alarak Kuzeye doğru genişliyor ve Ege

⁵⁷⁶ Bkz., Güneş, a.g.m., s. 247.

⁵⁷⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. III, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay. 1989, s. 422-427 ; Bayur, a.g.y., c. II/2, s. 254-271; Cemaleddin Efendi, a.g.y., s. 115-117; Hasan Amca, a.g.y., s.169-176; Selahaddin Bey, a.g.y., s. 65-69; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908-1914)*, c. II, İstanbul: Remzi Kitabevi 1971, s. 379-386. Ayrıca bkz. Yusuf Hikmet Bayur, "II. Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler," *Bellekten*, c. XXIII/90 (1959), s. 267-285; Yusuf Hikmet Bayur, "Yeni Bulunan Bir Belge Dolayısıyla," *Bellekten*, c. XXX/117 (1966), ss.103-114; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, (2.Baskı), Ankara:1951, s. 77-83; Güneş, a.g.y., s.19-20.

⁵⁷⁸ Armaoğlu, a.g.y., s. 338-339; Şimşir, a.g.y., c. II, s. XXII ; Güneş, a.g.y., s.19-20.

⁵⁷⁹ Bayur, a.g.y., c.II/2, s. 313; Erim, a.g.y., s. 450 Haluk Ülman, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu sorunu" *T.C.T.A.* c. II, İstanbul: İletişim Yay.,s. 291; Reşad Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920*, İstanbul: Türkiye Matbaası 1934, s. 244-246

denizi'ne yerleşmek için büyük bir olanağa sahip oluyordu. Aynı şekilde Sırbistan'da sınırlarını genişletiyordu.⁵⁸⁰

C - II. BALKAN SAVAŞI VE MAKEDONYA'NIN ELDEN ÇIKMASI

Londra Antlaşması ve Makedonya'nın paylaşım sınırları, Balkanlı ulusları tatmin etmedi. Paylaşma karşılıklı endişe ve güvensizlikleri de getirdi. Nitekim Londra Antlaşmasından bir gün sonrası Mayıs 1913'te Selanik'te muhtemel bir Bulgar tehdidine karşılık Sırp-Yunan Antlaşması imzalandı.

Bulgaristan, iki komşu devletin kendisine karşı birleşmesi üzerine bunların hazırlanmasına fırsat vermemek ve Makedonya'yı ele geçirmek üzere, aniden 29 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırdı. Romanya'da bu durumdan yararlanarak kendisi için tehlikeli olabilecek şekilde büyümüş olan Bulgaristan'a 10 Temmuz 1913'te savaş ilan etti ve Sofya'ya doğru ilerlemeye başladı.

Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri arasında başlayan bu çatışma üzerine 19 Temmuz'da harekete geçerek Bulgarların elinde bulunan Edirne'yi kurtardı (22 Temmuz 1913). Osmanlı Devleti Meriç Nehrinin Batısına da askeri birlikler göndermek istedi. Fakat büyük devletler 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasının değiştirilemeyeceğini ileri sürerek buna karşı çıktı.⁵⁸¹

Bu gelişmeler ve yenilgiler karşısında Bulgaristan barış istedi. Böylelikle II. Balkan Savaşını, hatta daha geniş anlamıyla 1912-1913 Balkan Savaşını sonuçlandıran antlaşmaların ilki; Bulgaristan ile diğer Balkan Devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te imzalandı. Buna göre:⁵⁸²

⁵⁸⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, (4. Baskı) , İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 441.

⁵⁸¹ Erim, a.g.y., c.I, s.450.

⁵⁸² Uçarol, a.g.y., s. 442.

- 1- Bulgaristan; Silistire Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi.
- 2- Yunanistan; Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük kısmını aldı.
- 3- Sırbistan'a ; Manastır, İstib, Üsküp, Priştine verildi.
- 4- Karadağ, Plevne ve Cakova'yı aldı.
- 5- Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeoğaç bölgesi bırakıldı.

Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında ayrı ayrı andlaşmalar imzalandı. Bunlardan birincisi Bulgaristan'la 29 Eylül 1913'de imzalanan İstanbul Andlaşması,⁵⁸³ ikincisi, Yunanistan'la 14 Kasım 1913'te imzalanan Atina Andlaşması,⁵⁸⁴ üçüncüsü ise Sırbistan'la 13 Mart 1914'te imzalanan İstanbul Andlaşması idi.⁵⁸⁵

Böylece 1912 Ekiminde başlayan, sonradan Romanya'nın da katılımıyla bütün Balkanları kapsayan paylaşım savaşı, Ağustos 1913'te yani 10 ay gibi kısa bir süre sonunda bitti. Bu büyük paylaşım kavgasında en büyük payı Yunanistan aldı.

Osmanlı Devletinin Balkanlardaki 5 vilayeti, Selanik, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra'nın paylaşılması sonucunda ;

Yunanistan	: 50.000 km ² toprak ve 1.600.000 nüfus ;
Sırbistan	: 30.000 km ² toprak ve 1.200.000 nüfus ;
Bulgaristan	: 18.000 km ² toprak ve 100.000 nüfus;
Karadağ	: 5.000 km ² toprak ve 150.000 nüfus kazandı.

⁵⁸³ Antlaşma metni için bkz. Erim, a.g.y., c. I, s. 457-476.

⁵⁸⁴ Antlaşma metni için, bkz. Erim, a.g.y., c. I, s. 477-488.

⁵⁸⁵ Aslında Sırbistan ile Osmanlı Devletinin ortak sınırı kalmamıştı. Ancak bu antlaşmada daha çok Sırbistan'da kalan Türk'lerin durumuna yer verilmekte idi. Antlaşma metni için bkz., Erim, a.g.y., c. I, s. 488-497.

Ayrıca Arnavutlar bağımsızlığını elde etti ve İşkodra'yı da topraklarına kattılar.⁵⁸⁶

"Osmanlı Devletine zorla kabul ettirilen, Balkanlıların kendi hazırladıkları çözüm ne yazık ki bölgenin ticari, etnik gerçeklerine tam uymamaktaydı. Daha da önemlisi, Osmanlı Devletine sürekli yönelttikleri eleştirileri unutup, her yerde egemen cemaat, diğer azınlıkların haklarını tanımamakta büyük bir ısrar gösterdi. Ayrıca Balkanların, hepsinin "Büyük Rüya"larının gerçekleşmesine yetecek kadar büyük olmadığını da unuttular. Bu nedenlerden Balkanlıların kendi çözümü de Osmanlı Barışından sonra bir türlü huzur bulamayan Balkanlara barış getiremedi."⁵⁸⁷

Kısaca diyebiliriz ki XIX. yy. sonuna kadar sömürgeler, Avrupalı büyük devletler için hem ekonomik ve siyasi, hemde askeri anlamda Avrupa içi çatışmaların bir boşalım işlevini görüyordu. Ancak ilerleyen zaman içinde ortada paylaşılacak bir sömürge kalmadığı ortamda Avrupanın uzağındaki paylaşma yarışı Avrupanın çok yakınlarına geldi: Yani Balkanlara ve bölgenin egemeni Osmanlı İmparatorluğuna. Avrupa içi çatışmaların boşalım alanı haline gelen Balkanlardaki "saatli bomba"nın patlaması 1878 bunalımıyla bir süre ertelendi.⁵⁸⁸ Bu arada sömürgecilik yarışına Almanya ve İtalya gibi yeni güçlerin de katılması olaylara ivme kazandırdı. 1908 Meşrutiyeti de bu süreci engelleyemedi ancak bir müddet geciktirdi. 1911 Trablusgarb Savaşı'nın bitimine doğru saatli bomba'nın fitili ateşlendi. On ay gibi kısa bir sürede tüm Balkan devletlerinin katıldığı ve kendilerini tükettiği savaşlar sonunda sınırlar yine Avrupalı devletlerin belirlediği çizginin dışına taşmadı. Fakat başlangıçtaki hedef olan Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve Balkanlardaki toprakların yeni kurulmuş olan küçük devletler arasında paylaşılması gerçekleştirildi.

⁵⁸⁶ Makedonya, a.g.y., s. 102.

⁵⁸⁷ Koloğlu, a.g.m., s. 92

⁵⁸⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (ilkçağlardan-1918'e)*, İstanbul: 1989, s44.

SONUÇ

Viyana kuşatmasından sonra, Avrupa'da ortaya çıkan "Türkleri Avrupa'dan atmak" fikri, 1815 Viyana Kongresinde "Doğu Sorunu" olarak kendini gösterdi. Zira Osmanlı İmparatorluğu, bir yandan Fransız ihtilalinin yarattığı milliyetçilik cereyanı ile başlayan bağımsızlık hareketleriyle hergün biraz daha zayıflarken, diğer yandan da çağdaş bilimin, teknolojinin ve ekonomik gelişmenin dışında kalmanın bedelini ödüyordu. Koskoca imparatorluk parçalanma sürecine girmişti. Alınan önlemler yeterli olamıyordu.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve onun sonunda imzalanan Ayastefanos Andlaşması, Doğu Sorununa yeni bir boyut kazandırmıştı: Makedonya Sorunu.

Rum, Ulah, Sırp, Bulgar, Arnavut, Türk, Yahudi vb. etnik unsurların burada birarada yaşaması ve bunların "Büyük Rüyaları" hem birbirleriyle, hemde Avrupa Devletlerinin düşünceleriyle kesişmesi Makedonya Sorununun kaynağını oluşturmaktaydı.

Nitekim Ayastefanos Andlaşması ile Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Makedonya, Berlin Andlaşması ile tekrar Osmanlı Devletine geri verildi. Yine aynı antlaşmanın 23. maddesiyle Rumeli'de dolayısıyla Makedonya'da ıslahat yapılması öngörüldü. Böylece, Avrupa Devletlerine Makedonya sorununa müdahale olanağı yaratıldı. Her sorunda 23. madde Osmanlı Devletinin (Babiâli'nin) önüne konuldu.

Babiâli büyük devletlerin baskısını hafifletmek için, Rumeli'de yapacağı ıslahat hakkında bir nizamname hazırladı ve bunu Avrupa Devletlerine de bildirdi. Fakat bunu uygulamak istemeyen II.Abdulhamit'in yanlış politikaları ve düşünceleri sonucunda nizamname uygulama alanına konulmadı. İşte bu olay Makedonya sorununun kuvveden fiile çıkmasının ilk kıvılcım oldu. Böylece hem Avrupa müdahalesine açık kapı bırakılmış oldu, hemde bölgedeki etnik unsurları kışkırtılmaya olanak sağlandı.

Sorunun ivme kazanması ise 1885'te Bulgaristan'ın Şarki Rumeliyi topraklarına kattıktan sonra, planları gereğince gözlerini Makedonya'ya çevirmeleriyle oldu. Bulgarlar bu amaçla kurdukları komitelerle bölge üzerinde siyasal, kültürel, dinsel propagandalara başladılar. Bulgarların ön plana çıkmaları Yunan, Sırp ve Ulahları harekete geçirdi. Orlar da kurdukları örgütlerle Makedonya'da nüfuz mücadelesine giriştiler.

Bölge üzerinde statükonun bozulacağı endişesine kapılan Rusya ve Avusturya 1897 yılında yaptıkları antlaşma Viyana Tasarısı ile Balkanlarda Statüko'yu sürdürmeye ve bunun için de Babiâli'ce Makedonya'da ıslahat yapılmasına karar verdiler. Fakat Babiâli'nin ve Padişah'ın bu işte samimi olmaması, ıslahat düşüncelerini devletlerinin durumuna göre suyun akışına bırakması, olayları içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Zaten yaptıkları eylemlerle Osmanlı Devleti aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışan etnik grupların ve bunları açıktan açığa destekleyen Balkanlı Devletlerin Makedonya'ya Avrupa müdahalesini sağlamayı amaçlayan politikaları giderek güç kazandı.

Fakat, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da Otonomiye doğru giden yolu kesmesi, sert önlemlere yönelmesi bölgedeki durumu daha da kötüleştirdi. Böylece bölgedeki ilk ayaklanma olan Cuma-i Bâlâ 1902 Sonbaharında patlak verdi. Genel Osmanlı tarihleri içerisinde pek yer verilmeyen bu ayaklanmanın etkileri ve sonuçları uzun süreli oldu. Osmanlı Devleti esas olarak soruna Avrupa Devletlerinin müdahalesini engellemek, görünüşte bölgedeki kötü yönetime ve birtakım suistimallere son vermek için bir "İslahat Paketi" hazırlayarak, Hüseyin Hilmi Paşa'yı Müfettiş-i Umumi olarak Makedonya'ya gönderdi. Büyük devletlerin temsilcilerini de ayrıntılardan haberdar etti.

Ancak, Makedonya'da Osmanlı Devletinin güçlenmesinden çekinen, Balkan unsurlar ve kendilerinin bölgeye müdahale hakkının elinden alınmasını istemeyen Avusturya ve Rusya, Babiâli'ce hazırlanan ıslahat tasarısından memnun olmadı. Bu iki devlet görünürde Balkanlarda statükoyu korumak ve çıkacak sorunların Avrupa'da genel bir savaşa neden olmasını engellemek için bir araya geldiler. Gerçekte ise, Bulgarların kendilerinden bağımsız hareket etmeleri Rusya'yı, Sırpaların Makedonya'daki emelleri ve hareketleri de Avusturya'yı rahatsız ediyordu. Tüm bunlara bir de Osmanlı asker ve memurlarının maaşlarının düzensizliği, gereksinimlerinin karşılanamamasından dolayı ortaya çıkan olaylar ve hepsinden önemlisi Babiâli'nin reformlarla etkinliğini bölge üzerinde hissettirmeye başlaması eklenince, bu iki devlet 1903 başında bir "Balkan İslahat Projesi"ni (Viyana Tasarısı) hazırladılar.

Daha önceki ıslahat girişimlerinde olduğu gibi Avrupa'nın bu müdahalesinden sonra da Makedonya'daki tedhiş hareketi büyük bir ivme kazandı. Viyana tasarısının, Berlin Andlaşmasını imzalayan devletlerce de olumlu karşılanması, Babiâli'nin de tasarını ilke olarak kabul etmesiyle sonuçlandı.

Bölgedeki huzursuzluğun devam etmesi, Avusturya ve Rusya'nın ıslahat önerileri ile nüfuzlarını artırmaya çalışmaları, İngiltere ve İtalya'nın dikkatini çekmekte gecikmedi. Bu iki ülkede Makedonya sorununa müdahale etmeye yöneldi. Avusturya ve

Rusya Ekim 1904'te biraraya gelerek "Mürzteg Programı" adı verilen yeni bir ıslahat projesi hazırladılar. Hazırlanan bu proje bundan sonra müdahalenin arkasının kesilmeyeceğinin işaretlerini taşımaktaydı. Nitekim bu proje Osmanlı Devletince kabul edilmek istenmedi. Ancak büyük devletlerin artan baskısı sonucunda kabul edildi.

Zira 1902 tasarısı ile getirilen Müfettiş-i Umumi'nin yanına 1904'te Avrupalı Ajan siviller verildi. Makedonya bölgelere ayrılarak güvenlik Avrupalı (Avusturyalı, Fransız, İngiliz, İtalyan) subayların da bulunduğu jandarma birliklerinin emrine verildi. Jandarma örgütünün başına da İtalyan General De Giyorgiyis getirildi.

Bu aşamadan sonra Makedonya'da Osmanlı egemenliği ancak sözden ibaret kadı. Fakat 1904 tasarısını 1905-1906'da getirilen yeni tasarılar izledi (Adli, Mali). Ayrıcalıkları içeren bu tasarıların kabul edilmesi demek sözde de olsa Osmanlı egemenliğinin bölge üzerinde son bulması demektir. Bu nedenle Uluslararası Mali Komisyon önerisi Babiâli tarafından reddedilince Almanya dışındaki beş büyük devlet Akdeniz'deki filoları ile Midilli Adasını işgal ettiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu tasarımı da kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Makedonya askeri açıdan olduğu kadar mali açıdan da Avrupa Devletlerinin eline geçti ve Makedonya sorunu tam anlamıyla Uluslararası bir sorun haline aldı.

23 Temmuz'da Meşrutiyet'in yeniden ilanı sırasında bölgede yetişen subayların, İ.T.C. ve İ.T.C. yönetiminin özgürlükçü yaklaşımları ile Makedonya sorunu kısa bir süre için donduruldu. Daha önceleri illegal olarak faaliyetlerini yürüten çeteler Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra legal olarak "Meşrutiyet Kulüpleri" adı altında eylemlerini sürdürmeye başladılar. Duruma el koymak zorunluluğu duyan İ.T.C., sorunu Meclisi Mebusan'a götürdü. Uzun tartışmalardan sonra 3 Ağustos 1325 (16 Ağustos 1090)da "Cemiyetler Kanunu" çıkarıldı. Bu kanunla Cemiyetler (Dernekler), kuruluşundan yöneticilerinin nüfus bilgilerine, gelirlerinden haberleşmelerine, edinebilecekleri gayrimenkullere kadar Babiâli tarafından her an teftişe açık ve sıkı bir denetim altına

alınmaktaydı. Aynı kanunun 15. maddesinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan kulüblere de atıfta bulunarak bunların da cemiyetler kapsamına girdiğinin altı çizilmekteydi.

Cemiyetler Kanununun çıkmasından sonra İ.T.C. ile Cemiyetler arasındaki balayı da sona erdi. Devlet denetimi altına girmek istemeyen Meşrutiyet Kulüpleri eylemlerini illegal olarak sürdürdüler. İ.T.C. bunun üzerine Makedonya'da akan kardeş kanını durdurmak ve bölgede sükunu sağlamak amacıyla "Kiliseler ve Okullar Kanunu" çıkardı. Fakat iyiniyetle çıkartılan bu kanun Balkanlıların aralarındaki nüfuz mücadelesine son verip bunların Osmanlıya karşı birleşik bir cephe oluşturmalarına neden oldu.

Osmanlı Devletinin Trablusgarb Savaşı ile uğraşmasını fırsat bilen Balkan Ulusları Rusya'nın teşviki ile biraraya gelerek, daha düne kadar tâbi oldukları devlete karşı askeri harekate başladılar. Avrupa büyük devletleri Balkanların yenileceğini düşündüklerinden ilk aşamada müdahale etmedi. Ancak umulmadık bir şekilde Osmanlı Devleti'nin yenilmesi olaya müdahalelerini gerektirdi. Gerek Rusya'nın, gerek İngiltere'nin desteği sayesinde ortaya çıkan bu devletcikler: "Savaş Balkanlı Devletlerle Osmanlı Devleti arasında olmuştur. Barışta bu devletler arasında olacaktır" diyerek Avrupa müdahalesini reddettiler. Ancak sorun yine Avrupa'nın araya girmesiyle uzun süren görüşmeler sonunda Londra'da çözüldü (30 Mayıs 1913).

Londra Andlaşması ile Girit Osmanlı Devletinden ayrıldı, Anavutluk kaybedildi, Edirne Bulgaristan'a bırakıldı, Makedonya'nın diğer bölümleri Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşıldı.

Balkan Devletleri Osmanlı Devletinden kopardıkları Makedonya topraklarını paylaşmakta güçlük çektiler ve 1913 Haziranı sonlarında Romanya'nın da katılımıyla aralarında yeni bir savaşı başlattılar (29 Haziran 1913). Bu durum Osmanlı

İmparatorluğu için yeni bir dengenin başlamasına yol açtı. Birinci Balkan Savaşı sırasında kaybettiği toprakların bir bölümünün yeniden ele geçirilmesi fırsatını yakaladı.

Avrupalı büyük devletlerin karşı çıkmalarına rağmen Osmanlı Devleti askeri harekate girişerek, Meriç nehrine kadar Trakya topraklarını ele geçirdi ve Edirne'yi yeniden Osmanlı egemenliği altına aldı (22 Temmuz 1913). Büyük devletler bu durumu protesto ettiler sedit daha ileri gidemediler.

Balkan Devletleri arasındaki barış 1 Ağustos 1913'de Bükreş'de imzalandı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te İstanbul, Yunanistan ile 14 Kasım 1913 Atina, kendisi ile sınırı kalmayan Sırbistan ile de 13 Mart 1914'te İstanbul Antlaşmasını imzalayarak Makedonya topraklarını tamamen terk etti.

Böylece XIV. yüzyılın son çeyreğinden beri Osmanlı egemenliğinde bulunan Makedonya Avrupalı büyük devletlerin ve Rusya'nın da içinde bulunduğu paylaşım planları doğrultusunda kısa bir sürede Osmanlı İmparatorluğunun elinden çıktı. Ancak bölgenin demografik ve etnografik açıdan girift yapısı dolayısıyla, yeni çizilen sınırlarda bölgedeki huzursuzluğu gidermeyecekti.

BİBLİYOGRAFYA

A - BELGESEL KAYNAKLAR

1 - ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Evrakı, Kısım No: 14, Evrak No: 277, Zarf No: 126, Karton No: 8.

BOA., Yıldız Tasnifi, Kn: 23, En: 23, 2n: 11, Kn: 71.

BOA., Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3136 (7 Şubat 1323).

BOA., Y. Kamil Paşa, 86-32/3145.

BOA., Y. Kamil Paşa, 86-23/2250, 1321.10.17.

BOA., Y. Kamil Paşa, 86-39/3878, Fransızca (Tarihsiz).

BOA., Y. Kamil Paşa, 86-26/2580, 26.9.1321.

BOA., Y. Kamil Paşa, 86-41/4084, (Tarihsiz).

BOA., Yıldız Esas Evrakı, Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek
86/1.70, 1300.

BOA., Yıldız Tasnifi, Sadaret, Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS),

426/14

2 Zilhice 319

BOA., Y.A. HUS., 463/25, 1321.10.5.

BOA., Y.A. HUS., 441/21, 1320.11.3.

BOA., Y.A. HUS., 464/8, 1321.20.10.

BOA., Y.A. HUS., 463/102, 1321.15.10.

BOA., Y.A. HUS., 479/95, 1322.9.8.

BOA., Y.A. HUS., 470/4, 1322.1.17.

BOA., Rumeli Müfettişliği, Sadaret Başkitabet Evrakı (T.F.R.1.A.) 470,

131 10.2.1321.

BOA., T.F.R.1.A., 1, 26, 1320.9.5.

BOA., T.F.R.1.A., 483, 68, 15.11.1322.

BOA., T.F.R.1.A., 440, 66, 25.10.1320.

BOA., T.F.R.1.A., 9, 813, 11.4.1321.

BOA., T.F.R.1.A., 442, 20, 17.11.1320.

BOA., T.F.R.1.A., 441, 157, 11.4.1320.

BOA., Rumeli Müfettişliği Tasnifi, Jandarma, Müşiriyet ve

Kumandanlık Evrakı (TFR.1.AS), 33, 3278, 1324.2.20.

BOA., TFR.1.AS., 47, 4674, 1325.5.9.

BOA., TFR.,1.AS., 58, 5741, 1326.2.27.

BOA., TFR.1.AS., 32, 3126, 1324.1.7

BOA., TFR.1.AS., 52, 5106, 1325.8.26

BOA., TFR.1.AS., 32, 3220, 1324.1.27

BOA., Rumeli Müfettişliği, Umum Evrakı (TFR.1.UM.), 17, 1614, 1324.

BOA., TFR.1.UM., 19 1839, 1325.5.22.

BOA., Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.1. MN) 15, 458,

1320.12.9

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi., c.I. V, Ankara TBMM 1992

Mecmua-i Muahedat., c.III-V, Cerideyi Askeriye Matbaanesi: 1297-1298.

B - ANILAR VE ARAŞTIRMALAR

- ADANIR Fikret ; **Die Makedonische Frage (ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908)**. Frankfurter Historische Abhandlungen, Band 20, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH 1979.
- _____ ; "Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi; Makedonya Örneği."**Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923**, (Derleyen: Mete Tunçay-Erick Jan Zürcher) İstanbul: 1995."
- AHMAD, Feroz ; **İttihat ve Terakki 1908-1914**. (Çev.: Nuran Ülken), İstanbul: 1971.
- _____ ; **İttihatçılıktan Kemalizme**. İstanbul: 1986.
- AHMET Refik ; "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi." **TTEM**. Yıl: XV, 1 Mart 1341, S. 8 (85), ss.73-84.
- AHMET Muhtar Paşa ; **Takvim-üs Sinin**. (Haz. Yücel Dağlı-Hamit Pehlivan), Genkur Basımevi, 1993.

_____ ; **Feth-i Celil-i Konstantiniye.** İstanbul: Tarihsiz.

AHMET Rıza Bey'in Anıları, İstanbul, 1988.

AKÇURA, Yusuf ; **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri.** Ankara.

AKDAĞ, Mustafa ; **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1243-1453.** c.I., İstanbul: 1979.

_____ ; "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti." **Bellekten,** c.XIII, S. 51, Temmuz, 1949, ss.497-571

AKŞİN, Sina ; **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki.** İstanbul: 1980.

AKTEPE, Münir ; "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin İskanına Dair." **Türkiyat Mecmuası,** c. X/57 (1951), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü. ss.299-312.

_____ ; **31 Mart Olayı.** Ankara: 1970.

ALEKSANDER, Lopasik ; "Islamisation of the Balkans: Some General Considerations." **İslam in the Balkans,** Edinburg. pp. 49-55

ALKAN, Ahmet Turan ; **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset.** Ankara: 1992.

- ANDONYAN, Aram ; ***Balkan Harbi Tarihi.*** İstanbul: 1975.
- APAK, Rahmi ; ***Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları.*** Ankara: 1988.
- ARMAOĞLU, Fahir ; ***Siyasi Tarih (1789-1960).*** Ankara, 1975.
- _____ ; ***20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980.*** (3. Baskı), İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- ARSEL, İlhan ; ***Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına Geçiş.*** Ankara: 1975.
- ATACI, Necdet ; "Makedonya'da Miras Kavgası." ***Tercüman***, 25 Kasım 1991.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; ***Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa.*** c.I-II, İstanbul: 1971-1972.
- Balkan Harbinden Günümüze Bakış,*** Harb Okulu Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 1995.
- Balkan Harbi*** ; c.I, Ankara: Genkur ATASE Başk. Yay., 1979.
- BALKAN Harbinde Yanya Savunması*** ,(Korg. Bülkat), Haz.: Genkur ATASE Başk., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 576, Ankara, 1984.
- BALTALI, Kemal ; "1875-1878 Balkan Buhranı." ***Mülkiyeliler Birliği Dergisi***, 1982, s.68-69.

- BARKAN, Ömer Lütfü ; "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler." *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV, no. 1-4, Ekim 1953, Temmuz 1954,209-237.
- _____ ; "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi." *Tanzimat*, İstanbul 1940, ss.321-421.
- BAŞTAV, Şerif ; "Osmanlı İmparatorluğunun Yeniden Kurulmasında Rumeli'nin Katkısı." *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara-5-9 Eylül 1990, Ankara: 1994,ss.820-840.
- BAYAR, Celal ; *Bende Yazdım*. c.I, İstanbul: 1965.
- BAYUR, Yusuf Hikmet ; *Türk İnkılâbı Tarihi*. c.I/1, Ankara: 1983.
c.I/2, Ankara: c. II/1, Ankara: 1983.
c. II/2: Ankara.
- _____ ; "II. Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler." *Bellekten*, XXIII/90, Ankara: 1959,ss.267-285.
- _____ ; "Yeni Bulunan Bir Belge Dolayısıyla." *Bellekten*, XXX/117, ss. 103-114.
- BAYUR, Hilmi Kamil ; *Sadrazam Kamil Paşa, Siyasi Hayatı*. Ankara: 1954.
- BERKES, Niyazi ; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: 1978.

- _____ ; "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği." *Bellefen*, XVI (1962), ss.716-737.
- BEYDİLLİ, Kemal ; "II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair." *Osmanlı Araştırmaları*, c. IX, İstanbul: 1989.
- BIYIKOĞLU, Tefik ; *Trakya'da Milli Mücadele*. c.II, Ankara: 1992.
- BİLGE, Mustafa L. ; "Arnavutluk." *İ.A.* (Türkiye Diyanet Vakfı), c. III, İstanbul: 1991.
- BİRAND, Kamuran ; *Aydınlanma Devrinde Devlet Felsefesinde Tanzimata Tesirleri*. Ankara: 1955.
- BLAISDEL, D. ; *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*. İstanbul: 1979.
- BOZDAĞ, İsmet ; *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defter*. İstanbul: Pınar Yay., 1986.
- BOZKURT, Gülnihal ; *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu 1839-1914*. Ankara:TTK 1989.
- _____ ; "II. Meşrutiyet'te Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları." *OTAM*, S. IV, Ankara: 1993, ss.99-120.

- BRAILSFORT, H.N. ; ***Macedonia (Its Races and Their Future)***.
London: Methuen & Co. 1906.
- CAHEN, Claude ; "Zimme." ***İ.A.***, c.XIII, MEB. 1993 ss. 566-571.
- CAHİT, Hüseyin ; "Girid ve Harb" ***Tanin***, 29 Haziran 1909.
- CEMAL Paşa ; ***Hatıralar***, İstanbul, 1959.
- CIKOVIC Sima, Milorad
Ekmecic ; ***History of Yugoslavia***. New York: 1974.
- CİN, Halil ; ***Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması***, Ankara, 1978.
- ÇAVDAR, Tefik ; ***Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950***,
İstanbul, 1995.
- _____ ; ***Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geçmiş 1860-1918***, Ankara, 1982.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim ; ***Balkanlarda Pomak Türkleri***, Ankara, 1993.
- DAKİN, Douglas ; "Makedonya: Balkanların Barut Fıçısı" **20. Yüzyılın Ansiklopedisi**, İstanbul, 1970.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*** c.IV,
İstanbul, 1972.

- DEDİZER Vlademir, İvan
Bozic, Charles and
Barbara DELAVICH ; **The Balkan**, New Jersey, Printicer Hall, Inc
1965.
- CIKOVIC Sima, Milorad
Ekmecic ; **History of Yugoslavia**. New York: 1974.
- DELİLBAŞI, Melek ; "Selanik ve Yarımada da Osmanlı
Egemenliğinin Kuruluşu." **Bellekten**, c. LI/199.
ss.75-101.
- DELİORMAN, Altan ; "Birinci Cihan Savaşının Sonuna Kadar
Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi -I. Balkan
Savaşına Kadar Durum-." **Türk Kültürü**, S.33,
y. III, Temmuz 1965,ss.589-593.
- _____ ; "Birinci Cihan Savaşının Sonuna Kadar
Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi II ,-Balkan
Savaşından I.Cihan Savaşının Sonuna Kadar-"
Türk Kültürü,S.39,y.IV,Ocak 1996,ss.247-253.
- DİRİMTEKİN, Feridun ; "Muassır Bizans Kaynaklarına Göre
Osmanlıların Rumeliye Geçiş ve Yerleşmeleri."
VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül
1970, c.II, Ankara: 1973, ss. 577-580.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer ; **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu**.
Kırklareli-Vize: 1981.

- D.N. ; "İttihad-ı Anasır Hakkında." **Sabah**
12 Ekim 1911.
- EKREM, Reşad ; **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920**. İstanbul: 1934.
- ELİOT, Sir Charles ; **Avrupadaki Türkiye**. (Çev. Adnan Sinar-Şevket Serdar Türet), c.II, Tercüman 1001 Temel Eser 97.
- ERCAN, Yavuz ; "Türkiye'de XV ve Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu." **Belleten**, c.XLVII/188 (1983) ss. 1119-1150.
- _____ ; "Balkan Türkleri ve Bulgarlar." **Belleten**, c. LIV (209), Nisan 1990 ss.297-308.
- _____ ; "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi." **Belleten**, c. L/196(1987), ss.679-725.
- EREN, Ahmet Cevat ; "Tanzimat." **İ.A.**, c.XI, ss.709-765.
- ERENSOY, Osman ; **Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler**. İstanbul: 1959.
- ERİM, Nihat ; **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**. c.I, Ankara: 1953.

- EROĞLU, Lütfü ; "31 Mart İsyanı (İstanbul'da 4. Avcı Taburunun İsyanı)." *Aylık Ansiklopedi*, Nisan 1949.
- ESADLI, Mustafa Ragıp ; *İttihad ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*. İstanbul: 1975.
- ESMER, Ahmet Şükrü ; *Siyasi Tarih*. İstanbul: 1944.
- FAZLI, Necip ; "Rumeliyi Neden Kaybettik." (Sadeleştiren: Şemseddin Kutlu) *Hayat Tarih Mecmuası*, s.2, Mart 1972, ss.3-68.
- FORBES, Nevil, Arnold J. Taynbee, D. Mitrany, D.G.Hogart ; *The Balkans*, New York, AMS PRESS, INC 1970.
- GALİP, Selahaddin ; *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik*, İstanbul, 1977.
- GERÇEK, Selim Nüzhet ; *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1939.
- GÖKBİLGİN, Tayyip ; "Selanik" *İ.A.*, MEB. İstanbul, 1993 ss.337-349.
- _____ ; *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1957.
- GÜNEŞ, İhsan ; "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları" *OTAM* Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara, 1990 ss.171-270.
- GÜRESİN, Ecved ; *31 Mart İsyanı*, İstanbul, 1969.

- GÜRSEL, Seyfettin ; "Osmanlı Dış Borçları" *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, 1985 ss. 672-687.
- HALAÇOĞLU, Yusuf ; "Yunanistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Takip Ettiği Siyaset, 1885-1918" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* Y.1, S.6, C. 1, Haziran, 1980, ss.4-13.
- HALİL Menteşe ; *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları* (Giriş İsmail Arar) İstanbul, 1986.
- HAMİ, İsmail ; "Makedonya Meselesi" *İctihad*, s.67, 23 Mayıs 1329, ss.1467-1471.
- HAMİT ve Muhsin ; *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1930.
- HAMZA, Yusuf ; "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Federasyon-Konfederasyonu" *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 5-9 Eylül 1990, Ankara, 1994, ss.489-499.
- HANDZİC, Adem ; "Bosna'da XVII. Yüzyılda Kasabaların Gelişmesinin Bazı Özellikleri" *IX. Türk Tarih Kongresi* c.II, Ankara, 1988, ss.895-900.
- HANİOĞLU, Şükrü ; *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön*

Türklük 1889-1902, c.I, İstanbul, 1985.

- HASAN, Amca ; ***Doğmayan Hürriyet*** (Haz.: Alpay Kabacalı) İstanbul (Tarihsiz).
- HATİBOĞLU, M. Murat ; ***Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1988.
- HOFFMAN, Georges W ; ***The Balkans in Transition***, Greenwood Press, Publishers; Westport Connecticut, 1963.
- ILGAR, İhsan ; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şark Meselesi ve Makedonya Olayları" *Hayat Tarih Mecmuası* s.1, Ocak 1974, ss.30-34.
- _____ ; "Osmanlı Devletinde Makedonya Olayları: 2, 1912-1913 Balkan Savaşı Hazırlıkları" ***Hayat Tarih Mecmuası*** s.2, Şubat 1974.
- İŞIKSAL, Turgut ; "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı" ***Belgelerle Türk Tarihi Dergisi***, Nisan 1971, ss.13-19.
- İMBERT, Paul ; ***Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri-Türkiye'nin Meseleleri***. (Türkçesi: Adnan Cemgil) İstanbul 1981.
- İNAL, Mahmut Kemal ; ***Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar***, c.I-VI, İstanbul 1940.

- İNALCIK, Halil ; *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 1956.
- _____ ; "Osmanlı Hukukuna Giriş" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* c. XII/2, ss. 102-126.
- _____ ; *The Ottoman Empire The Classical Age*, New York, 1973.
- _____ ; *"The Conquest of Edirne" Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy Collected Studies*, London 1978, pp. 185-210.
- _____ ; "Türkler ve Balkanlar" *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), 1993.
- _____ ; *Hicri 835 Tarihli Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954.
- _____ ; "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu" *Bellekten*, c.XVIII/112 (1962-1964), ss. 603-622.
- İNAN, Huricihan İslamoğlu; *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul, 1991.

- İORGA, N ; ***Osmanlı Tarihi*** (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), c.V, A.Ü. Yay. 16, Ankara 1948.
- İSKİT, Server ; ***Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış***, İstanbul 1939.
- JAESCHKE, Gothard ; "Wom Osmanischen Reich zur Türkischen Republic. Zur Geschichte Eines Namen Wechsels" ***Welt des Islam*** XXI (1939) pp. 85-93
- KALEŞİ, Hasan ; "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırma" (Çev.: Kemal Beydilli) ***Tarih Enstitüsü Dergisi***, c.X-XI (1979-1980), ss.177-194.
- KAMİL Paşa ; ***Hatırat***, Konstantiniye, 1913.
- KAPLAN, Robert D. ; ***Balkanlarda Kaynayan Kazan-(Tarih İçinde Yolculuk)-*** (Çev.: Dilek Şendil), Modern Dünya Dizisi, İstanbul, 1995.
- KARAL, Enver Ziya ; ***Osmanlı Tarihi*** c. V-VIII Ankara, 1962-1977.
- KARAKOÇ, Sarkiz ; ***Sicilli Kavanin***, c.XVI, İstanbul, 1936.
- KARPAT, Kemal H. ; "Balkanlar" ***İ.A.*** (TDV) c. V, İstanbul, 1992, ss.25-32.
- KAZGAN, Haydar ; "Duyun-i Umummiye" ***TCTA***, c. III, İstanbul 1985,ss.191-716.

- KAYNAR, Reşad ; **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Ankara 1954.
- KİENİTZ, F. Karl ; **Büyük Sancağın Gölgesinde** (Çev.: Seyfeddin Halit Kakinç) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul (Tarihsiz).
- KOCABAŞ, Süleyman ; **Avrupa Türkiyesinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, İstanbul, 1986.
- _____ ; **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, 1984.
- KARAKOÇ, Sarkiz ; **Sicilli Kavanin**, c.XVI, İstanbul: 1936.
"Türkiye'de Seçim Tarihi." **Hayat Tarih**
- KOÇU, Reşad Ekrem ; **Mecmuası**, S.9, Ekim, 1965.
- KOLAĞASI, Resneli Niyazi; **Hatırat-ı Niyazi** . İstanbul: 1975.
- KOLOĞLU, Orhan ; **Abdülhamit Gerçeği**. (II. Baskı), İstanbul: 1987.
- KOYLU, Zafer ; **Ege Adaları**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Eskişehir: 1991.
- KULOĞLU, Abdullah ; "Balkan Devletlerinin Osmanlı Devletinden Ayrılma Sebepleri." **Askeri Tarih Bülteni**, Y.5, S 9 Şubat 1980, ss.39-53.

- KURAN, Ahmed Bedevi ; ***İnkılap Tarihimiz ve İttihad Terakki.*** İstanbul: 1948.
- _____ ; ***İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler.*** İstanbul: 1945.
- _____ ; ***Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele.*** İstanbul: 1956.
- KURAN, Ercüment ; "Ahmed III." ***İ.A.***, İstanbul: 1993, c.I, ss.165-168.
- _____ ; "Reşid Paşa." ***İ.A.***, İstanbul: 1993, c. IX, ss.701-705.
- KURAT, Akdes Nimet ; ***Türkiye ve Rusya.*** Kültür Bakanlığı 1194, Kültür Eserleri/150, Ankara. 1990.
- KURAT, Yuluğ Tekin ; ***Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması.*** Ankara: 1986.
- KURMUŞ, Orhan ; ***Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi.*** Ankara: 1982.
- KURŞUN, Zekeriya ; "Makedonya'da Terörist Misyoner İşbirliği." ***Tarih ve Medeniyet***, s.23, Ocak 1996, ss.49-52.
- LEWIS, Bernard ; ***Modern Türkiye'nin Doğuşu.*** Çev. Metin Kıratlı), Ankara: TTK 1984.

- MACH, Richard Von ; *The Bulgaristan Exarchate it's History and the Extent of it's Authority in Turkey*. London: 1907.
- MAHMUT, Muhtar (Paşa) ; *Balkan Harbi*. (Haz.:Ziyaeddin Ergin) Tercüman 1001 Eser, İstanbul: 1979.
- _____ ; "Balkan Harbi Nezimeti." *BTTD*, S.4, Haziran 1985, ss.39-46.
- MAHMUT, Şevket Paşa ; *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*. İstanbul: 1988.
- MEHMET Selahaddin Bey; *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devletinin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*. (Sadeleştiren: Ahmet Varol),
- MEVLANZADE, Rıfat'ın Anıları*. (Yay.haz.; Metin Martı), İstanbul: 1992, İstanbul: İnkılab Yay., 1989.
- MUMCU, Ahmet ; *Siyasal Tarihe Giriş*. Ankara: 1980.
- NUR, Rıza ; *Hayat ve Hatıratım*. c. I-II, İstanbul: 1967.
- NÜZA, Fehmi ; "Yunan Cephesi ve Selanik'in Teslimi." *H.T.M.*, s.4, Mayıs 1973, ss. 66-73.
- OKANDAN, Recai Galip ; *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*. İstanbul Üniv. Yay. 1297, Hukuk Fakültesi 281, İstanbul: 1968.

- OKIÇ, Tayyip; "Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Araştırmacıları Aleksandre Vasiliyeviç-Soloyev." *İslam Tetkikleri Dergisi*, c.V, S.I-IV, ss.205-222.
- ORHONLU, Cengiz ; *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul: 1987.
- _____ ; *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı* İstanbul: 1990.
- ONGUNSU, A.H. ; "Abdülmeçid." *İ.A.*, İstanbul:1993,c.I, ss.92-94.
- ORTAYLI, İlber ; *Türkiye İdare Tarihi*. Ankara: 1979.
- PAKALIN, Mehmet Zeki ; *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*. c.I-V, İstanbul: 1948.
- PAMUK, Şevket ; *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913*. Ankara: 1974.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet; "İbrahim Paşa Damad." *İ.A.*, İstanbul:1993,c.5/II, ss.915-919.
- POLAT, İlknur ; "Bulgar Ekzarhlığının Kurulması ve Osmanlı Toprakları Üzerindeki Bulgar Okullarının Durumu." *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 106/308, ss.135-144.

POPOVIC, Aleksandre ; **Balkanlarda İslam.** (Türkçesi:Komisyon)
İstanbul: İnsan Yay. 1995.

RISTELHUEBER, Rene' ; **Historie des Peuples Balkaniques.** Paris:
1950.

SAİT Paşa'nın Hatıratı. c. I-II-III, Dersaadet: 1328.

SCHEVILL, Ferdinand ; **History of the Balkan Peninsula.** New York:
Frederick Ungar Publishing Co., 1966.

SHAW, Stanford-Ezel

Kural ; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.**
(Çev.Mehmet Harmancı), c.I-II, İstanbul: 1982.

STAVRIANOS,L.Shaw ; **The Balkans Since 1453.** New York: Holt
Rinehart and Winston, 1965.

STAYANOVİSKİ,

Aleksander ; "XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın
İdari Taksimatı." **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.4-
5/1973-74.

STOİNOVİCH, Traian

Alfred ; **A Study in Balkan Civilization:** New York:
A.Knopf 1967.

Şemseddin ; **Makedonya: Tarihçe-i Devr-i İnkılab.**
Dersaadet: 1324.

- ŞENTÜRK, Hüdai ; "Rumelide İskan Siyaseti." *Bellekten*, c.LVII/218 (1943), ss.89-112.
- ŞEREF, Abdurrahman ; *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: 1339.
- ŞEYH, Muhsin Fani ; *10 Temmuz İnkılabı ve Netayici: Türkiye İnkırazının Saikleri-Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri*. (Tab ve Neşri: Tüccarzade İbrahim Hilmi), Matbaai Orhaniye, 1336.
- ŞEYHÜLİSLAM,
Cemaleddin Efendi ; *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: 1990.
- ŞİMŞİR, Bilal N. ; "Makedonya'da Yunan Mücadelesi." *BTTD*, S.43, Nisan 1971, ss. 50-52.
- _____ ; *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*. c.I, Ankara: 1975.
- _____ ; *Ege Sorunu*. c.I-II, Ankara: 1976.
- TAHSİN Paşa ; *Sultan Abdülhamit, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*. İstanbul: 1990.
- TALAT Paşa'nın Anıları*. (Haz.: Alpay Kabacalı), İstanbul: 1990.
- TANİLLİ, Server ; *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş (Ortaçağ)*. c.II, İstanbul: 1986.
- TANKUT, Gönül ; "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekansal Dağılımı." *VII. Türk Tarih Kongresi*,

Ankara 25-27 Eylül 1970, c.II, Ankara:TTK, 1973,ss.773-779

TEKELİ, İhan-Selim İkin ; "İttihad ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği." **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1071-1920**, Hacettepe Üniversitesi 11-13 Haziran 1977, (Editörs: Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara: 1980, ss. 351-382.

_____ ; **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü.** Ankara: 1993.

TEMELKURAN, Tefvik ; "Yunanistan'ın Balkan Birliği ve Makedonya'nın Taksimi Projesi." **BTTD**, s.1, Mart 1985 ss. 37-44.

TEMELKURAN Tefvik ; "Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha." **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, c. I, İstanbul Edebiyat Fakültesi: 1972, ss.147-164.

TEMO, İbrahim ; **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları.** İstanbul: 1987.

TİMUR, Taner ; **Osmanlı Çalışmaları.** Ankara: 1989.

TUĞLACI, Pars ; **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri.** İstanbul:

1984.

TOKAY, Gül ; **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**. İstanbul: 1996.

TUNALI, Hilmi ; **Makedonya-Mazisi-Hali ve İstikbali**. (2. Basılış), Mısır el Kahire: 1326.

TUNAYA, Tarık Zafer ; **Türkiye'de Siyasal Partiler**. c.I, İstanbul: 1988, c.II, İstanbul, 1988, c.III, İstanbul 1989.

TURAN, Şerafettin ; "Geçmişten Günümüze Ege Adalar: Boyutları, Taraflar." **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara: 1986, ss.35-53.

TÜRK-Yunan İlişkileri ve Megolo İdea. T.C. ATASE Başk. Ankara: 1985.

TÜRK Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908). c.III, K.V. Ankara: 1978.

TSK Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi(1912-1913).c.III, k.I,Ankara:1981.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat ; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**. (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal), c. I-III, Ankara: 1987.

_____ ; **Görüp İşittiklerim**. (2. Baskı), Ankara: 1951.

UCAROL, Rifat ; **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz**

Andlaşması. İstanbul: 1978.

- _____ ; **Siyasi Tarih (1789-1994).** (4. Baskı) İstanbul: 1995.
- ULUÇAY, Çağatay ; "Sürgünler." **Bellekten**, c. XVI/60 (1951), ss. 507-592.
- UZER, Tahsin ; **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi.** Ankara: 1987.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı ; **Osmanlı Tarihi.** c.I, (4. Baskı), Ankara: 1982.
- ÜLMAN, Haluk ; "Tanzimattan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu." **T.C.T.A.**, c.I-II, İstanbul: 1988, ss.272-303
- _____ ; **I.Dünya Savaşına Giden Yol [ve Savaş].** (Ekli İkinci Basılış), A.Ü. SBF Yay. No.355, Cumhuriyetin 50. yılı Yay. Sayı:7, Ankara: 1973.
- Vacalopoulos, Apostolos ; "A History of Thessaloniki." (Asırlar Boyunca Selanik), Çev.: Osman Öndeş, **Hayat Tarih Mecmuası**, S. 11, Aralık, 1972. ss.1-56.
- VEFİK, Ahmet ; **XII. Asrı Hicrisinde Osmanlı Hayatı.** İstanbul: 1930.
- VOPICKA, Charles J. ; **Secrets of The Balkans.** Chicago: Rand McNally & Company, 1921.

WARD, Robert E.-Dankwart

A.Rustow (Edited by) ; ***Political Modernization in Japan and Turkey.***
Princeton, New Jersey: Princeton University
Press, 1964.

WITTEK, Paul ; "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zabtına
1402-1455." (Çev.: Halil İnalçık), ***Bellekten***, c.
VII/2 (1943).

YENİAY, İ.H. ; ***Yeni Osmanlı Borçları Tarihi.*** İstanbul: 1964.

YERASİMOS, Stefanos ; ***Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye.*** (Çev.Babür
Kuzucu). c.I-II, İstanbul: 1977.

Mémoire.

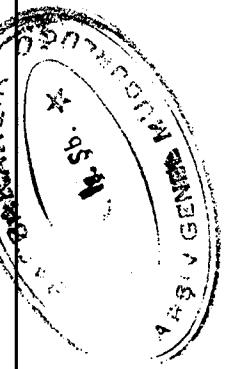
Il est déjà connu que les propagandes panhellénistes et panslavistes rivalisent à qui mieux mieux pour devenir maîtres de la situation en Macédoine sur les rapports politiques.

À cet effet le gouvernement grec dépense 800,000 francs par an pour entretenir des écoles grecques dans des localités où la population n'est pas grecque d'origine. Au moyen de ces écoles parasites et des églises où la langue grecque est imposée comme un monopole l'esprit et le cœur des sujets de Sa Majesté le Sultan sont gagnés en faveur des principes de la doctrine politico-nationale du panhellénisme.

D'autre part les comités panslavistes font la même chose avec la différence que ces derniers entretiennent des écoles et des églises bulgares dans des localités où la population est bulgare d'origine mais l'action et le but des uns et des autres sont également hostiles et préjudiciables à l'Empire.

Dernièrement les autorités ont réussi à découvrir les agissements souterrains des agents du panhellénisme, surpris en flagrant délit. On connaît aussi la marche de cette scandaleuse affaire pour laquelle une cour martiale a été instituée à Monastir.

Makedonya da Rusların Panslavist propaganda yaptıkları ve Yunanlıların bu bölgede propaganda için harcadıkları paraya dair.



برودده جيفانه انه يات ان سبب قوتى سلطنة البانيا
تايخي قوتى برعوى نيزم مح - تفاق بيا و - عتمة

بفانستت مكدونيا المانه ايت اسم هماه شهرزكيد - بفانستت
كدي قوتى و دوله ايت صفة بيديكته دوله ايت اعلامه صبر اجابه
مكدونيا بفانستت قانوه سايست اعلامه بزو كاله كره ايم صلاحينو -
وتعلم اجا اي بوزل هون وقوه نصيرت اددوي كهلونا ارقم وده رهنه
صوتت اسفاه ايمه طابوزل
متم الاضمان اولين براسه لوانه نصديه ايه بوبه
كيزون قوتى بفانستت ايمه صوب وقوتى



فاد قویستی ریشی بوریس مرغوف او تر باره ای فی فابریقه لایزه عثمانی عکسینک انسا ایله قوی
 فی ماب کلبو فی مایع ایدرک مرستانه طریقه صوفیه سوچه ایلده اولدی و غارتانده
 اعمال ایلده بوناه عارثا هان ابه ماب البه المانی تعاقب بویری روم ایله و بونا
 نه هان سوچه ایدرک او کوزده ایلا بلارده اقیلا قسم کینه توزیع و عهده هان قیامته
 وضع و دیگر قسم قویته یا نقیبه او فوجیه بولم اضلالده عینا اغتشته سوچه بویری نقیبه
 کتاب ایبرک مغزه لک آرقدارده عکس هان قیاققن ای اقیبا جیره بو صورت عار
 نه هان خط حرکتی تغلطه حالیه حقده انمای اغتشته برص قم صا سر بوهاری قهده
 و صا برص قم بوهاری ده طره ده استعمال ایله عهده بوهارک منه زانده نفع
 بیما و بیبا بندر ده بدی و برص ده قوتی اولور اوزره کلبی صورتده ایورانه و مرستانده
 اعمال و ندران ایلده اولدینی و بو کوزده یتره قضاک باطافه اورمانه تابع اولور
 برصده اجبو بنایت و بوهارک اجا قانقده اولور تجریری تجرینک انازه هانیه حقده
 و کویسینک قره صول قویله بوانه قیورانه بر قایع ماه مقدم بفاستانده تجاوز ایدرک و بیجه
 و کویسینک قهر لایزه فدا یا بار مقده اولور بوریس مرغوفک ترتیب ایله یوز ایلیک
 و کویسینک قهر لایزه فدا یا بار مقده اولور بوریس مرغوفک ترتیب ایله یوز ایلیک
 برصیه ریشی نقیبه اولوب بونده درنه کونه مقدم عهده بالور بو غوطع قریب لهر
 دو یوزم نه طبا لیس قریبده حدود سوقیاتی کیرک و ماشا استروچ و تریج قهر لایزه فدا
 یا مقده بوناه کویسینک قهر لایزه فدا یا بار مقده اولور بوریس مرغوفک ترتیب ایله یوز ایلیک
 بیل قیاققن لایزه فدا یا بار مقده اولور بوریس مرغوفک ترتیب ایله یوز ایلیک
 برص قم مطابیه قیلمده اولور اغلب اشک کویسینک اولغنه باره هر احتیاج قایو تدبیر تقصاری انازه
 مغار ضای علیا بر حاره ظهوریه میدانه و مکانه و یلیسی و می قیله اسیمه عمومی کویله کوندوریا مرض
 برص قم مطابیه قیلمده اولور اغلب اشک کویسینک اولغنه باره هر احتیاج قایو تدبیر تقصاری انازه
 برای معلومات عهده اولور و ناک (ع) لایزه اولور لایزه اولور لایزه اولور لایزه اولور

FURTHER Correspondence respecting the Affairs
of South-Eastern Europe.

(Reforms in the Administration of the Vilayets of
Salonica, Monastir, and Kossovo.)

*Presented to both Houses of Parliament by Com-
mand of His Majesty. March 1903.*



LONDON:

PRINTED BY HARRISON AND SONS.

THE Austro-Hungarian and Russian Governments, animated by the sincere desire of putting an end to the disturbances which for some time past have prevailed in the Vilayets of Salonica, Kossovo, and Monastir, are convinced that this object can only be attained by reforms calculated to ameliorate the condition of the population in those vilayets.

As appears from the communications recently addressed by the Sublime Porte to the Ambassadors at Constantinople, the Imperial Ottoman Government have themselves recognized the necessity of devising means of enforcing the more perfect observance of the laws, and of removing the existing abuses.

The Governments of Austria-Hungary and Russia, taking cognizance of these good intentions, have nevertheless considered that, in the interest of the preservation of peace and order in the above-mentioned districts, it is of the highest importance that the measures lately adopted should be rendered more complete, and, guided by this idea, have come to the conclusion that it is necessary to recommend to the Imperial Ottoman Government the introduction of certain measures, which may be summed up as follows:—

In order to insure the success of the mission confided to the Inspector-General, he should be maintained at his post for a fixed number of years, to be settled beforehand, and should not be recalled before the expiration of that period without the Powers having been consulted on the subject. He will have the right to dispose of the Ottoman troops, if the maintenance of the public peace requires it, without having to apply to the Central Government in each particular case. The Valis will be bound to obey implicitly the instructions of the Inspector-General.

For the reorganization of the police and gendarmerie the Ottoman Government will have to seek the assistance of foreign experts. The gendarmerie will be composed of Christians and Mussulmans in proportion to the numbers of the respective religions in the localities concerned. The Rural Watchmen will be recruited from Christians in districts where the majority of the population are Christians.

In view of the persecution and violence from which the Christian population only too often suffer at the hands of the Arnauts, and considering that the crimes and offences committed by the latter remain in most cases unpunished, the Ottoman Government will take steps without delay to put an end to this state of affairs.

As the numerous arrests made in the three vilayets in connection with the late disturbances have caused much excitement there, the Imperial Government will, in order to hasten the return to a normal state of affairs, grant an amnesty to all persons who have been accused of or condemned for political offences, as well as to those who have left the country.



او معاهده افتاع ايله بلغار لرى بالارضا تكيه ايجوره اصلاحات اجرائى بايعالىه تكليف
 اياسه و بايعالىه و حقى بوقوعا العيا قبول ايله بايجي هر و يد كلوش بايجسه و هاليو كه اجرات واقف لغار
 تكيه ايجوره مود اولاشد و قنا كه بلغار لرى انكلاره به معقول اعزام ايله ماكدونيا نيمه
 اجنيه و نه خريستاه بروالى قيمي انكلاره و نه استوعا ايلاشد اولوقته مسلم نله ماهي نظار
 ايسله دولت مشايرالطرقده جوابه رد اعطاسيله برابر روسيه و استرالياك اصلاحات
 تكليفي حيه نيمه معافه اولوقته قانع اولور و بوروسه حال واروبه برحمانه عجميه لاشاع
 ايجوره ايجوره انكلاره قرائى ديك حكومت ايله بالانقا و ماكدونيا و استا نو قونك بقاك
 يقى حقوق حكمرانى سلطنته نيمه لربك محافطه قيديله اصلاحات و اسع اجراته قرا
 و ريشد انكلاره نيك ماكدونيا ايجوره اصلاحات ايجمالى بويولر قبول ايجمونه
 مقصد بلغار لرى محضاً روسيه و استراليا و لرونده ايه بنوم دولته متدار اولورى موده
 اولوقتي و ايسه عهد روسيه حال كوره دول متفق نله قشبات ايجره ي بالكر
 ولايات نله ي اور و يانك و اسي قوت و ائنه آلهده عبادت اولوب بالتدريج ديك
 مسائل معلقه نك و حقى عجمه صورته نوبه نصدى ايجلورى و ايجله نامور نيك نظار
 معاهده ارمالورى سواداره به سبب اولوقتي و سبب سبب امور عالىه دولت علم لربى و حقى
 قوت و ائنه آلهه قائلشورى سبب اولوقته اصلاحات لازم و نه حكومت اجراته
 و ايسه سبب ايجراته عبادت اولور و دولتك مداخلت حيد و بولامى
 و ايسه اورد و ماله ايجوره جنبه نكله لربلر ايجره ايجل بوشللو مسائل سياست و نه دولت
 و ايسه سبب سبب دول مقصد و نه ايجرى طومى موقوفه حال و سبب اولوب شوقته
 علم لربى سبب دول مقصد و نه ايجرى طومى موقوفه حال و سبب اولوب شوقته
 نانه كه بايعالىك ملك هر كنى ايجاله حال و زمانه مطابق اوسى و بونوم حيلم
 تقدير اياسه لازم مكله سوه صدقلم عرضه اجناسه اولوقته اولبايه و قاجه اهوره

۱۹۰۷
 ۶۶
 ۶۷

